

SIGNAALKSEMPLAR

NÕUKOGUDE KOOL

Nr. 12

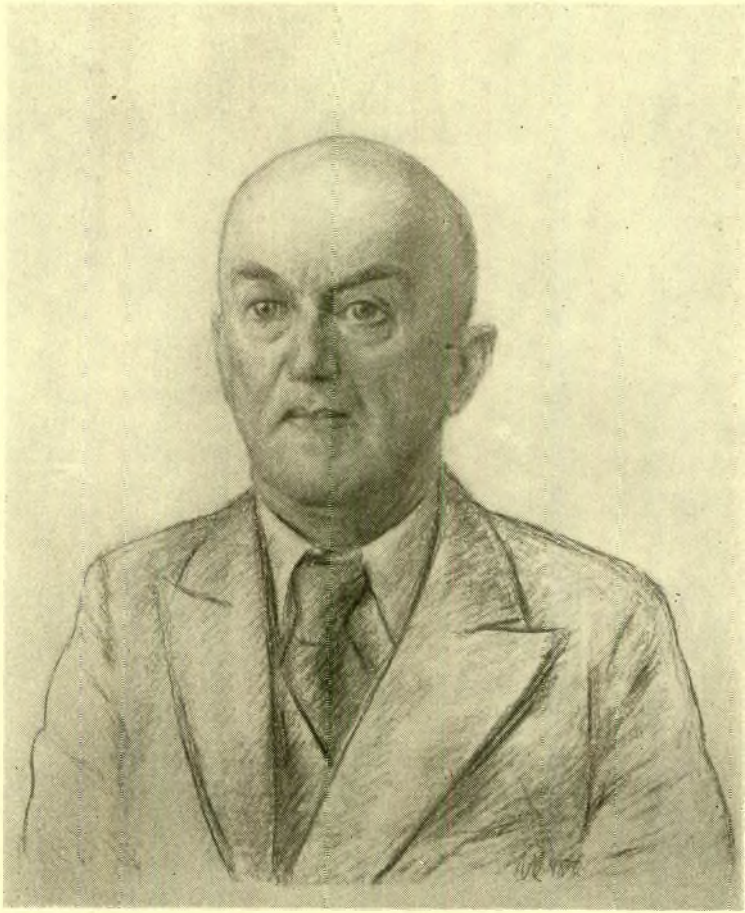
1945

✕
RK • PEDAGOOGILINE KIRJANDUS •
TALLINN

SISUKORD:

Petrov, I. NSV Liidu kodanike põhiõigused	561
Lohk, Juh. Johannes Käis 60-aastane	566
Aret, A. Johannes Käis võitluses kodanluse tagurliku koolipoliitika vastu	574
Elango, A. Jch. Käis didaktikuna	587
Oissar, Edg. Joh. Käis eesti kooliuuenduse juhina	598
Reiman, R. Joh. Käis ja Võru Seminar	607
Murdmaa, Enn. Joh. Käis Eesti Õpetajate Liidus	616
Ivask, Al. J. Käis ja pedagoogiline ühing „Võru Seminar“	622
Ordik, V. Joh. Käis tegeliku pedagoogina	627
Seiental, Joh. Joh. Käis Hariduse Rahvakomissariaadis	631
Kärk, K. Keemia õpetamisest	633
„Nõukogude Kool“ 1945 a. sisu	639

Käesoleva erinumbri on toimetanud A. Aret.

Johannis

NÕUKOGUDE KOOL

EESTI NÕUKOGUDE SOTSIALISTLIKU VABARIIGI HARIDUSE RAHVAKOMISSARIAADI
PEDAGOOGILINE AJAKIRI

III AASTAKÄIK

Nr. 12

Detsember

1945

NSV Liidu kodanike põhiõigused.

I. PETROV

Stalinlik Konstitutsioon on kindlaks määranud NSV Liidu kodanike põhiõigused ja kohustused. NSV Liidu kodanike õigused on lahutamatu seotud nende peale pandud kohustustega. Teisiti ei saagi olla, sest NSV Liidus pole vastuolusid töötava rahva huvide ja riigi ning ühiskonna huvide vahel.

Nõukogude ühiskonnas määravad kodaniku koha ja osa ainult tema isiklikud võimed ja töö. Sõltumatu varanduslikust seisust, rahvusest, soost ja teenistuslikust seisundist, haridusest ning paiknevusest omavad Nõukogude kodanikud võrdseid õigusi ning kohustusi, mis seadusandlikult on kindlustatud NSV Liidu Konstitutsioonis. Kodanlike maade konstitutsioonid, proklameerides neid või teisi kodanike õigusi, jälgivad neid selliste piiramiste ning kitsendustega, mis faktiliselt tühistavad need õigused. NSV Liidu Konstitutsioonis on Nõukogude kodanike õigused fikseeritud ilma igasuguste piiramisteta ja kitsendusteta. Stalinlik Konstitutsioon **k i n d l u s t a b** kõigile NSV Liidu kodanikele täie võimaluse teostada oma õigusi, kuna kodanlikud konstitutsioonid ei anna mingeid tagatise proklameeritud õiguste läbiviimiseks.

Stalinlik Konstitutsioon on kindlustanud kõigile Nõukogude kodanikele **õ i g u s e t ö ö l e**. Igal Nõukogude kodanikul on õigus olla garanteeritud tööga, kusjuures töö eest tasutakse vastavalt töö hulga ja kvaliteedile.

Õigus tööle on nõukogude rahva üks suurimaid saavutusi. Seda kindlustab rahvamajanduse sotsialistlik organisatsioon, maa tootmisjõudude pidev kasv, kriiside puudumine ja tööpuuduse hävitamine nõukogude ühiskonnast.

NSV Liidus on esmakordselt inimkonna sundtöö ekspluateerijate heaks asendatud vaba sotsialistliku tööga enda heaks, oma kodumaa hüveks, kogu rahva hüveks. Igaveseks on hävitatud tingimused, kus ühed töötasid, teised aga kasutasid nende töövilja. Ainult sotsialismi oludes muutub töö inimese loominguiliste võimete igakülgseks avalduseks. Töö nõukogude ühiskonnas on iga töövõimelise kodaniku auasi. Meie maa kõige lugupeetumad ja nimekamad inimesed on stahhaanovlased, tootmise novaatorid. Meie maal on pandud kehtima kõrge ja austav nimetus — sotsialistliku töö kangelase nimetus. Selle nime-tuse sai esimesena rahvaste suur juht seltsimees Stalin.

NSV Liidus pole ega saa olla tööpuudust tänu sotsialistlikule majan-dussüsteemile. See Nõukogude maa määratu suur paremus avaldub eriti praegu, maa üleminekul sõjalt rahulikule ülesehitustööle. Puna-armeest demobiliseerituile on töö kindlustatud. Samal ajal hõljub töö-tuse tont paljude miljonite Ameerika, Inglise ja teiste kapitalistlike maade demobiliseeritute kohal.

Ainult sotsialismimaal on kõrvuti õigusega tööle teostatud ka õ i - g u s p u h k u s e l e. Seda kindlustab see, et meie maal on maksvusel kõige lühem tööpäev maailmas; see, et töölistele ja teenistujaile keh-tivad peale puhkepäevade veel iga-aastased puhkused töötasu säilita-misega selle aja eest; see, et töötajaile on võimaldatud puhkamine sa-natooriumides ja ja puhkekodudes. Nii viibis 1940. a. NSVL ravilais 540 000, kahenädalastes puhkekodudes ligi 2 400 000 töolist ja teenis-tujat.

Nõukogude inimene ei tunne kindlustamata vanaduse tragöödiat.

NSV Liidu kodanikel on õ i g u s a i n e l i s e l e k i n d l u s t u s e l e v a n a d u s e s, h a i g u s e j a t ö ö v ö i m e k a o t a m i s e p u h u l. Selle õiguse tagab tööliste ja teenistujate sotsiaalkindlustus riigi arvel, maksuta meditsiinilise abi võimaldamine töötajaile, nendele laia kuur-ortide võrgu kasutada andmine. Nõukogude riigi kulud sotsiaalkindlus-tuse alal kasvavad aastast aastasse. Nii on võrreldes esimese viisaas-takuga need kulud teisel viisaastakul kasvanud rohkem kui kolmekord-seks ja moodustasid 32,5 miljardit rubla. Tohutuid summasid kulutab Nõukogude riik ka Isamaasõja invaliidide pensionidele, samuti pensio-nidele vanaduse ja invaliidsuse korral. Ka talupojad ja kolhoosnikud on kindlustatud vanaduse, haiguse ja töövõime kaotuse puhul. Mitte midagi taolist pole olnud ega ole kapitalistlikel maadel.

Stalinlik Konstitutsioon on kindlustanud kõigile kodanikele õ i g u s e h a r i d u s e l e. Seda tagab üldine kohustuslik algharidus, maksuta ha-ridus alg- ja mittetäielikes (seitsmeaastastes) keskkoolides. Keskkoo-lide (kümneaastaste) kolmes viimases klassis, erialastes keskkoolides ja kõrgemates õppeasutustes võtab Nõukogude riik enda kanda pea-mise osa hariduskuludest ja ainult väikese osa maksavad kodanikud ise. Tööstusväljaõpe on kõikjal maksuta. Käsitöö- ja raudteekoolides ning tööstuskoolides on maksuta mitte ainult hariduse saamine, vaid

ka õpilaste ülalpidamine. Täpselt samuti maksuta hariduse ja ülalpidamise saavad suvorovlikes sõjakoolides ja erilistes Punaarmee võitlejate ning partisanide lastele ja saksa fašistlike röövvalitajate käte läbi hukatute lastele määratud käsitöökoolides. Edasijõudnumaile kõrgemate õppeasutuste ja tehnikumide üliõpilastele makstakse riiklikke stipendiume. Tehaseis, sovhoosides, kolhoosides ja masina-traktorijaa-mades organiseeritakse töötajate maksuta tööstuslikku, tehnilist ja ag-ronoomilist väljaõpet. Linnades ja maal asutatakse õhtukoole töölis- ja külanoorsoole keskhariduse omandamiseks, ilma tööprotsessist lah-kumata.

Nõukogude revolutsioon muutis kõik seadused, mis taotlesid naise ebavõrdsust. Nõukogude võim kehtestas naisele täiesti võrdsed õigused mehega.

Meil ei eksisteeri mingeid takistusi naise osavõtmiseks maa ühis-kondlikust, poliitilisest, teaduslikust ja majanduslikust elust ning riigi valitsemisest. 1937. a. valiti NSV Liidu Ülemnõukogusse 189 naissaadi-kut. Meil on palju naisi kohalike nõukogude saadikuiks, tehaste direk-toreiks, kolhooside esimeesteks jne. Parteis, kommunistlikus noorsoo-ühingus ja ametiühingutes on naistel suur erikaal. Nõukogude võimu aastail on naistööliste ja -teenistujate arv rahvamajanduses kolossaal-selt kasvanud. Kolhoosikord muutis talunaise ühiskonna ja perekonna võrdõiguslikuks liikmeks.

Ainult meie maal on loodud tingimused kindlustatud emaõnneks. Nõukogude seadused kaitsevad ema õigusi ja laste tervist. Meil on maksev austav nimetus „ema-kangelane“. Paljulapseliste emade aus-tamiseks on kehtestatud orden „Ema-kangelane“, orden „Ema Au“ ja „Emamedal“. Paljulapselised emad saavad suuri abirahasid riigilt laste kasvatamiseks. Kogu maal on loodud laialdane asutuste võrk emade ja rinnalaste kaitseks. Seda pole mitte ühelgi maal maailmas.

Stalinlik Konstitutsioon on kindlustanud Nõukogude koda-nike üheõiguslikkuse, sõltumata nende rahvusest ja rassist, kõigil riikliku, majandusliku, kultuurilise ja ühiskondlik-poliitilise elu aladel.

„Kodanlikud konstitutsioonid,“ ütles seltsimees Stalin, „lähtuvad vaikides eeldusest, et rahvused ja rassid ei või olla üheõiguslikud, et on olemas täieõiguslikud rahvused ja mittetäieõiguslikud rahvused; et pealeselle eksisteerib veel kolmas liik rahvusi või rasse, näiteks asumaades, kellel on veel vähem õigusi kui mittetäisõiguslikel rah-vustel.“

Stalinlik Konstitutsioon lähtub sellest, et erinevus nahavärvis või keeles, kultuurilises tasemes või riikliku arenemise tasemes, samuti nagu igasugune teine vahe rahvuste ja rasside vahel ei või olla põh-juseks, et õigustada rahvuslikku ebavõrdsust. NSV Liidu Konstitut-sioon lähtub sellest, et kõik rahvused ja rassid, sõltumata nende mine-vikust ja praegusest olukorrast, peavad omama ühesuguseid õigusi.

NSV Liidu rahvaste sõprus on Nõukogude riigi jõu ja võimsuse üheks põhiallikaks. Isamaasõda demonstreeris veel kord kogu maailmale meie maa rahvaste murdumatu sõpruse ja vendluse kogu suurst, leninliku-stalinliku rahvuspoliitika tarkust, tööliste ja talupoegade paljurahvuselise sotsialistliku riigi ajaloos ennenägematut stabiilsust ning kindlust.

NSV Liidu kodanikele garanteeritakse isiklik vabadus, südametunnistuse vabadus, sõnavabadus, trükivabadus, koosolekute ja miitingute vabadus, tänavrongkäikude ja demonstratsioonide vabadus, vabadus ühineda ühiskondlikesse organisatsioonidesse ja töötajate ühinguisse, isiku- ja eluaseme-puutumatus ning kirjavahetuse saladus.

Nõukogude riik on huvitatud töörahva hulkade poliitilise ja ühiskondliku isetegevuse arenemisest. Sõna- ja trükivabadus, koosolekute ja miitingute vabadus, tänavarongkäikude ja demonstratsioonide vabadus NSV Liidus kindlustatakse, nagu on öeldud Stalinlikus Konstitutsioonis, töötavale rahvale ja tema organisatsioonidele trükikodade, paberitagavarade, ühiskondlike hoonete, väljakute, tänavate, sidevahendite ja teiste nende teostamiseks vajalike materiaalsete tingimuste võimaldamisega. Selliseid poliitilisi vabadusi pole ega saa olla töötajail kapitalistlikel maadel, kus võimul on kapitalistid, poliitiliste õiguste ja vabaduste teostamiseks vajalikud materiaalsed vahendid aga on eramanike kätes.

Süd a m e t u n n i s t u s e v a b a d u s — see on iga kodaniku õigus kuuluda mistahes usundisse või üldse mitte mingisugust usundit tunnistada. NSV Liidus kindlustatakse kodanikele täieline südametunnistuse vabadus. Stalinlik Konstitutsioon kindlustas Nõukogude kodanikele õiguse usukultuste toimetamise vabadusele. Uhtlasi kindlustas Konstitutsioon Nõukogude kodanikele ka õiguse vabale usuvastasele propagandale. Nõukogude riik tuged oma tegevuses marksistlikule maailmavaatele. Ta organiseerib laialdast teaduslik-hariduslikku propagandat rahvahulkade keskel. Ta aitab nõukogude inimesi omandada teadmisi, nähtuste teaduslikku seletust looduses ja inimühiskonnas.

NSV Liidu rahvastele on jäetud sõ n a v a b a d u s. See tähendab, et NSV Liidu kodanikud võivad vabalt väljendada oma mõtteid ja tundeid, kui see toimub töötava rahva huvides, kui see on suunatud sotsialistliku korra tugevdamisele. Nõukogude kodanikud võivad vabalt avaldada oma arvamust neis või teistes riiklikes või ühiskondlikes küsimustes, nad võivad avalikult kritiseerida ja paljastada puudusi riigiparaadi, asutuste ja ametisikute töös. NSV Liidu kodanikud kasutavad laialdaselt sõnavabadust koosolekuil, konverentsidel, nõupidamistel jne. Kõik mäletavad uue, Nõukogude Konstitutsiooni projekti arutamise päevi. See oli tõeliselt üldrahvalik arutamine, mis tõi, nagu tähendas seltsimees Stalin, määratu suurt kasu.

NSV Liidu kodanikele on võimaldatud tr ü k i v a b a d u s, s. o. õigus välja anda ajalehti, ajakirju, raamatuid jne. Igal töötajal on või-

malus esineda vabrikute-tehaste, rajooni-, oblasti- ja keskajalehtede veergudel. Ja me näeme ajakirjanduse tohutut kasvu meie maal: 1913. a. anti välja kõigest 859 lehte üldtiraaziga 2 700 000 eksemplari, 1938. a. anti välja 8550 ajalehte ja nende tiraaž küündis 37,5 miljoni eksemplarini.

NSV Liidu kodanikele on jäetud koosolekute ja miitingute vabadus, tänavrongkäikude ja demonstratsioonide vabadus. Nõukogude kodanikud kasutavad neid õigusi laialt.

NSV Liidu kodanikel on õigus ühinemiseks ühiskondlikeks organisatsioonideks. Vastavalt töötajate huvidele, rahvahulkade organisatsioonilise isetegevuse ja poliitilise aktiivsuse arenemise eesmärgil kindlustab Stalinlik Konstitutsioon Nõukogude kodanikele tõelise õiguse liitumiseks ametiühinguks, kooperatiivideks, noorsoo-organisatsioonideks, spordi- ja kaitseorganisatsioonideks, kultuurilisteks, tehnilisteks ja teaduslikeks ühinguks; kõige aktiivsemad ja teadlikumad kodanikud töölisklassi ridadest ja teistest töötava rahva kihtidest ühinevad aga Üleliidulisse Kommunistlikku (bolševike) Parteisse, kes on töötajate eelvägi nende võitluses sotsialistliku korra tugevdamise ja arendamise eest.

See on nõukogude rahva suurim saavutus, mis kindlustab kogu meie võitluse edu teel kommunismile.

Ametiühinguis on meil juba üle 27 miljoni töölise ja teenistuja. Samuti ulatub kommunistliku noorsooühingu liikmete arv miljonitesse. Peaaegu kogu talupoegkond on ühinenud kooperatiiv-kolhooslikesse organisatsioonidesse. Kümneid miljoneid inimesi on mitmesuguste vabatahtlike töörahaühingute liikmeiks. Nõukogude, ametiühingute, kooperatsioonide ja kommunistliku noorsooühingu kaudu köidetakse töötajad ühiskondliku eluga, nad võtavad osa riigi valitsemisest ja ühiskondlikest ettevõttest.

Kommunistlik partei omab kuni kuus miljonit liiget ja kandidaati.

Stalinlik Konstitutsioon kindlustab Üleliidulise Kommunistliku (bolševike) Partei juhtiva asendi. ÜK(b)P on nõukogude rahva tunnustatud juhiks, juhtivaks ja suunavaks jõuks Nõukogude riigis, kõigi töötajate organisatsioonide juhtivaks tuumaks. Tema on rahva süda, aju ja hing, tööraha juht ja õpetaja. Bolševike partei on „meie epohhi mõistus, au ja südametunnistus“, (V. I. Lenin, Teosed, k. XXI, lk. 95).

Bolševike partei vankumatus ja targas juhtimises on Nõukogude Liidu jõu ja võitmatuse allikas. Bolševike partei jõud peitub selles, et ta on lahutamatu sidemetega ühendatud rahvaga, et ta konsekventselt ja kuni lõpuni väljendab nõukogude rahva huvisid.

Johannes Käis 60-aastane.

JUH. LOHK.

Eesti kooli arengutee minevikus on olnud väga okkiline. Eesti kool saksa mõisnike meelevald all on olnud tema esimesist päevist peale kohaks, kus pidi eestlasest midagi muud peale eestlase tehtama, kus pidi õpetatama salgama oma rahvuslikku ja kultuurset omapära, kus pidi eestlast õpetatama tajuma oma „madalat seisust“, vaesust ja ebakultuursust. Kool pidi õpetama eestlast aukartusega üles vaaama valitseva saksa rahvuse ja mõisnike klassi poole. Kooli ülesandeks oli eestlasi ümber rahvustada, toota alandlikke orje mõisnikele ja tsaarivalitsusele.

Kooli ülesandeile vastavalt olid kehtestatud ka õppe- ja kasvatusmeetodid: „keelan-käsen“-meetod, kroonuametlik tööülesannete andmine ja sõnasõnaline pähetuupimine, millega pidid toime tulema kõik õpilased klassis ühtlaselt ja võrdselt.

Selline oli eesti kooli pedagoogiline pärand käesoleva sajandi 20-ndaiks aastaiks.

Tuliseima võitlejana eesti kooli uuendamise eest esineb selles olukorras Johannes Käis. Tema nõuab, et kooli põhiülesandeks oleks kasvatada igast õpilasest väärtuslik inimene, lähtudes õppe- ja kasvatus-töös lapse individuaalseist vaimseist ja moraalseist omadusist ning võimeist. „Inimese vaim, samuti ka kasvava noore vaim on varustatud suure aktiivse põhienergiaga, see on kõrgepingeline jõuväli, mitte aga tühi valge leht, nagu seda kujutles Locke, või valmis kujutluste ehitis Herbarti vaadete järgi. — Õige kasvatuslik olukord on saavutatud siis, kui kasvandik ise liigub edasi õpetaja juhtimisel, kui õpetaja mõju ergutab teda isetegevusele, mille lõppsihiks on õpetaja taandumine õpilase tegevusväljalt, et noor inimene lõpuks võiks iseseisvalt oma tegevust korraldada.“ (Joh. Käis, Pedagoogiline ühing „Võru Seminar“, Teated VI (LVI), 1938, lk. 41.)

Nii kirjutas Johannes Käis, mees, kes juhtis eesti pedagoogikat uuele, progressiivsele teele, kelle elutööks on olla abiks eesti koolile ja õpetajale õige tööviisi leidmisel ja rajamisel, keda tunneb ja kellest räägib sügava lugupidamisega iga eesti õpetaja, keda teab iga haridusteel esimesi vagusid ajav koolinoor.

Ta sündis 26. dets. 1885. a. Timo vallas Võrumaal. Isa Peeter Käis oli koolmeistriks Timo valla Rosma külakoolis. Neljanda pereliikmena vaese külakoolmeistri kodus ei kasvanud noor Juku kuigi lähedates oludes üles. Isegi küünlaid jõulukuusele ei saanud ta muidu, kui pidi neid suure vaevaga hulga katsete järele kokkukorjatud küünlajuppidest ja mahatilkunud küünlarasvast valama. Raha ei olnud ju sellisteks asjadeks kuskilt võtta. Koolimaja kõrvalt Päkamäelt toodud kuuseke omavalmistatud küünlakestega valmistas elava kujutlusvõimega terasele poisile elamuse, mida ta mäletab veel 60-aastaseniagi.

Võrumaa maaliline maastik, Peri, Orajõe ja Põlva jõe sügavad ürg-orud, nende nõlvadel kasvavate kasesaludega, Rosma linnamägi ja otse koolimaja taga ilus Päkamägi hüvitasid osagi sellest, mis jäi võlgu õlgkatusega vanas koolimajas: see sisaldas vaid ühe klassitoa paja-auguga ukse kohal ja suure vanaaegse ahjuga nurgas, kaks väikest koolmeistri elutuba ja poolt maja hõlmava tühja kütmata ja tolmuse palvetoa.

Kõige vaatamisväärse ümbruskonnas uuris uudishimulik poisike hoolega läbi. Rosma veski mürisedes ja kolisedes pöörlevad hammasratad ja veskikivi, liigsilma võimas veevool ja lapsele nii jõulisena näiv vesiratas tõmbasid ligi magneetilise jõuga, kuigi vahest oli päris hirm minna lähedale.

Ka Põlva kiriku orel ja selle keeruline mängimine käte ja jalgadega, lõõtsatallamine, kõrge torn suure kellaga uuriti hoolega läbi.

Esimesed kooliaastad möödusid kodus isa juures klassis, kus J. Käisi juba 5-aastaselt võidi näha vanemate õpilaste keskel hoolega õppimas.

Tema kaasõpilased mäletavad teda kui elavat ja terast poissi, kes juba kuueastasel on soravalt lugenud.

J. Käis kirjutab ise sellest ajajärgust enda elus:

„Üldse oli „kooliskäimine“ isa juures kodune, igapäevane nähtus, millel polnud suuremat põnevust ega kaasakiskuvust. Kooliõpetus, mis tol ajal piirdus külakoolis peamiselt lugemis-, kirjutus-, arvutus- ja usuõpetusega (ei puudunud siiski ka vene keel), oli äärmiselt primitiivne ega suutnud anda ergutavaid elamusi. Paberit, vihke, vesivärve ja muid sääraseid koolitarbeid, mida tarvitavad tänapäeval aabitsajüngrid igal pool, toleaeagne kool ei tundnud. Kirjutati, „rehkendati“ ja „sehkendati“ kivitahvilil ja sellest tööst ei jäänud ühtki püsivat jälge: oli töö valmis, pühiti tahvel puhtaks, nagu ei oleks midagi tehtudki.

Aga vaatame tänapäeval 1. õppeaasta lapse töid kooliaasta lõpul! Hulk täiskirjutatud, -joonistatud, -maalitud ja teisiti kaunistatud vihke, brošüüre võib laps isale-emale näidata ja kõik see suurepäraselt kujutab õpetuskäiku ja lapse arenemist ning edasijõudmist.“ (Johannes Käis 50-aastane. Ped. ühingu „Võru Seminar“ Teated VIII (XXXIV), 1935, lk. 72.)

Õppevahendeist oli koolis ainult paar venekeelse allkirjaga aasta-aegade pilti ja Baltimaade kaart.

Ei ühtki lasteraamatut lugemiseks.

Raamatuist, mida juubilar tollal lugenud, mäletab ta vaid Kreutzwaldi „Maailm ja mõnda, mis seal sees leida on“ ja Jungi maateaduse õpikut.

Rosma koolimajast pidi P. Käis oma perega 1894. a. jüripäeval lahkuma, ta vallandati toleaeagne rahvakoolide inspektor Luige poolt puuduliku vene keele oskuse pärast.

Isa läks tädimehe juurde „pooleterameheks“ ja väike Juku sinna karjaseks. Tal tekkis kooliskäimises 3-aastane vaheaeg, sest kihelkonnakooli nii noori vastu ei võetud.

„Need aastad möödusid üksluiselt, hallilt: suvel karjas, talvel tegevuseta kodus. Raamatud, niipalju kui neid kodus leidis, olid juba mitu korda läbi loetud.“ nii kirjutab J. Käis sellest ajast.

Mammaste köstrikskooli pääses ta alles 1897. a. sügisel. Ka seal ruttas J. Käis ametlikust vanusest ette: köstrikskooli lõpueksameile lubati vaid 15-aastasi, juubilar aga oli jõudnud lõpueksamiteni 2 aastaga, s. o. 13-aastaselt 1899. a. kevadel. Tal lubati eksameid küll vabatahtlikult kaasa teha, kuid eksamite sooritamise kohta tunnistust ei antud.

Mammaste köstrikskool ei erinenud palju teisist toleaegeist samaliiki koolidest. Õpilased viidi kooli internaati nädalaks ajaks, kaasas leib, tükike liha ja lännikus putru või kapsaid terveks nädalaks. Internaadis toitu ei valmistatud, harva vaid sojendati kaasavõetud toitu, enamasti söödi kuivalt ja külmalt. Tõusti hommikul vara (kell 5—6) ja puhkama heideti kell 21—22. Juubilar ise arvab: „Raske oli lastele köstrikskooli elu.“

Saanud 14-aastaseks, võetakse J. Käis 7. jaanuaril 1900. a. hästisooritatud katse järele Võru linnakooli vastu, samma majja, kus ta 20 aasta pärast lõi kooliuuenduse hälli Eestis — Võru Seminari.

Järgneva perioodi kujunemisaastate kohta lugegem juubilari enda ülestähendusi.

AUTOBIOGRAAFILINE ÜLEVAADE aa. 1900—1920.

Võru linnakoolis õppisin a-il 1900—1903. See koolitüüp oli omal ajal kehvikute „ülikooliks“. Ta ei olnud otseselt seotud ühegi eelneva kooliastmega ega avanud teed ühtegi järgneva astme kooli — tüüpiline nähtus tsaariaegses koolisüsteemis. Tavaliselt siirdusid linnakooli õppimishimulised noored — väikepõllupidajate, tööliste, käsitööliste ja väikeste ametnike lapsed, — pärast kihelkonnakooli või linnaalgkooli lõpetamist. Vastuvõtmine oli eksamitega. Seepärast olid linnakooli õpilased harilikult juba noorukieas, lõpetades kooli 18—19-aastastena. Mina olin üks noorimaid — lõpetasin linnakooli 17¹/₂-aastaselt. Linnakooli õppekava vastas umbes praeguse keskkooli 8—9-le klassile, välja arvatud võõrkeeled, mida õpetati ainult vabatahtliku õppeainena väljaspool tunde ja eri tasu eest. Võõrkeelte hoopis puudulik tundmine oligi peamiseks põhjuseks, mis sulges linnakooli lõpetajaile tee näit. gümnaasiumi. Ma ei tea, kas see oli nii kõigis linnakoolides, kuid Võru linnakooli kohta pean küll ütleva, et seal olid tüsedad õppejõud (õpetajate instituudi haridusega), kes tundsid hästi oma ainet ja metoodikat ja kes püüdsid ka õpilasi ergutada iseseisvale tööle. Mäletan hästi näit. „kirjandusõhtuid“, kus esitasime üsna soliidsed referaate vene kirjandusest (eesti kirjandust harrastasime „põrandaalus“ ringis).

Pärast linnakooli lõpetamist tuli otsida lahendust raskele küsimusele: kuhu minna? Edasiõppimistung oli kõigil tugev. Kuidagiviisi oli võrulastel traditsiooniks saanud oma haridust maamõõdukoolides jätkata. Minu ideaaliks oli — linnakooliõpetaja. Järelikult oli tarvis õpetajate instituuti pääseda. Olin kindel, et võistluseksamid mulle takistuseks ei ole, raskem oli võita majanduslikke raskusi. Katsusin saada Riia õpperingkonna stipendiumi Peterburi õpetajate instituudis, kuid seda minule kui „muulasele“ ei antud. Lootsin siiski, et saan stipendiumi hea õppimise puhul, ja laenanud paarsada rubla, sõitsin eksameile. 70-st kandidaadist tulin võistluseksameil esimesele kohale ja olin kindel, et hiljemalt poole aasta pärast (nii kauaks pidi oma raha jätkuma) saan „kroonu“ ülalpidamise. Kuigi sain läbi „väga hea“ tunnistuse, ei määratud mulle siiski stipendiumi. Nii viisi pidin instituudist aasta keskel lahkuma.

Sõitsin kohe Pihkva, kus gümnaasiumi juures sooritasin katsed nn. „kreiskooliõpetaja“ kutsele (kreiskoolid olid linnakoolide eelkäijaiks) ja sain talvel 1903/1904 õpetajakoha Lätimaal Lemsalu linnakoolis. Töö oli seal kerge, nii et võisin iseseisvalt edasi õppida, eesmärgiga eksternina lõpetada Peterburi õpetajate instituut. See teostuski edukalt 1904. a. sügisel. Nõnda sain täieõiguslikuks linnakooliõpetajaks.

1905. a. revolutsioonipäevad elasid läbi Lemsalus. Muidugi kiskus revolutsioon mindki, 19-aastast noort, kaasa, aga et ma ei osanud läti keelt, ei saanud minust suurt revolutsionääri: piirdusin paari miitingukõnega harduspoliitilistele temadele. Seepärast pääsesin ka ainult ülekuulamisega.

A-il 1906—1911 töötasin Volmari linnakooli õpetajana ja andsin ka tunde kohalikus tütarlaste gümnaasiumis. Siin hakkasin ma järjekindlalt harrastama loodusteadusi. Korraldasin suure innuga õppekäike ja reise, mis ka õpilasi kaasa kiskusid. Nad kogusid suurepäraseid herbaariume, toimetasid fenoloogilisi ja meteoroloogilisi vaatlusi (tütarlaste gümnaasiumis organiseerisin II järgu vaatlusjaama), mida avaldasime kohalikus ajalehes. Olime ka Peterburi füüsikalise peaabstooriumi kirjasaatjaks.

A. 1911 korraldati Riias koolinäitus kogu õpperingkonna ulatuses. Seal paistsid näituse korraldajaile silma minu õpilaste tööd looduslool alal. Tulemuseks oli minu üleviimine samal aastal Riiga — linnakooli ja ühe eragümnaasiumi õpetajaks. Järgmisel, 1912. a. aga kutsuti mind Riia Aleksandri gümnaasiumi looduslool õpetajaks. Selle gümnaasiumi direktor oli 1911. a. näituse toimkonna esimees ja mainitud eragümnaasiumi juhataja.

Töö Aleksandri gümnaasiumis oli minule väga meeldiv ja huvitav. Direktor, ise ka loodusteadlane, toetas kõiki minu algatusi ja üritusi looduslool kabineti ja klassi korraldamisel, nii et peagi oli meil loodusõpetuse ala eeskujulik seisundis. See oli küll vist esimene juhustel Venemaal, et meil oli juba 1912. a. loodusloolklassis ka kino ja

sageli otse õppetundides vaatasime teaduslikke filme, mida Riias oli küllaldaselt saadaval. Arvan nii, sest Ulevenemaalisel Loodusteadlaste XIII kongressil 1913. a. Tiflisis osutus minu sõnavõtt kino rakendamisele loodusloo õpetamisel uudiseks. Samal 1913. a. korraldas Aleksandri gümnaasium koolinäituse — ainuüksi loodusloo õpetamise alalt. See ettevõtte oli ka üllatuseks Riia pedagoogilises maailmas, sest õpilaste valmistatud katseriistu, herbaariume, bioloogilisi tabeleid jne. oli tõepoolest rohkesti ja kõik nad olid väliselt hästi tehtud. Materjale kogusime rohkearvulistel ekskursioonidel Riia lähemasse ja kaugemasse ümbrusse.

Samal 1913. a. ilmus trükis minu esimene töö teemal: „Õpilaste ekskursioonid loodusõpetuse alal“ (vene keeles, Aleksandri gümnaasiumi aastaraamatus).

Õpetajaameti kõrval õppisin Riia polütehnikumi keemiaosakonnas vabakuulajana ja tegutsesin alates 1914. aastast Riia Pedagoogilise muuseumi kohaliku sektsiooni juhatajana.

See töö katkes I maailmasõja puhkemisega. 1914/15. õppeaastal töötas küll gümnaasium veel Riias, kuid sõjaolukord pidurdas kõike senist tööd. Suvel 1915 evakueeriti gümnaasium Võru linna, seal püsis ta 2 aastat. Suurem osa õppevahendeid jäi muidugi Riiga, ainult kergemini transporteeritavad asjad toodi Võrru. Õpilasi jäi järele vähe ja õppetöö muutus sõjaaegselt poolikuks.

Huvitavamaks momendiks Võru-perioodis olid õpetajate kursused 1916. a. suvel. Neil kursustel juhatasin loodusõpetuse osa. Jälle tegime rohkesti õppekäike, jälle valmistasime mitmesuguseid õppevahendeid ja kogusid, ja töö edenes väga hoogsalt. Kursuste ajal trükiti „päevikut“, kus avaldati loengute kokkuvõtteid. Lõpul korraldati jälle näitus, kust parest eksponaadid saadeti Peterburi (gümnaasiumi direktor nihhasti Riias kui ka Võrus hoolitses ikka selle eest, et gümnaasiumi tööd tuntaks ka kaugemal).

Haridusministeeriumi loal võisin 1916. a. astuda Peterburi ülikooli füüsika-matemaatika teaduskonna loodusteaduse osakonda. Et gümnaasiumis Võrus tööd oli vähe, viibisin kuude kaupa Peterburis. Lõpuksameid alustasin juba 1916. a. novembris, riigieksamid sooritasin 1917, lõpetades just veebruarirevolutsiooni eelpäeval, 25. veebr. 1917. a. Diplomi- (kandidaadi) tööks valisin teema: „Taimeühiskonnad Võru järvedes“, esitasin selle 1917. a. detsembris ja sain 20. juunil 1918. a. Petrogradi Ülikooli I järgu diplomi. Juba mais 1917. a. kinnitati mind keskkooliõpetaja kutses.

Veebruarirevolutsioon 1917. tõi suurt elavust õpetajate organiseerimisse. Loodi kohapeal (ka Võrus) õpetajate ühingud. Aprillis 1917. oli Moskvas Ulevenemaaline Õpetajate Kongress, millest võtsin saadikuna osa.

Suvekuudel 1917 midagi mainimisväärset õpetajaskonna tegevuses ei olnud. Sügisel aga, rinde lähenemisel, evakueeriti Riia Aleksandri

gümnaasium Võrust sügavale tagalasse — Saranski linna Pensa kub. Kool alustas seal tööd septembri teisel poolel. Ma olin Saranskis ainult mõned nädalad ja just Suure Oktoobrirevolutsiooni päeval asusin teele Vologdasse, kus mind valiti Õpetajate Instituudi õppejõuks.

Revolutsiooniline murrang ei olnud esialgu Vologdas sügav. Muidugi läks sealgi võim Nõukogude kätte, kuid majanduslikus elus jäi ajutiselt püsima senine kord. Instituudis loodi peagi õpilaskomitee, kes nõudis mõningaid ümberkorraldusi Instituudi juhtimises.

Tulemusena valiti mind märtsis 1918 uueks direktoriks.

1918. a. sügisel hakati instituuti reorganiseerima kõrgemaks õppeasutuseks — pedagoogiliseks instituudiks 3 osakonnaga. Kindlaid õppeplaanide selleks ei olnud, tuli luua omal algatusel. Raskusi tekkis sobivate ruumide leidmisel. Täitevkomitee andis küll Instituudi kasutada end. vaimuliku seminari ruumid, kuid need olid viletsad ja kitsad. Kabinettide sisseseadeid ei olnud, raamatukogu vajas täiendamist. Nii viisi tuli minul juhatajana sageli Petrogradis, Moskvas ja isegi Kiievis käia, et instituudile vajalikke sisseseadeid hankida. Õppejõudude koosseis oli ebaühtlane. Sellest tekkis vahel lahkhelisid instituudi töötajate peres.

Kohaliku õpetajaskonnaga tekkis tihedam kontakt jälle kursustel (1919. a. suvel), mida ma juhatsin.

1919. a. sügisel loobusin Instituudi juhatamisest ja siirdusin Pihkva Rahvahariduse Instituudi lektori kohale, täites seal kõrvuti ka kohaliku Haridusosakonna instruktoriga õpetajate ettevalmistamise alal. Huvitavaks ürituseks olid Pihkvas õpetajate kursused suvel 1920, umbes samasuguse kavaga, nagu Võrus 1916. a. ja Vologdas 1919. a.

Sügisel 1920 algas eestlaste tagasisaabumine (opteerimine) Eestisse. Mina jõudsin siia oktoobris 1920 ja sain peagi ettepaneku asuda Riigikoolinõuniku kohale. Mõnesugustel vormilistel põhjustel määrati mind ajutiselt Läänemaa õpet. seminari direktoriks, nii et mind nimetatakse selle seminari esimeseks direktoriks, kuigi ma Haapsalus üldse ei käinud. 5. novembril 1920 teostus ametlik määramine Riigikoolinõunikuks. Selles ametis töötasin kuni veebruarini 1921. Tähtsamad ülesanded, mis minul tuli selle aja kestel lahendada, olid algkooli õppekavade koostamine ja mõnede konfliktide selgitamine Tallinna keskkoolides ja mujal.

Muuseas tuli uurida õpilaste enesetapmise juhtumeid neis Tallinna keskkoolides, kus direktoriteks olid tuntud reaktionärid Bauer ja Kann. Olukorraga põhjalikult tutvumisel tegin järelduse, et mõlemal juhul oli süüdi töölisperekondadest pärinevate õpilaste ja kehvemaist oludest tulnud õpilaste ebaõiglane kohtlemine. Seepärast said mõlemad direktorid ametliku noomituse kõrgemalt instantsilt.

Seda muidugi minule ei andestatud ega unustatud. Varsti pärast noomituse kuulutamist mainitud direktoreile ilmus Tallinna lehes kirjutus, milles nimetati mind enamlaste komissariks ja valgustati minu tege-

vust Venemaal viibimise ajal kodanluse seisukohalt poliitiliselt kõige tumedamais värvides. Et minule Riigikoolinõuniku amet, pärast pikemaajalist töötamist tegeliku pedagoogina, ka isiklikult ei meeldinud, siis otsustasin sellest ametist lahkuda, seda enam, et jaanuaris 1921 tuli uus valitsus ja haridusministriks sai toosama Bauer. Minu soov asuda Võru seminaris direktori kohale täideti kohe kaalutlusel: „Olgu Käis Võrus kas või Caesariks, ainult et Tallinnas temast lahti saada!“

Ja nii saabusin ma 16. veebr. 1921. a. Võrru — taas „Valgesse Majja“, kus algas minu elutee aktiivne, võitlusrohke järk.

*

Käisi tegevusaastad Võru Seminaris kõgu selle tegevuse kestel olid pingeliseks tööajaks. Kõigepealt õppis J. Käis ise. Varahommikust hilisööni võis teda igal koolitööst vabal hetkel näha raamatute ja (peamiselt) pedagoogiliste ajakirjade virna keskel, täiskirjutatud kokkuvõtete ja märkmete hunnik ees.

Tutvumiseks koolikorraldusega ja õppeviisidega eri maades tegi ta pikemaid reisi välismaale: Berliini (1926. a.), Austriasse (1927. a.), Šveitsi (1928. a.) ja Londoni (1929. a.).

Oma katsetuste ja otsingute tulemused, samuti ka parema osa võõrsil nähtust, mis jäi tema kriitilisele sõelale, rakendab ta õppetöös nii seminaris kui ka selle harjutuskoolis.

J. Käisi eeskuju nakatas ja innustas ka teisi õpetajaid ja õpilasi, igaühel oli tahe anda parim omas töös.

Võru Seminaris õpetajad ja õpilased moodustasid J. Käisi juhtimisel haruldaselt homogeense töökollektiivi, täis töötahet ja usku oma üritistesse.

Võru Seminar kujunes kooliks, kus harva ei olnud külalisi. Need olid peamiselt edumeelsemad õpetajad nii kodu- kui ka välismaalt.

Isegi haridusministeerium ei saanud keelduda tunnustamast „punase seminaris“ töötulemusi — 1928. a. Londonis toimunud koolinäitusel lasti eesti kooli esindada Võru Seminaril, kes leidis seal üldist tähelepanu ja tunnustust. 1928. a. algkoolide õppekavad koostab samuti J. Käis seminaris õpetajate osavõtul.

Võru Seminar saab ka kohaks, kust hakkab ilmuma J. Käisi juhtimisel kooliuuenduslikust vaimust kantud pedagoogilist kirjandust.

Kui 1930. a. Võru Seminar peamiselt poliitilisel kaalutlusel seminaridest esimesena suleti, oli töö seal alles tõusuhoos. Kuid J. Käis ei pannud ka seminaris sulgemise järele käsi rüppe, vaid jätkas vägivaldselt katkestatud tööd, pidades tihedat sidet Võru Seminariga perega. Keskuks loodi Pedagog. Ühing „Võru Seminar“, sidemete säilitamiseks ja pedagoogilisteks eneseavaldusteks asutati ped. ajakiri „Ped. Ühingu „Võru Seminaris“ Teated“.

Selleks ajaks oli koondunud J. Käisi ümber ka väljaspoolt Võru Seminari arvukas kooliuuenduslaste pere. Koos endiste ja uute mõttekaaslastega lisandati juba Võru Seminari päevil ilmunud pedagoogilistele teostele, nagu J. Käisi toimetatud aastaraamatud „Teel töökoolile“ I—VI, J. Käisi „Loodussõbra vaatlusvihud“ I—IV, „Loodusõpetus algkoolis“ I—III jt., veel 1932. a. peale J. Käisi toimetusel ja enamasti tema enda kirjutatuna kooliuuendusliku pedagoogika kapitaaltesed „Uusi teid algõpetuses“ ühes paljude lisadega ja „Teel töökoolile“ VII —J. Käisi „Isetegevus ja individuaalne tööviis“.

Pärast Võru Seminari sulgemist oli J. Käis 1930.—1931. a. Paldiski Uhisgümnaasiumi direktoriks ja läks siis haridusministeeriumi tahtel puhkepalgale.

Kuid ta ei mõtelnudki puhkusele. Töötades „Eesti Entsüklopeedia“ toimetuses ja E. Õpetajate Liidus teadusliku sekretärina, leiab ta veel aega toimetada kooliuuenduslikku ajakirja „Kooliuuenduslane“ ja Võru Seminari „Teateid“, propageerida ja populariseerida kooliuuenduslikke mõtteid nii kirjas kui sõnas.

Kui 1940 a. eesti töörahvas üksmeelselt hülgas mandunud kodanliku valitsuse, oli J. Käis rõõmsam kui kunagi varem. Ja nõukogude võim oskas hinnata ta teeneid eesti koolile: ta kutsutakse Hariduse Rahvakomissariaati toimetama „Nõukogude Kooli“. Suure andumuse ja hooliga tegi ta tööd ja seda jätkus: oli tarvis anda eesti koolile uued õppekavad ja õpikud, oli tarvis selgitada nõukogude kooli ideoloogilised alused ja pedagoogilised sihid.

Kõike seda teeb väsimatu J. Käis, kuni fašistlike röövjõukude laviin selle ajutiselt katkestab.

Õnnetu juhuse tõttu ei pääsenud J. Käis reeturlike roimarite eest, ta peab vastu võtma ainukese tasu, mida oskasid „kultuurikandjad“ talle eluaegse suure kultuuritöö eest anda — vangla.

Kuid sealgi ei suudeta surmata ta väsimatut vaimu. Vabanenud lõpuks vanglast ja jäädes fašistliku politsei valvealusena avalikust elust täiesti kõrvale, koostab ja kirjutab Käis suurema töö „Õpetuse alused ja teed“ (Üldine didaktika).

Jälleenägemisel vabastatud Nõukogude Eestis ei saa suur töömees ja väsimatu entusiast maha suruda mööda palgeid alla veerevaid rõõmpisaraid. Nõukogude võim andis talle tagasi kalleima aarde — võimale järele asuda tööle meie suure kodumaa, eriti aga eesti kooli hüvanguks.

Johannes Käisi elu on olnud suur ja viljakas töö. Võida töötada omal armastatud alal on ta suurim õnn. Ja tööd teeb 60-aastane sama pingega ja sama produktiivselt kui 20 aastat tagasi.

Ei oska talle ilusamat soovida 60-ndaks sünnipäevaks, kui — palju rõõmsaid ja viljakaid tööaastaid — tema suurimat õnne!

Johannes Käis võitluses kodanluse tagurliku koolipoliitika vastu.

AULIS ARET

I. Kodanlik koolipoliitika ja Käis.

Johannes Käis pole ainult didaktik, rea õppeainete metoodik, õpikute autor, kasvatusteoreetik, tegelik koolimees, kooliuuendusliikumise juht, vaid ka silmapaistev koolipoliitik, kelle teeneid võitluses töötava rahva kooli eest kodanliku Eesti oludes hindamata ei saa jätta. Käis esineb julgete sõnavõttudega „Õpetajate Lehe“ veergudel, mõnikord ka teistes ajalehtedes, koosolekuil ja kongressidel, kaitstes demokraatlikke nõudeid. „Õpetajate Leht“ kogu oma eluea vältel (1931—40) pole muud, kui üksainus hiigellik süüdistusakt kodanluse koolipoliitika vastu. Selles süüdistusaktis kuulus rohkesti lehekülgi Käisile.

Et mõista täiel määral Käisi tegevust koolipoliitika alal, tuleb seda vaadelda tolleaegse olukorra taustal.

Kuna kogu kodanliku „iseseisvuse“ ajajärk pole muud, kui pidev töötava rahva kord-kordse süveneva ikestamise protsess, siis loomulikult esines analoogiline protsess ka kooli alal. Seda iseloomustab üha süvenev reaktsioon. Oktoobrirevolutsiooni tormis oli eesti töötav rahvas maitsnud vabadust, ja kodanlusel, kes Eestis tuli tääkide najal võimule, oli päris raske teda kodanluse ikkesse painutada. 1918—20. a. loodud kodanlik kool Eestis oli rahvamassidele järeleandmise tõttu kujunenud kodanluse meelest liiga demokraatlikuks ja tema seadis oma püüdeks koolist demokraatlikud elemendid välja tõrjuda ning kool teha oma klassivalitsuse kuulekaks instrumendiks. Ühelt poolt oli vaja teha parem haridus oma aegade laste monopoliks, et sellega kindlustada oma järglastele juhtiv asend ühiskonnas, ja teiselt poolt, oli vaja laiadele hulkadele kujundada niisugune kool, mis nende lastest kasvatab valitseva kurnamisrežiimi kuulekaid teenreid. Eesti kodanluse tegevust hariduse alal võib iseloomustada Engelsi sõnadega: „Kui kodanlus laseb neil [s. t. töölistel] elada ainult sedavõrd, kui võrd see on temale tarvilik, siis ei tule imestada, et ta annab neile ka haridust ainult sedavõrd, kui võrd see on tema huvides.“

Kodanluse koolipoliitika Eestis 1918—40 taotles põhiliselt kaht eesmärki: 1) teha haridus oma privileegiks ja rahval kõigiti takistada selle omandamist ja 2) teha kool ning õpetajad kodanluse poliitiliseks tööriistaks võitluses sotsialistliku ideoloogia vastu ja töörahva orjastusvahendiks.

Et teha haridust oma eesõiguseks ja kõigiti takistada töötava rahva lastel seda omandada, selleks kodanlus võttis tarvitusele rea abinõusid. Tähtsamad neid olid:

1. Haritlaste üleproduktiooni idee loomine, et sellega „riiklikes huvides“ õigustada kes- ja kõrgemas kooli sissepääsu piiramist ning äralõikamist töötava rahva lastele.

2. Uhtluskooli lammutamine ja dualistliku koolisüsteemi rajamine, milles on kesk- ning kõrgem haridus „paremate“ inimeste lastele, aga rahva lastele algkool ja alam kutsekool.

3. Koolikohustuse vanusepiiri alandamine ja meeoleu tekitamine „pika“ koolikohustuse vastu; väga vähene tähelepanu koolikohustuse korralikule täitmisele ja selle mittesoodustamine.

4. Nelja-aastase algkooli ning koolikohustuse nõudmine 6-aastase asemel.

5. Pidev õppemaksu tõstmine keskkoolides ja ülikoolis, mis tegi need koolid kättesaadavaks vaid jõukale klassile.

6. Kutsekoolide-tupikute rajamine, kuhu tungivalt soovitati astuda töötava rahva lastel.

7. Hariduskulude pidev kärpimine kokkuhoiu vajaduse ettekäändel, kuigi samal ajal igasugu esindus- jms. kulusid suurendati. Kokkuvõttes kooli arvel.

8. Erakoolide soodustamine, et eraldada neisse „paremate“ inimeste lapsi lihtrahva lastega kokkupuutumise vältimiseks; nende koolide varustamine parimate hoonetega, sisseseadega, õpetajatega.

9. Avalike koolide ja klasside koondamine, laste ülekujumise tekitamine klassides.

Nende abinõude mõjul hakkas eesti kool minema allamäge. Algkool kujunes vaestekooliks. Kesk- ja kõrgem haridus muutus üha enam rikaste eesõiguseks.

Kodanluse teiseks eesmärgiks oli kooli ideoloogiline vallutamine, temast demokraatlike, pahempoolsete elementide väljarookimine ja kooli muutmine kodanluse relvaks võitluses kodanliku riigikorra eest ning sotsialistliku riigikorra vastu, mille teostus naabruses asuvas Nõukogude Liidus eesti kodanlust kroonilises hirmus hoidis.

Kooli poliitiliseks alistamiseks tehti järgmist:

1) Võideldi sotsialistliku ideoloogia vastu õpetajate ning õpilaste seas, koolist vastava meelsusega õpetajaid ja õpilasi kõrvaldades.

2) Likvideeriti õpetajate seminarid, sest neisse kui tasuta koolidesse valgus palju töötava rahva lapsi, kes moodustasid soodsa pinna „pahempoolsetele“ ideedele.

3) Rajati õpetajate ettevalmistuseks gümnaasiumil põhjenevad pedagoogiumid, kuhu pääsesid õppima gümnaasiumi sõelast läbi käinud noored, kuuludes jõukamasse kihti, kel oli võimalik lapsi koolitada nii kaua kallis maksulises koolis.

4) Terroriseeriti pahempoolse maailmavaatega õpetajaid vallandamistega või ümberpaigutustega.

5) Alaliste koondamiste hirmu abil terroriseeriti kogu õpetajaskonda, tekitati hirmutavaks eeskujuks õpetajate töötaolu.

6) Takistati õpilasil osa võtta pahempoolsete erakondade üritustest, nende noorte ringidest.

7) Kõvendati kodanliku natsionalismi propagandat koolis, samuti kasutati ära kiriku mõju, seda koolis tugevdades (pastorite kõned ning manitsused kodanliku korra heaks).

8) Nõrgendati õpetajate mõju kooli- ja kasvatusküsimumustes. Direktoreiks pandi režiimi truimaid pooldajaid.

9) Laiendati koolide inspektorite võimupiire ja õpetajad muudeti täiesti sõltuvaiks inspektori meelevallast.

10) Võideldi kooliuuenduse vastu ja idealiseeriti vana kooli õppe ning kasvatusmeetodeid.

11) Takistati õpetajate ametiühingulist tööd.

12) Killustati õpetajaskond üksteisega võitlevateks gruppideks, toetades tema reaktsoonilisi elemente.

13) Rajati õpetajate organisatsiooni — Eesti Õpetajate Liidu — hävitamiseks rajati fašistliku korporatiivse riigi ideoloogiast lähtudes Õpetajate Koda.

14) Maaõpetajad allutati üha tugevamini vallaisade, kaitseliidu pealikute ja isamaaliidu esimeeste voli alla, käsutades õpetajaid teotsema kodanliku surve-režiimi kasuks.

15) Ässitati avalikkust õpetajaskonna kallale, kirjeldades õpetajate head põlve, suurt rikkust (talud), suureks puhudes üksikute õpetajate eksimusi jne.

16) Rajati koolides kaitseliidu noorte osakonnana tagurlik „noorte kotkaste“ organisatsioon.

17) Taoteldi õpetajate kodaniku-õiguste kitsendamist, keelates neil kandideerimise omavalitsuse organitesse.

Seda nimekirja saab palju pikendada, kuid olukorra iseloomustamiseks jätkub toodustki.

On mõistetav, et kogu kodanluse võimuloleku aja valitseb tema ja õpetajaskonna vahel pinev võitlus-vahekord, sõda. Kodanlik haridusministeerium püüdis teha õpetajad oma tööriistaks. Õpetajad aga oma kandvamas ning eesrindlikumas osas olid pahempoolse maailmavaatega, olles pärit rahva seast. Kodanluse kaebad õpetajate meelsuse üle ei vaibu. Nenditakse, et „õpetajate poliitilised maailmavaated tihti ei rahulda meie suuremate erakondade nõudeid.“¹⁾

Eesti õpetajaskond, organiseerunud E. Õpetajate Liitu, eesotsas Liidu esimehe Enn Murdmaaga, oma kandvamas osas on demokraatlik, progressiivne ja võitleb südilt oma õiguste ning kooli eest, olles kodanliku koolivõimuga vastuolus.

Leppimatus opositsioonis kodanluse koolijuhtimisega on ka Käis. Põhjus on poliitiline. Käis tahab teostada eesti kooli sotsialistlikku kasvatust, kodanlik koolivõim aga — kodanlikku. Maailmavaatelistele vastuoludele seltsivad rohked isiklikud: reaktsoonilised Bauerid, Kanud ja Rauad ei salli Käist silmaotsaski ja püüavad teda kõigiti kah-

1) E. Muuga, Mõningaid nähteid, mis vähendavad õpetaja autoriteeti. Õpetajate Leht 1939 nr. 39.

justada. Erilise kirglikkuse hargnevale koolipoliitilisele võitlusele annab Võru seminari olemasolu pärast peetud võitlus, Võru seminari ja tema kasvandike visa tagakiusamine kodanluse poolt, mis aga omakorda seda enam tugevdab Käisi ning tema võitluskaaslaste energiat. Võitluses mobiliseeruvad jõud, ja kogu kodanluse võimutsemisaja on Käis ning tema kaaslased režiimi tõsisemaid ning kaalukamaid vastaseid kooli alal.

Käis, olles endale Võru seminaris kasvatanud palju innukaid kaaslasti, olles üle 400-liikmelise kooliuuenduslaste rühma juht, väsimatu kirja- ning kõnemees, evib õpetajaskonnas suurt autoriteeti. Vastased on sunnitud tunnustama Käisi tugevat poliitilist mõju. Haridusminister N. Kann, tituleerides Käisi „Pihkva professoriks“ ja „kommunistiks“, tunnistab: „Hr. Käisi teened sotsialismi levitamise alal on minu arvates vastuvaidlematud.“²⁾

Käisi koolipoliitiliste sõnavõtude õigeks hindamiseks peame arvestama konkreetseid tingimusi, milledes nad toimusid. Milline saab olla sotsialistide taktika kooliküsimustes kapitalistliku ühiskonna tingimustes? Selle kohta annab geniaalse juhendi Marx „Gotha programmi kriitikas“. Ta ütleb, et kodanliku riigivõimu tegevus kooli alal peab piirduma teatavate nõuete seadmisega õpetajate kvalifikatsiooni, õppekavade jms. kohta. Kodanliku riigi suhtes seab Marx nõude: Tuleb kõrvaldada riigi igasugune mõju koolile. (Marx ja Engels, Teosed, XV, lk. 285).

On selge, et mida vähem kodanlik koolivõim tungib kooli siseellu, seda enam saab koolis teostada töörahva pedagoogikat, kommunistlikku kasvatust. Seepärast on kodanlikus ühiskonnas omal kohal kooli „autonoomia“ nõue, et kooli seesmine kujundamine olgu pedagoogilise kollektiivi, lastevanemate, õpilaste enda asi ja riik andku vaid välised tingimused kooli tööks (palgad, toetust jne.).

Vaadeldes Käisi koolipoliitilisi seisukohti, näeme, et neid läbib seesama juhtmotiiv: kodanlikku riigivõimu koolist eemal hoida nii palju kui võimalik, et teostada kasvatust töörahva vaimus nii palju, kui seda üldse on võimalik kodanlikus keskkonnas.

Käis seab küsimuse: „Kui kaugemale võib [riigivõim] määrustega kooliellu tungida?“ ja vastab: „määrustega võib näidata ainult üldraamistikku, kuna sisustamine võib tulla ja peabki tulema õpetajaist ja õpetajaskonnast endast.“³⁾

On selge, et sellistes tingimustes sotsialistliku maailmavaatega õpetajad saaksid noori kodanlikus koolis kasvatada omas maailmavaates üsna vabalt. Muidugi ei kuulanud kodanlik kooliülemus põrmugi Käisi

²⁾ N. Kann, Kas Võru seminaris valitses sotsialistlik vaim? Päevaleht 1939 nr. 129.

³⁾ Joh. Käis, Koolielu päevaküsimusi I, Õpetajate Leht 1932 nr. 10.

ega teiste progressiivsete koolimeeste soovitusi, vaid püüdis üha sügavamini tungida kooli siseellu, milline püie iseloomustab kogu kodanluse võimupäevi Eestis.

Kodanlus on rünnakul ja töörahvas kaitsepositsioonil. Nagu teame, langeb üks positsioon teise järel, kuid see ei teinud võitlust reaktsiooni vastu asjatuks. Selles võitluses kogus töörahvas jõudu, karastus ta intelligents, kuni lõpuks õnnestub Eestis kapitalism purustada.

Kogu kodanluse võimutsemise aja näeme Käisi võitlemas, julgust kaotamata.

Käisi tegevust eesti koolipõllul kodanlikus Eestis võib jagada kahte perioodi: esimese moodustab ta tegevus Võru seminari direktorina (1921—30) ja teise — töö teadusliku sekretärina E. Õpetajate Liidus. Esimese periood on koolipoliitiliselt seisukohalt pidev võitlus Võru seminari ja üldse seminaride olemasolu pärast. Võitlus seminaride eest moodustab eesti kooli ajaloos omaette peatüki. Teda meie siinkohal ei käsitle. Meie vaatluse esemeks on Käisi tegevuse teine periood, milles ta tõuseb koolipoliitilise võitlejana esile eesti avalikkuses täies ulatuses, liitudes Eesti Õpetajate Liidu poolt peetavasse võitlusse ühtluskooli eest ja kodanluse püüete vastu kooli oma tööriistaks teha.

Johannes Käis pole koolipoliitik eesjoones, kuid tema pedagoogilise tegevuse üldmõju taustal omavad tema esinemised ka koolipoliitilisel alal suurt autoriteeti ja igal juhul tuleb talle anda silmapaiste koht eesti progressiivsete koolipoliitikute seas, kes võitlesid kodanluse tagurlike taotluste vastu hariduse alal.

2. Johannes Käis võitluses kooli töötavale rahvale kättesaadavuse eest.

Eesti kodanluse koolipoliitika muutub eriti agressiivseks 30-ndate aastate algul. Valitseva majanduskriisi ettekäändel hakkab kodanlus suure hooga kitsendama laiade hulkade haridusvõimalusi koolide ning klasside koondamise ja hariduskulude vähendamise abil. „Käesolev moment,“ märgib seda Käis, „tekitab isegi pessimismi koolitegelaste hulgas: likvideeritakse järsult koole, vallandatakse hulgaliselt õpetajaid, muudetakse tunnikavu suunas, mis ei tööta edu koolitööle, püütakse isegi lõhkuda ühtluskooli, mida eesti edumeelsed haridustegelased ja õpetajaskond suure hoole ning vaevaga loonud ja edasi viinud. Kogu koolielu ägab välise surve all, mida tahetakse õigustada majandusliku kokkuhoiuga. Kindel on, et eesti kooli sisemises elus on tekkinud seisak. Kuid eesti organiseeritud õpetajaskond peab püsima kindlas usus, et reaktsioon on möödud ja ei suuda seisma panna koolielu järjekindlat arengut“⁴⁾.

Nagu teame, reaktsioon üha süvenes, progressiivsete koolitegelaste

4) Joh. Käis, Eesti kooli edusammudest. M. Martinsoni (Murdmaa) toimet. koguteoses „Kooliuuenduse päevaküsimusi“, Tallinn, 1930, lk. 74.

lootused osutusid petlikeks ja paranduse tõi alles nõukogude võimu kehtestamine 1940. a. suvel. Reaktsiooni masendavais oludes sõitleb Käis teravate sõnadega kodanluse koolipoliitikat. „Eesti algkool,“ ütleb ta, „on tõugatud haridusministeeriumi järelemõtlematu koondamise läbi viletsasse seisukorda. Ei ole liialdus öelda, et selle tõttu koolitöö edu järsult läheb tagasi . . . Niisugune ebakultuuriline aktsioon oli mõeldav ainult haridusjuhilt, kes üleolevalt pidas oma uhkuseks öelda avalikult, et ta oma „reformides“ ei hooli pedagoogilistest põhimõttest ja -nõudeist, vaid teostab teissugustel kaalutlustel“⁵).

Rahva haridusvõimaluste kahandamise propagandistlikuks ettevalmistamiseks mõtles kodanlus välja (esineb juba 1924. a.) ja levitas imeteldava agarusega mõtet haritlaste üleproduktsoonist. Kurtmine haritlaste üleproduktsooni, s. t. ülekülluse üle, nendib Käis, on „lihtsalt arusaamatus“⁶). Igale mõtlevale inimesele oli selge, et sel teel püüdis kodanlus õigustada alatud aktsiooni kesk- ja kõrgema kooli sulgemiseks töötava rahva lastele.

„Rikkal kõrgemast seltskonnakihist ei võiks olla suuremat õigust ega mingisuguseid erilisi soodustusi parema hariduse saamiseks ainult sellepärast, et ta on rikas ja seltskondlikus elus kõrgemal kohal seisab“⁷).

„Organiseeritud õpetajaskond,“ sõnab Käis sealsamas (lk. 41), „peab aga alati valvel olema, et kallalekippumised ühtluskooli ideele ja üksikud katsed lõhkuda ühtluskooli ei suudaks ära kiskuda meie rahvalt [seda] suurt saavutust . . .“

Käisi suhtumine „koolireformi“, mille eesmärgiks oli haridusvõimaluste kitsendamine, on täiesti eitav. Kümne aasta jooksul kehtinud koolisüsteemi 6+5 (kuueklassiline algkool + viieklassiline keskkool) muutmise kavatsused hakkavad kõvenema 30-tes aastates.

Eesti kool, rõhutab Käis, on „ühtluskool, mille aluseks on 6-klassiline sunduslik maksuta algkool . . .“ Ühtluskool on „teostatud siis, kui noorte haridustungi rahuldamiseks ei ole tõkkeid koolisüsteemis“⁸). „Ühtluskool avab kõigile kodanikkudele haridustee, kus ei ole väliseid takistusi edasijõudmiseks . . . Aineline kehvus ei tohi olla andekaile noortele hariduse enneaegse katkestamise põhjuseks. Ühtluskooli süsteemis peab olema vaba edasipääs ühelt hariduse astmelt teisele. Ukski teeharu ei või viia ummikusse, kust edasimineku võimatu või raskendatud“⁹).

⁵ J. K., Mis teha? Õpetajate Leht 1931 nr. 6.

⁶ Joh. Käis, Kooliuuendustöö isiksuse kujundamise ja sotsiaalse kasvatuseteenistuses. „Kasvatus“ 1938 nr. 1, lk. 40.

⁷ Joh. Käis, Eesti kooli arenemistee ühtluskoolile ja töökoolile. Võrumaa Õpetajate Liit, X-aastase tegevuse juubeli album, Võrus 1927, lk. 38.

⁸ Joh. Käis. Koolisüsteemi ümberkorralduse kavatsustest. Õpetajate Leht 1933 nr. 1.

⁹ Joh. Käis, Eesti kooli edusammudest. Koguteoses „Kooliuuenduse päevaküsimusi“ (toimet. E. Martinson) Tln. 1930, lk. 6—7.

Ühtluskooli asemel ihaldab kodanlus dualistlikku koolisüsteemi, milles on kaks haridusteed — kesk- ja kõrgemad koolid valitseva klassi lastele, alg- ja alamad kutsekoolid — töötava rahva lastele. Kodanluse püüdeks oli algkool muuta nelja-aastaseks, millega rahva haridus pidigi piirduma. Omadele lastele aga kavatseti rajada ja rajatigi viiendast õppeaastast algavad keskkoolid — ja et neisse lihtinimeste lapsi ei pääseks, selleks iga keskkooli juurde püüti avada maksumulised algkooliklassid, nii et keskkooli esimene klass täis saaks juba „omast“ algkoolist tulijatega. Kuueklassiline algkool oli ainult kodanluse ajutine järeleandmine rahvahulkade survele pärastrevolutsioonilistel aastatel ja äsja vallutatud võimu tingimustes, kus rahvas veel täiesti „käes“ polnud. Kogu eesti kooli ajalugu 1918—1940 pole muud kui ühtluskooli lammutamise ajalugu. Ühtluskooli hävitamise protsess läks seda kiiremas tempos, mida enam Kesk-Euroopas jõudu omandasid fašistlikud elemendid — eesti kodanluse seljatugi — ja mida enam seetõttu nõrgenes hirm Nõukogude Liidu ees, kelle kartusel varematel aastatel survet töörahvale püüti vähemalt maskeerida ja ka väikesi järeleandmisi tehti. Fašistliku režiimi võimuletulek Saksamaal andis eesti kodanlusele julgust ka ammuigatsetud kooli-„reformide“ teostamiseks, mis teeks kooli täiesti kodanluse tööriistaks, suruks alla pahempoolsed elemendid ja teeks hariduse kodanluse privileegiks.

1933. aasta on ägedaimate koolipoliitiliste võitluste aasta. Reaktsioonilise „koolireformi“ ühele tähtsamale kandjale N. Kannule seab Käis otsese küsimuse: „Või oleks N. Kann'i soovitatud ümberkorralduste eesmärk rahva haridusliku taseme allakiskumine?“¹⁰⁾

„Igasugused kavatsused koolisüsteemi ümberkorralduseks,“ rõhutab Käis, „peavad lähtuma 6-klassilisest sunduslikust algkoolist kui ühtluskooli esimesest astmest.“ Kodanluse igatsetud „ideaali“ — 4-aastase sundusliku algkooli vastu seab Käis nõude: „Meie ideaaliks olgu 8-klassiline sunduslik kool“¹¹⁾.

Progressiivse õpetajaskonna kartused läksid täide: Riigivanema dekreediga 25. maist 1934. a. (RT 47 — 1934, 409) antud „Keskkoolide seadusega“ rajatakse algkooli IV-l klassil põhjenev 5-aastane maksuline keskkool. Sellega „võib tarbe korral ühendada mõne muu kooli või klassi.“ On mõeldud seega avada keskkooli juures algkooliklasse. Keskkooli I klassi võetakse vastu algkooli IV klassi lõpetajaid ilma eksamita. Kohe edasi aga öeldakse seaduses: „Kui kooli astuda soovijaid on enam kui koolis vabu kohti, siis võetakse õpilasi vastu sellekohase valiku põhjal“. Kuna juba selle eest hoolitseti, et keskkooli I klasse oleks vähe, nii oli soovijaid alati enam kui kohti ja korraldati võistluskatsed, millega sisse pääsesid arusaadavalt põhjusil peamiselt keskkooli juures töötavate IV klasside lõpetajad.

10) Joh. Käis, Koolisüsteemi ümberkorralduse kavatsustest. Õpetajate Leht 1933 nr. 6.

11) Joh. Käis, Demagoogiline rünnak koolile. Õpetajate Leht, 1933 nr. 21.

„Uue dekreediga“, nendib Eesti Õpetajate Liidu asemike kogu 16. 06. 34 ühel häälel vastu võetud resolutsioonis, „on antud surmav hoop meie ühtluskoolile ja 6-kl. algkoolile, mis meie rahva keskelt võrsununa on leidnud üldist usaldust.“ Nenditi ka, et dekreet sulgeb tee keskkooli, gümnaasiumi ja ülikooli kehvemaile kihtidele.

Teravaima kontrastina sellele esineb haridusminister N. Kannu raadiokõne „Koolireform oli hädavajaline“ („Päevaleht“ 1934, nr. 288), milles ta ütleb: „Mõnel pool ettetoodud väited, nagu räägiks uus reform demokraatliku haridusideaali vastu ja takistaks kehvematele hariduse saamist, ei pea paika, kuna keskkooli on võimalik astuda kõigil, nii kehvadel kui ka rikastel, kui nad näitavad vastavat andekust ja töötahet.“

Minister targu vaikib sellest, et kuigi „kehvad“ keskkooli ehk võivad ka „astuda“, kuid keskkoolis õppimiseks puudub neil — raha — kõrge õppemaksu ja muude kulude tasumiseks. Kodanlus, tundes oma selja taga saksa fašismi, ei pea enam tarvilikuks „demokraatiat“ mägida, vaid teostab oma „reformid“ ka kooli alal suure agaruse ning avameelsusega.

Eesti Õpetajate Liidu ümber koondunud progressiivsed koolimehed jätkavad võitlust ühtluskooli ja 6-klassilise algkooli eest. Nad nõuavad üha tungivamalt algkooli 6-ndale klassile baseeruvat 3-klassilist reaalkooli. Käis oma kirjutuses „Kolmeklassiline keskkool ühtluskooli vajaliku lülina“ (Õpetajate Leht 1935, nr. 48) ütleb: Meie „koolisüsteemis peaks olema vastav keskkool, mis oleks kohandatud keskhariduse andmiseks 6-klassilise algkooli lõpetajaile. Niisuguse lülina ühtluskooli süsteemis on konkreetselt mõeldav 3-klassiline keskkool . . .“

Samas kirjutises nõuab Käis algkooli 6-nda klassi lõpetajaile ka hõlpsamat sissepääsu progümnaasiumi III klassi, milleks tuleks progümnaasiumi I—II klassi õppekavad kooskõlastada algkooli V ja VI klassi õppekavadega. Õppekavade ühtlustamise küsimuses eesti keele ja kirjanduse alal esineb Käis V eesti keele õpetajate kongressil 30. dets. 1937. a. ettekandega (ilmus „Kasvatuses“ 1937 nr. 2).

Alles kolm aastat pärast 5-klassilise keskkooli ainuvalitsusaega annab valitsus järele rahva ning edumeelse õpetajaskonna survele ja loob uue, nõutud koolitüübi — 3-klassilise reaalkooli (7.—9. õ.-a.), kuhu võetakse vastu algkooli 6. kl. lõpetajaid. (Keskkoolide seaduse muutmise seadus, RT 42 — 1937, 375).

Tegelikult ei suuda ka reaalkool rahuldada tungi keskhariduse järele, kuna valitsus lubab avada klasse visalt. Sageli jäävad sisseastumise eksameil pooled soovijaist ukse taha ja peavad minema „ellu“ või kutsekooli-tupikusse.

Progümnaasiumi, reaalkooli ja gümnaasiumi ranged sisseastumiseksamid kujunevad kodanluse käes üheks abinõuks, millega paremast

haridusest eemal hoida töötava rahva lapsi, kel pole võimalik ette valmistada eratunnijate ja repetiitorite abil ega maitsta ka õpetajate „arvestust“.

Näeme sel puhul Käisi esinemas säärase eksamite resoluutse vastasena. Kirjutises „Mida võib loota eksameilt“ (Õpetajate Leht 1933, nr. 5) väidab, et need sisseastumiseksamid on üldse tarbetud ning kahjulikud. Hamini kavatsusele sisse seada suvitööd ja järeleksamid juba 4. klassist alates astub Käis vastu. (Joh. Käis, Suvitööd ja järeleksamid ei saa algkoolis õigustada. Õpetajate Leht 1933 nr. 2, ja Kas nõuda tuleb ainult õpilasilt? Õpetajate Leht 1934 nr. 3.)

Neli aastat pärast kodanliku eksamisüsteemi valitsemist koolis nendib Käis, et selle tulemused on eitavad¹²⁾. Keskkoolis, nagu ka algkoolis, pole eksamid tõstnud õppetöö edukust, kasvatustööst rääkimata¹³⁾. Õppetöö edukus nende mõjul on koguni langenud¹⁴⁾. Eksamite kaitseks võtab sõna üks tuntumaid kodanlikke pedagooge — J. Adamson¹⁵⁾. Vastates temale, rõhutab Käis, et eksamitega liialdatakse¹⁶⁾.

Käisi võitlus eksamite vastu kodanliku kooli oludes on õigustatud, sest eksamid olid siis töötava rahva laste tõkestamise abinõuks, nende eemalhoidmiseks kes- ja kõrgematest koolidest ja neist välja pühkimiseks.

Mitte hoolides masside hariduslikust tasemest, rajas kodanlus oma lastele luksuslikke erakoole ja samal ajal kärpis rahvahariduse kulusid, eriti algkooli osas. Sageli oma kirjutistes rõhutab Käis, et hariduskulude kärpimine pole millegagi õigustatud. Riigikassa kulud algkoolidele, märgib Käis, on hoopis väikesed (4—6⁰/₁₀). „See tõsiasi ei kinnita arvamust, nagu kulutataks meil liiga palju algkoolidele ja ei õigusta... püüet saavutada kokkuhoidu eeskätt algkoolide koondamise teel...“¹⁷⁾.

Kodanluse poolt suure hoolega lansseeritavale väitele (eriti kogupõllumeeste „Kajas“), et meie kulutame haridusele rohkem, kui seda rahvamajanduslik kandejõud lubab, vastab Käis, et „see on paljas demagoogia, mida kasutatakse teatavais ringides poliitiliseks võitluseks¹⁸⁾“.

Samal ajal võtab Käis sõna ka poliitilises ajalehes (Rahva Sõna 1933,

12) Joh. Käis, Eksamid ja järeleksamid. Uus Eesti 1938 nr. 322.

13) Joh. Käis, Koolinoorsoo vaimsest kriisist. Päevaleht 1938 nr. 114.

14) (J. K.) Eksamite süsteem vajab revideerimist. Päevaleht 1938 nr. 300.

15) J. Adamson, Eksamid ja nende vajalikkus. Uus Eesti 1938 nr. 330.

16) Joh. Käis, Eksamite probleem vajab siiski põhjalikku uurimist. Õpetajate Leht 1938 nr. 50/51.

17) Joh. Käis, Eesti kooli edusammudest, Koguteos (E. Martinson-Murdmaa toim.) Kooliuuenduse päevaküsimusi, Tln. 1930, lk. 22.

18) Joh. Käis, Koolisüsteemi ümberkorralduse kavatsustest. Õpetajate Leht 1933 nr. 6.

nr. 21) pealkirja all „Demagoogiline rünnak koolile“, milles näitab alghariduse kulude väikese osasuuruse põhjal riigieelarves, et „üle meie kandejõu käiv algharidus on paljas müüt“.

„Haridus on see ainuke jõud, mis võib kindlustada meie väikese rahva kultuurilise tuleviku... Hariduslikke kulusid tohiks kärpida ainult viimases hädas, mitte esijoones“¹⁹⁾.

Hariduskulude arvel kokkuhoid aga jätkub. Nii nendib Käis kodanliku võimu lõpuperioodil, et koolide ülalpidamise kulud ei ole tõusnud enne kriisiaegsele tasemele, kuigi kulud teistel aladel on selle juba ületanud²⁰⁾.

Algkool degradeerub üha enam. „Paremate inimeste“ lapsed eralduvad „pööblist“ keskkoolide juures avatud maksulistesse algkoolidesse. Üha raskemaks läheb töörahva lastel pääs keskkooli, gümnaasiumi ja ülikooli.

Noil masendavail aastail ei lakka Käis seismast progressiivsete, rahvaomaste nõudmiste alusel.

3. Käis võitluses kooli muutmise vastu kodanluse poliitiliseks tööriistaks.

Koos kooli tegemisega oma lastele haridusmonopoli kindlustamise ja töötava rahva vaimupimeduses hoidmise abinõuks taotles kodanlus teise suure eesmärgina kooli politiseerimist kodanliku ideoloogia vaimus, kooli muutmist kodanluse ideoloogia sisendajaks noorpõlve.

Kodanlik-kapitalistlikus ühiskonnas, kodanlusele kuuluvas koolis saab olla progressiivsete pedagoogide loosungiks ainult kooli poliitilise erapooletuse nõue. Kooli erapooletuse loosung kodanlikus riigis on kasulik töötavale rahvale, sest erapooletuse nõude nimel on võimalik koolist vähegi eemal hoida kodanlikku propagandat ja seega on pinda enam õpilaste mõjutamiseks sotsialistlikus vaimus. Kui aga sotsialismi pooldav pedagoog kodanlikus koolis oleks avalikult rõhutanud poliitilist momenti kasvatuses, siis oleks see kutsunud esile vaid kodanliku ideoloogia kõvendamise koolis.

Käis oma sõnavõttudes rõhutab kooli demokraatlikku vaimu. Kirjutuses „Kooli uuendustöö isiksuse arendamise ja sotsiaalse kasvatuseteenistuses“ (Kasvatus 1938 nr. 1) mõõnab ta, et „kasvatuse sihi määrajaks on nüüdisajal eeskätt poliitilised vaatekohad.“ Ja edasi: „Kui varemini võidi uskuda kasvatusteaduse autonoomsusse ja kasvatusete eesmärgi määramisse selle autonoomse pedagoogika abil, siis on nüüd päris selge, et kasvatustöö sõltub rohkem valitsevaist poliitilistest tõekspidamistest.“

Selleks ajaks, kui Käis need sõnad kirjutas, oli Eestis valitsev kodanlus oma näolt heitnud demokraatia maski ja paljastanud oma tagurliku

¹⁹⁾ J. K., Kas tagasi keskaja poole? Mõtteid gümnaasiumiõpetajate kongressi puhul. Õpetajate Leht 1931 nr. 20.

²⁰⁾ Joh. Käis, Kuidas tõsta algkoolilõpetajate arvu. Uus Eesti 1939 nr. 137.

olemuse, oma fašistliku seljataguse tõttu enam mitte karta vajalikuks pidades töötavat rahvast ja Nõukogude Liitu.

Terve aastakümme 1930—1940 võitleb Käis visalt kodanliku võimu tungimise vastu kooli siseellu. Ta võitleb koolijuhataja, koolide inspektori, kaitseliidu meelevalda suurendamise vastu koolis.

Õpetaja kui niisuguse õiguslik seisund on nõrk²¹). Ainujuhtimise printsiibi asemel soovitab Käis kollegiaalse koolijuhtimise printsiipi²²). See nõue kodanlikus koolis on omal kohal, et nõrgendada koolijuhataja kui kodanluse ustava agendi mõju. Nõrdimusega märgib Käis, et koolijuhataja on ametlikult asetatud õpetaja suhtes pealekaebaja ossa haridusministeeriumi määrusega 3. IX 1936 nr. 31173²³).

Peale koolijuhatajate tegi kodanlus ka koolide inspektorid õpetajate üle poliitilise järelevalve aparaadiks. On selge, et Käis võitleb inspektorite politseiliku võimu üha kasvava suurenemise vastu. Kirjutises „Koolielu päevaküsimusi“ 3 (Õpetajate Leht 1932 nr. 14) vaidleb ta koolinõunikule (inspektorile) antud üliläia hindamisfunktsiooni vastu. „Õpetajal“, ütleb ta, „võivad olla omad, iseseisvad vaated ja pedagoogilised tõekspidamised (poliitilistest rääkimata) ja kui õpetaja neid ausasti väljendab ja püüab teostada, kas on siis igakord kindel, et õpetaja ja koolinõuniku erinevad seisukohad ei mõjusta õpetaja hindamist väljaspool asjalikkuse ja erapooletuse piire. Seepärast peame nõrgimaks kohaks hindamismääruses kogu võimu koondamist ühe isiku kätte“. Käis soovib näha, et inspektorid oleksid peamiselt nõuandjad.

Kodanlus pani õpetajaskonna inspektorite meelevalda alla. Inspektorid hakkasid üha enam etendama režiimi poliitiliste agentide osa ja püüdsid üksteise võidu sotsialistlike ning üldse progressiivsete õpetajate tagakiusamisega endale kannuseid teenida.

Oma käsilaste-direktorite, koolijuhatajate ja inspektorite kaudu püüab kodanlus õpetajaid üha hoolimatumalt rakendada tagurliku režiimi vankri ette. Käis kirjutises „Koolielu muresid“ (Õpetajate Leht 1937 nr. 33) rõhutab, et õpetajate tegevus väljaspool kooli olgu vabatahtlik, ja märgib kahetsusega selle põhimõtte rikkumist õpetajate rakendamisel 1936. a. 23.—25. veebr. „rahvahääletuse“ puhul Pätsi režiimi kasuks.

Julgesti astub Käis välja ka kodanluse tagurliku noorsoo-organisatsiooni—Noorte Kotkaste—vastu. Kirjutises „Kooliuuendustööst kasvatusalal“ („Õpetajate Leht“ 1933 nr. 1) arvustab ta teravasti õpilaste kiskumist organisatsioonidesse, mille juhtideks on kasvatus tööle hoopis võõrad isikud, nagu tagurlikud poliitikamehed, kindralid, panga- või kirikuhärrad jts. „Sellistes organisatsioonides, kuigi nad

²¹) Joh. Käis, Ulepingutusi meie tänapäeva koolipoliitikas. Õpetajate Leht 1937 nr. 11/12.

²²) Joh. Käis, Koolielu muresid. Õpetajate Leht 1937 nr. 32.

²³) Joh. Käis, Mis häirib usaldussuhteid? Õpetajate Leht 1938 nr. 14/15.

deklareerivad erapooletust oma eesmärkides, paistavad siiski nende ühekülgsed (usulised, poliitilised jm.) sihid üsna selgesti läbi. Nii näiteks ristitakse mõnes organisatsioonis (noored kotkad, A. A.) inimlapsi röövlomade nimedega (hundid, kotkad, kullid, haukad jm.), kelles lapsed reaalelus ei märka midagi üllast, peale murdmis- ja verejanuinstinkti, ja keda seepärast hävitatakse. Veel rohkem, juba algkooliealised lapsed kannavad mütsil ja rinnal mainitud loomade kujulisi märke, rõivastuvad Ameerikast või Mussolini-maalt laenatud ja meil ebapraktilise vormi järgi" . . . Ühest sellisest organisatsioonist, nimelt noorkotkaste omast, on kooliellu veelgi isesugused pahed tunginud. „Siin esinevad paljud koolinõunikud „pealikutena“ . . . Käis soovitab asjaomastel asutistel üliagaraid koolinõunikke korrale kutsuda ja rõhutab, et ebapedagoogiliste korraldustega ei tohi koolitööd häirida.

Rääkides koolinoorsoo vaimsest kriisist, avaldab ta kahtlust, kas noorte rakendamine kodanluse poliitilise vankri külge on pedagoogiliselt õige, viidates sellega „noorte kotkaste“ organisatsioonide tagurlikele eesmärkidele.²⁴⁾

Muidugi ei suutnud Käis ega teised progressiivsed koolitegelased vältida eesti kooli üha suurenevat libisemist kodanliku poliitika tagurlike taotluste sõiduvette, sest selleks polnud neil küllaldaselt võimuvahendeid. Ometi aitasid aga nende mehised ülesastumised selleks kaasa, et eesti kooli tagurlikustumise protsess kulges veidi aeglasmalt, et erksam, edumeelsem osa õpetajaskonnast ei läinud kaasa tagurlike püüetega. Oma julgete, sütitavate sõnadega süngeil reaktiooni-aastail andis Käis paljudele eesti õpetajatele julgust edasi võidelda, vastu pidada survele ja loota kodanluse ikkest vabanemist pealetulevate suurte ajalooliste sündmuste keerises.

4. Käis kodanliku koolipoliitika tagajärgi hindamas.

Kodanliku kooli töötulemustele vaatab Käis julge kriitikaga. Kirjutises „Ulepingutusi meie tänapäeva koolipoliitikas“ (Õpetajate Leht 1937, nr. 11/12), märgib ta, et Eestis kehtib vaid 6-aastane koolikohustus ja seegi fiktiivselt, kuna algkooli lõpetab ainult 50% lastest, kes algavad õppimist I klassis. Kirjutises „Kuidas tõsta algkooli lõpetajate arvu“ (Uus Eesti 1939 nr. 137) toob ta esile, et 1934—39 on pooliku algkooliharidusega jäänud 50 000 noort. Ta väidab, et rahvahariduse tase langeb kiiresti. „Viimasel ajal on märgata, et õpetuse tõhusus koolides kipub tagasi minema“ (kõne Lihula õpetajate ühingus 1. mail 1939). (Õpetajate Leht 1939, nr. 18, lk. 3).

Kirjutises „Algkooliõpetajate päev“ (Postimees 1938 nr. 114) rõhutab Käis, et rahva kultuuriliseks aluseks on algkool ja et õpilaste suur väljalangus algkoolist paneb tõsiselt mõtlema. Iga aas-

²⁴⁾ Joh. Käis, Koolinoorsoo vaimsest kriisist. Päevaleht 1938 nr. 114.

taga kasvab liiga vähese haridusega noorte arv. Et tagada märksa suurema hulga õpilaste jõudmist algkooli lõpetamisele, tuleks pikendada koolikohustus 15. eluaastani. Sel teel „saaksime... kohusliku 6-klassilise algkooli, mida meil praegu tegelikult pole“. (Meie sõrendus. A. A.) See pikendamine ei tooks suuri lisakulusid, sest ka koolikohustuse lühendamine ei andnud mainimisväärset kokkuhoidu.

Ka kooli sisemise elu alal nendib Käis allamäge-minekut, tardumist, seisakut. Koolinoorsoo vaimsed huvid liiguvad languse suunas. Seltskonnas valitsev „pealiskaudne, tühjuse ning tõusikluse vaim nakatab ja mürgitab ka kasvavat noorsugu...“²⁵⁾

Kodanliku valitsusaja lõpuks oli eesti õpetajaskond surutud vaikesse olekusse, nagu ka terve muu osa eesti progressiivsest haritlaskonnast. Õpetajaskonna meeleolu oli rusutud. Teda rõhub tagurlik Haridusministeerium kogu oma reaktsioonilise võimutäiusega. Niisuguses olukorras sõandab peainspektor M. Raud, vaadates tagasi tehtud „tööle“ õpetajate allutamises reaktsiooni meelevallale, ometi silmakirjalikult avaldada arvamust, et eesti koolis valitsevat suur sallivus rahvuste, usuliste veenete ja poliitiliste maailmavaadete suhtes ja „kooliülemuse ja õpetajaskonna vahel“ olla „usalduslik vahekord“. See sügav usalduslik vahekord olla muutunud juba koguni traditsiooniks. Ei olevat üksteisega sõjajalal seisvaid laagreid... („Õpetajate Leht“ 1938 nr. 7/8).

Niisugune jöhker tõsiolude võltsimine ei luba Käisil vaikides mööda minna Raua kirjutusest. Artiklis „Mis häirib usaldusvahetkordi“ („Õpetajate Leht“ 1938 nr. 14/15) toob ta esile rea asjaolusid, mis sugugi ei võimalda patriarhaalseid vahekordi, nagu näiteks õpetajate koosolekute takistamine, keeld õpetajail pöörduda HM poole teisiti kui kohaliku koolivalitsuse loal, koolijuhatajate poliitilised funktsioonid, „ülemuse“ liigne rõhutamine kooli alal jm.

Eesti kool oli vastu minemas oma sügavaimale langusele, kodanlus oli saavutanud oma koolipoliitilised eesmärgid: oli loodud dualistlik koolisüsteem ja kool tehtud kodanluse tööriistaks. Tulevik ei näidanud midagi head töötavale rahvale.

Ometi saabusid 1940. aasta juunipäevad ja eesti kool võis põrmust tõusta.

Käis on üks esimestest eesti silmapaistvatest pedagoogidest, kes tervitab nõukogude võimu ja asub ülima agarusega Eestis nõukogude kooli üles ehitama.

Käisi 20-aastane pinev, väsitav opositsioon kooliala kodanliku juhtkonnaga oli lõppenud, kuna töörahva valitsuse võimuletulek vabastas kooli selle tagurliku kliki meelevallast ja rahvas ning õpetajad said töörahva kooli, oma kooli.

²⁵⁾ Joh. Käis, Koolinoorsoo vaimsest kriisist. Päevaleht 1938 nr. 114.

Suure rõõmuga võis Käis märgata, et just tema lähemate õpilaste ridadest rohkesti võrsus nõukogude korra silmapaistvaid ehitajaid.

Käisi mehine kaitse kodanliku reaktsiooni surve-aastail etendas kahtlemata tähtsat osa selles, et kodanlusel seesmiselt siiski korda ei läinud murda eesti rahvaomast kooli, kuigi väliselt ta triumfeeris. Survest vabanenud, asus eesti õpetajaskond imeteldava energiaga oma tõelise kooli, nõukogude rahvaomase kooli loomisele.

Kuna kodanlik kooliülemus Käisi kõigiti kiusas ning alavääristas, kartis ning põlgas, oskas nõukogude võim eesti suurt pedagoogi seda enam hinnata, kutsudes teda Hariduse Rahvakomissariaati tähtsale loovale tööle.

Selle töö katkestas ajutiselt saksa fašistlik okupatsioon. 1941—1944 elab Käis fašistide politsei valve all. Tema vastu otsiti süüdistusi eriti tema hariduspoliitilistest esinemistest kodanliku võimu ajal, seehulgas ka tegevusest Võru seminaris. Vähe puudus — ja need oleksid talle saatuseks saanud.

Nõukogude võimu taaskehtestamine toob Käisi uuesti tööle Hariduse Rahvakomissariaati. Jälle kõlavad kursustel, koosolekuil, kirjutustes Käisi kui nõukogude koolipoliitiku autoriteetsed sõnad. Nõukogude valitsus hindab Käisi tööd teenelise õpetaja kõrge aunimetuse andmisega. Jätkugu Käisil veel palju jõudu ning aastaid töös nõukogude kooli hüvanguks vabastatud Nõukogude Eestis!

Joh. Käis didaktikuna.

A. ELANGO.

Joh. Käisi taotlusi eesti didaktika loomisel.

Joh. Käis — see on eesti pedagoogilise mõtte põlev tungal, mis juba ligi veerandsada aastat oma heleda leegiga valgustab ümbrust ja sütitab teisi. See leek on heitnud soojust ja valgust kõikidele Eesti pedagoogilise elu aladele, enim siiski didaktika valdkonda. Kirjutada täiesti ammendavalt Joh. Käisist didaktikuna — tähendab peaaegu sama, mis kirjutada eesti didaktika süstemaatilist kursust, sest on vähe didaktika probleeme, mille kohta J. Käis poleks sõna võtnud ja oma, enamasti ikka originaalseid seisukohti avaldanud. Ja teiselt poolt — eesti didaktilises loomingus on väga vähe esile tuua säärast, mis nii või teisiti poleks seotud J. Käisi isiku ja tegevusega.¹⁾ J. Käisi puhul võib julgesti kõnelda didaktilisest loomingu st. Ta on ülimal määral originaalne, spontaanne ja loov isiksus. Ta oskab asju ja elu näha oma individuaalse vaatenurga all. See kajastub igas tema kirjutises ja seisukoha-

¹⁾ Tõsi küll, A. Kuks'i „Sissejuhatus didaktikasse“ (1930) ja M. Kampmaa „Didaktika põhijooned“ (1932) on valminud väljaspool J. Käisi mõjupiirkonda, ent nende puhul saab vähe juttu olla didaktilisest loomingust, kuna nad kujutavad endast üsna keskpäraseid kompilatsioone võõrkeelsetest allikatest (eriti esimene).

võtus, olgu didaktika või pedagoogika valdkonnas, olgu üldise ühiskondliku elu alal. Ent seejuures ei lange ta kunagi tühipaljasse originaalitsemissesse. Ta tunneb küll põhjalikult ja väga mitmekülgset välismaist pedagoogilist kirjandust — muide, ta on üks väheseid eesti koolimehi, kes kodanlikulgi ajastul kõigist kunstlikult loodud vaimsetest „tollimüüridest“ hoolimata pidevalt jälgis nõukogudelikku vene pedagoogilist kirjandust ja seda kasutas oma uuenduskavade väljatöötamisel, — ent ta ei laskunud kunagi välismaiste voolude mehaanilisse jäljendamisse ega kopeerimisse. Täiesti eksivad need, kes mõnikord on püüdnud väita, nagu oleksid J. Käisi seisukohad ainult teistelt, välismaistelt autoritelt „kokku tsiteeritud“ (säärased arvamused on võinud tekkida tõenäolikkult sellest, et J. Käis on oma teostes ja kirjutistes piinlikult aus ja teaduslikult täpne kasutatud allikate äranäitamises). Niiviisi väitjad tõendavad vaid, et nad ei tunne küllalt hästi J. Käisi tegevust kümnekonna aasta jooksul (1921—1930) Võru õpetajate seminaris. Seda tegevust kas või kirjanduslikkudegi allikate põhjal jälgides (näit. koguteos „Võru õpetajateseminar. Tegevus ja uuenduspüüded. 1936) võib igaüks näha, kuidas J. Käisi pedagoogilised seisukohad ja uuendustepanekud on aja jooksul tegelikult koolitööst Eesti oludes välja kasvanud. Pärast Võru seminari sulgemist kujunesid koolilähedasteks eesti didaktika ääsideks Pedagoogiline Ühing „Võru seminar“ oma häälekandjaga „Teated“ (1932—1940) ja Eesti Õpetajate Liidu kooliuuenduste rühm häälekandjaga „Kooliuuenduslane“ (1933—1940) — mõlemad J. Käisi juhtimisel.

Koos kümnekonna aasta kestel (1930—1940) J. Käisi vahetel juhtimisel toimunud mitmesuguste õpetajate edasiharimisüritustega (pedagoogilised nädalad, õpetajate suvekursused, õpetajate päevad jne.) kujundasid need nii vilka ja otsinguterikka pedagoogilise elu, millist harva on nähtud mõnel teisel maal.

Mulle näib, et J. Käisi didaktilises loomingus võib eritleda 3 perioodi. Esimene hõlmab peamiselt J. Käisi tegevust Võru õpetajate seminari algajastul (1921—1928) ja kajastub peamiselt seminari aasta-raamatus „Teel töökoolile“ I—VI (1924—1929).

Alates 1929. aastast arendab ta „töökooli“ ideid edasi omapärase ja individuaalse tööviisi suunas. J. Käisi tegevus sellel alal liitub vahetult eesti moodsa algõpetuse meetodika kujundamisega ja moodustab tema elutöö teise perioodi peatuuma (umb. 1935. aastani). Selle tulemuseks on hulk artikleid individuaalse tööviisi olemuse ja rakendusviiside kohta,¹⁾ põhjanev teos „Isetegevus ja individuaalne

1) Nendest on silmapaistvamad järgmised: „Individuaalne tööviis — uus tähtis probleem koolitöös“ — ajak. „Kasvatus“ 1929 nr. 8; „Individuaalne tööviis“ — kogut. „Kooliuuenduse päevaküsimusi“ (1930), „Individuaalne tööviis ja selle teostamine kooliuuendustöös“ — ajak. „Kasvatus“ 1931 nr. 6, 8, 9 ja 10; „Individuaalse tööviisi põhijooned“ — ajak. „Kasvatus“ 1935 nr. 1 ja 2; „Individuaalsuse ja sotsiaalsuse põhimõtte õppetöös“ — ajak. „Kooliuuenduslane“ jm.

tööviis" (243 lk., 1935. a.) ning suurejooneline metoodiline käsiraamat liitklassidele „Uusi teid algõpetuses“ I—IV (1931—1933) oma rohkete lisadega. See on vist küll kõige võitluste- ja otsinguterikkam ja ühtlasi kõige viljakam periood J. Käisi elus.

1936. a. paiku näib J. Käis oma didaktilises loomingus juba saavutavat teatud rahu ja kindluse. Algab, võiks ütelda, akadeemiline süvenemine üksikküsimustesse. Mõnevõrra tõuget selleks on andnud süstemaatilise õpetajate edasiharimiskursuse läbiviimine J. Käisi juhtimisel (1938—1940), mille töö kajastub koguteoses „Loenguid ja kokkuvõtteid“ I, II (1939), (ajak. „Kasvatus“ 1938—40) ja J. Käisi artiklite kogus „Uuenduslikust koolitööst“ (1939).

Jättes käesolevas artiklis tahaplaanile J. Käisi osa eesti kooliuuendusliikumise juhtimisel, uue kooli ideede kaitsmisel ja vana ründamisel (seda tehakse teisel), püüan allpool üsna jämedates joontes ära märkida seda objektiivselt väärtuslikku panust, mis J. Käis on toonud üldise eesti didaktika varasalve.

Esimese pikema süstemaatilise didaktika küsimuste käsitletu J. Käisi sulest leiame Võru õpetajate seminari aastaraamatus „Teel töökoolile“. III (1926. a.) See on ühtlasi esimene pikem ajakohane kirjutis didaktika alalt eesti keeles üldse. 76-l leheküljel käsitleb J. Käis siin didaktika tähtsust, õpetuse eesmärke, õpetuse tegureid, õpetuse sihte, õpetuse käiku ja õppeviisisid. See on kohati suhteliselt alles vähenõudlik montaaž tockord populaarseks saanud autorite teostest (nagu aasta varem „Teel töökoolile“ I ilmunud peatükk „Töökoolgi“), mis pidi nähtavasti täitma õpiku ülesandeid didaktika õpetamisel Võru seminaris (leidis kasutamist teisteski seminarides). J. Käisi enda seisukohad kajastuvad siin peamiselt peatükis „Õppeviisisid“, mis on ühtlasi kõige pikem ja originaalsem selles kirjutises. Autori sümpaatiad kalduvad ilmselt isetegev-geneetilise (töökooli) õppeviisi poole. „Õpetus peab... igal pool, kus see aga vähegi võimalik, isetegev-geneetilist, sellega ühtlasi ka induktiivset õppeviisi tarvitama. Üldisi reegleid, lauseid, säadusi ei anta mitte dogmaatilis-mälupäraselt ega jutustav-kirjeldavalt, vaid nad väidetakse isetegevvalt ja induktiivselt“ (lk. 64).

Teist korda asub J. Käis ümmargust didaktika süsteemi looma 1942. aastal. Saksa okupatsioonivõimude poolt jooksvast elust välja lülituna süveneb ta pedagoogika klassikute — J. A. Komensky, J. H. Pestalozzi, J. Fr. Herbarti, A. Diesterweg'i, K. D. Ušinski jt. teostesse ja ammutab nendest kinnitust oma veendumustele. Samal ajal võtab ta kokku ja viib süsteemi oma kirjutised mitmesugustelt didaktika aladelt, mille täiendamise ja viimistlemise kallal nõukogude didaktika vaimus ta teatavasti töötab praegugi. Selle töö tulemusena on J. Käisil valmimas 800—900 leheküljeline didaktika suurteos, mis käsitleb kõiki olulisemaid didaktika probleeme ja töötab kujuneda tõeliseks nõukogulikuks eesti didaktika käsiraamatuks — eesti pedagoogilise kirjanduse tipp-saavutiseks.

Nende kahe süstemaatilise didaktikakursuse vahepeal on J. Käisilt ilmunud rida üksikartikleid, millistes ta teadusliku asjalikkuse ja akadeemilise põhjalikkusega käsitleb mitmesuguseid didaktika üksikküsimusi, näit. „Keskustuse põhimõte ja selle teostamise võimalusi“ (Pedagoogiline aastaraamat III, 1935), „Kuidas õpetusega kindlaid teadmisi ja oskusi saavutada“ („Nõukogude Kool“ 1945 nr. 3/4), „Õppetöö organiseerimisest“ („Nõukogude Kool“ 1945 nr. 5) jne.

Õppetöö keskustuse nõue on J. Käisile olnud alati südamelähedane. Võru õpetajate seminaris on sellele pandud suurt rõhku, nagu näeme seal rakendatud õppekava üldskeemist (kogut. „Võru õpetajateseminar“ lk. 22—23). Niisamuti on J. Käis seda põhimõtet pidanud silmas oma metoodilistes käsiraamatutes („Uusi teid algõpetuses“ I—IV, „Isetegevus ja individuaalne tööviis“) ja eriti üldõpetuse kaitsmisel ning põhjendamisel. Oma eelpoolmainitud artiklis sellele teemale võtab J. Käis kõik keskustuse kasuks ettetoodud põhjendused kokku ja analüüsib keskustuse läbiviimise võimalusi. „Loomulik mõtlemine areneb pidevalt ühest keskusest, ühest nähtusest või probleemist, mis on haaranud meie tahtelist tähelepanu, laieneb sealt ühes või teises sihis, vastavalt isiku mõtlemislaadile ja individuaalsetele huvidele, ja lõpeks pöördub jälle tagasi lähtekohta. Teadvus oma analüüsival ja sünteesisval tegevusel haarab nähtusi ja asju tervikuliselt, püüdes saadud kujutlust siduda ja põimida isegi siis, kui tõeliselt seost pole olemas. Niisugust loomulikku, ühtlast ja pidevat vaimutegevust ei võimalda ega soodusta küllalt valitsev ainesüsteem, milles iga 45 — kuni 50 minutilise õppetunni järel katkestatakse mõtlemist, et järgmisel tunnil kujundada uut, mis samuti peab katkema välisel märguandel... Sellest psühholoogilisest olukorrast tuleb järeldada, et õpetuses ei tohi esineda kiireid üleminekuid ühest mõttevallast teise: see paratamatult killustaks teadvust, hajutaks huvi ja mõtteid ning arendaks pinnapealsust, sest et rahutu edasirühkimine ei võimalda millessegi süveneda“. (Ped. Aastaraamat III lk. 32—33). Järgnevalt vaatleb ja arvustab ta õppematerjali keskustusvõtetenähtena T. Zilleri kultuurilooliste astmete põhimõtet, üldõpetust, Decroly-süsteemi, kompleks-meetodit, metoodilist keskustust ja õpetuse tihendamist.

Artiklis „Kuidas õpetusega kindlaid teadmisi ja oskusi saavutada“ leiab üksikasjalikumalt käsitlust kordamiste ja harjutamiste metoodika. Siin J. Käis hoiatab kordamiste mehaanilise kuhjamise eest lühikesele ajale, mis vähendab kordamistöö püsivamat mõju ja teeb kordamise igavaks. „See on tavaliselt ka eksamite üheks tunduvaks puuduseks, sest enamasti koondub intensiivne kordamine just eksamieelseile päevadele, mis selleks otstarbeks määratud. Niiviisi valmistatakse küll vastamisele eksamipäeval, kuid juba mõni päev pärast eksamit on suur osa eksamiks valmistatud ainekust unustatud: see on psühholoogiline tõsiasi. Et seda pahet leevendada, peab eriti hoolitsema õige kordamis-süsteemi väljatöötamise eest.“ („Nõukogude Kool“ 1945, nr. 3/4).

Et J. Käis viimastelgi aastatel pole kaotanud hoogu ega langenud rutiini, ilmneb artiklis „Õppetöö organiseerimisest“ („Nõuk. Kool“ 1945 nr. 5.) Siin liigub ta rohkem oma tavalises sõiduvees kui eelmises artiklis. See on üks parimaid kirjutisi, mis mul õppetunni metoodika kohta üldse kätte sattunud — hoogne, värske, elulähedane — ehtsalt käisilik! Ta ründab šabloonilist tunnikäiku koolis, mis algab kodu-ülesannete kontrolliga, läheb siis uue aine käsitlemisele ning lõpeb kodutöö määramisega. Sellises tunnis on õppimise tõukejõuks välised motiivid: õppekava ja õpetaja nõuded, hinded, eksamid; puudub enamasti huvi töö vastu, tahe otsida, leida, ületada raskusi. „Tunduvalt muutub töötava klassi pilt, kui õpetus võimaldab laiemas ulatuses õpilaste isetegevust, aktiivsust. Küll jääb siingi juhtiv osa õpetaja kätte, kuid õpilased on teadlikud oma töö eesmärgiks, võtavad osa tunni käigu kujundamisest, võivad valida tööülesandeid, töövahendeid, et paremini omandada teadmisi ja järjekindla harjutamisega neid kindlustada; vastastikune abistamine ja teistega koostöötamine loob tõelise tööühiskonna. Niisugune peab olema õppetund nõukogude koolis.“ („Nõuk. Kool“ 1945 nr. 5, lk. 188-89). Nagu varem oma poleemilistes võitluskirjutistes ja -teostes, nii nõuab J. Käis ka siin, kuigi tagasihoidlikumalt ja sügavamalt, rahulikuma motivatsiooniga, tööülesannete individualiseerimist, m. s. ka kodutööde osas. „Kui antakse kõigile õpilastele üks ja sama ülesanne „siit siiani“, siis ollakse ülekohtune mõnede õpilaste vastu. Õpetajal ei tule seejuures mõttesegi, et nii viisi nõutakse ühtedelt 5—10 korda suuremat tööd kui teistelt. Uhine peab olema kõigile kohuslik töömiinimum; mis üle selle, jäägu vabatahtlikuks tööks“ („Nõuk. Kool“ 1945 nr. 5, lk. 199). Õigeks tuleb pidada ka J. Käisi nõuet, et „raskustest hoolimata peab kasutama sügisel ja kevadel, vahel talvelgi sobivat juhust õppetunni klassitoast väljaviiamiseks“. Töötamine väljaspool tavalist klassiruumi lähendab õpetajat ja õpilasi, võimaldab õpetajal õpilasi lähemalt tundma õppida jne. (ibid. lk. 195).

Need ja mitmed teised J. Käisi viimasegi aja artiklites esinevad seisukohad põhjendavad lootust, et meie lähemas tulevikus ilmuva J. Käisi didaktilise suurteose näol, mis võtab ühtseks süsteemiks kokku tema aastakümnetepikkuse pedagoogilise otsimis-, katsetamis- ja uurimistöö tulemused, saame tõelise eesti didactica magna.

J. Käisi algõpetuse metoodika põhjendajana.

Erilist kohta J. Käisi elutöös evib omapärase eesti algõpetuse metoodika loomine. Siin esineb küll juba mõnevõrra kooliuuendusliku võitluse ja poleemika sugemeid, kuid ülekaalus on J. Käisi töö sel alal siiski asjalik ja põhjalik, mis tagab ta püsijäämise sõltumatult iga-sugustest päevakajalistest võitlustest.

See, mis meil algõpetuse metoodika alal enne J. Käisi olemas oli või

J. Käisi tegevusega paralleelselt kujunes, on üsna vähene ja kahvatu, võrreldes J. Käisi loominguga. Kõrgemates klassides, eriti keskkoolis rakendatavate õppemeetodite alal pändas meile ühte-teist juba tsariaegne kool; algõpetuse metoodika tuli meil aga peaaegu täiesti uuena luua. Ja ometi evib see kogu koolitöö alusena erilist tähtsust. On raske kujutleda, milline oleks meie algõpetuse tase tänapäeval ilma J. Käisi ja tema koolkonna pöörettekitava tegevuseta sel alal. Et J. Käis kui hariduselt ja tegevusalalt peamiselt keskkooli perre kuuluv isik just algõpetuse reformimisele asus, on sellega seletatav, et Võru õpetajate seminari direktorina tal tuli juhtida tulevaste õpetajate ettevalmistust ja kogu töö praktikatundide läbiviimisel käis läbi tema käte. Võib ka märkida, et J. Käis juba varakult, näit. Riia Aleksandri gümnaasiumi õppejõuna, algõpetuse küsimuste vastu huvi on tundnud.

J. Käisi kõigutamatuks veendumuseks on, ja ta on seda kümnetes variatsioonides väljendanud, et õppetöö algastmel tuleb korraldada üldõpetuse põhimõttel. Juba omas esimeses silmapaistvas avalikus esinemises Eestis — õpetajate V üldkongressil Tallinnas 18. juunil 1921. a. peetud referaadis teemale „Kooli lähendamine töökooli põhimõttele“ väidab J. Käis: „Õppeainete rohkusest tekib veel üks pahe — õppetöö jaotamine üksikuisse 40—45 min. tundidesse, 4—6 t. päevas. Algkoolis ja eriti esimestel aastatel on niisugune töökava täiesti ebanormaalne nähtus, mis ei leia omale mingit psühholoogilist ega ka pedagoogilist põhjendust... Koguni teised tagajärjed oleksid, kui lapsel päev koolis niisamuti mööda läheks kui kodus: katkestamata tegevuses, kusjuures iga uus ettevõte, iga uus samm kasvab välja tehtud sammudest.“ („Kasvatus“ 1921 lk. 278—279). Võru õpetajate seminari harjutuskooli kujundades võttis J. Käis üldõpetuse seal kahes esimeses klassis otsekohe (1924—25. kooliaastal) tarvitusele. Selle põhjenduseks kirjutab ta: „Üldõpetus on aste algõpetuse meetodite arenemisel, kuhu koolitöös tähtsamatel kultuurmaadel juba jõutud. Ka meil hakkab üldõpetus õigusi nõudma... Oleme kindlas veendumuses, et tõesti on aeg I ja II õppeaastal üldõpetus õppetöö aluseks võtta.“ („Teel töökoolile“ II, lk. 88) III ja IV klassis soovib J. Käis üleminekuastmena üldõpetusele klassisüsteemi tarvitusele võtta, nagu tehti ka Võru õpetajate seminari harjutuskoolis. J. Käis on väga hästi teadlik raskustest, mis üldõpetuse teostamisel ees seisavad. Nendest raskustest peab ta suurimaks seda, et üldõpetus „õpetajalt leidlikkust, õpilaste tundmist ja loovat tööd nõuab“ (ibid). Et õpetajaid üldõpetuse põhimõtetega lähemalt tutvustada, avaldab ta seal-samas ja hiljem ka „Teel töökoolile“ VI (1929) näiteid õppetööst üldõpetuse põhimõttele I ja II õppeaastal.

J. Käisi poolt koostatud 1928. a. algkooli õppekavades leiab üldõpetuse põhimõtte ametliku, kuigi ettevaatliku, tunnustuse lauses: „Kogu õppetöö algkoolis peab keskustuma kodumaise aine ja olevikuelu

küsimuste ümber, eriti alamates klassides, kus soovitav on töökorraldus üldõpetusena või vähemalt ühe õpetaja juhtimisel" (algkooli õppekavad, lk. 1).

Kui J. Käis 1931. aastal asus koostama meie algõpetuses pöörettekitanud käsiraamatut „Uusi teid algõpetuses“, siis võtab ta siingi tunni- ja töökavade koostamisel kolmele esimesele õppeaastale aluseks üldõpetuse põhimõtte, kuid nõnda, et üksikained oma iseseisvust täiesti ei kaota. Ta kirjutab selle kohta: „Oleks ühekülgne arusaamine üldõpetusest, kui arvata, nagu kaoks siin hoopis kavakindel töötamine üksikute õppealade metoodika kohaselt ja kogu õpetus muutuks mingisuguseks ebamääraseks kompleksiks. Iga õpetuse-ala, eriti aga oskuste harjutamine, vajab ainepäraseid metoodilisi teid. Seepärast peab jääma ka üldõpetuses aeg ja koht eeskätt lugemis-, kirjutus- ja arvutusõpetuse tundidele“ („Uusi teid algõpetuses“ II, lk. 21).

1935. aastal avaldatud kirjutises „Keskustuse põhimõtte ja selle teostamise võimalusi“ (Ped. aastaraamat III, lk. 31—54) näitab J. Käis, kuidas üldõpetus on arenenud teistes maades ja millisel kujul teda Eesti koolides rakendatakse. Muide märgib ta siin, et üldõpetus nooremal astmel on levinenud umb. 50% Eesti algkoolides (lk. 37).

Üldõpetuse tuumaks ja hingeks on kodulugu. Mõningate Keska ja Põhja-Euroopa riikide algkoolide nooremates klassides õpetati kodulugu juba mõnda aega iseseisva õppeainena. „Töökooli“ ideede mõjul võeti ta ka meil 1921. aastal algkooli õppe- ja tunnikavva. Uue õppeainena valmistas tema õpetamine osale õpetajatest raskusi, mispärast alalhoidlikumad õpetajad hakkasid teda ründama, lastes kuuldavale arvamusi, nagu oleks ta tarbetu, aega raiskav, õpilasi „rumalaks tegev“ ja „lobisema õpetav“ aine. Kui 1934. a. riiklikus elus võimu haaranud reaktsioon end ka koolielus maksma pani, siis kõrvaldati kodulugu ka koolide õppekavast iseseisva ainenähtena (1937. a. õppekavadega), jättes näilise võimaluse tema käsitlemiseks koos emakeelega kolmel esimesel õppeaastal. Sellega oli ühtlasi antud tugev hoop ka üldõpetuse põhimõttele.

Koduloo ülesannet näeb J. Käis lapse kõikide meelte teritamises, tema väljendusvõime kasvatamises ja vaimu igakülgses arendamises. Ta teeb vahet koduloolise vaateõpetuse ja päris koduloo vahel. Vaateõpetuse peamiseks ülesandeks on selgitada, täiendada ja korraldada lapse ebaselgeid ja lünklikke kujutlusi. Vaateõpetuse teemadeks peavad olema tähtsamad sündmused laste endi elust kodus ja koolis, nende mured ja rõõmud, nende vanemate tööd ja talitused jne. Kogu see ainekogu tuleb käsitleda selles loomulikus järjestuses, nagu ta esineb aasta-aegade vahetusel. Aasta-aegade põhimõttele omistab J. Käis vaateõpetuses suurt tähtsust. Teatud teemasid soovitav on otseselt siduda kindlate tähtpäevadega (laat, mardipäev, nääripäev, maipüha jne.). 3. õppeaastal pooldab J. Käis kodulugu kitsamas mõttes, mille

sisu moodustavad maateaduse, loodusõpetuse, ajaloo- ja ühiskonna õpetuse alged tihedas seoses kodukohaga („Eesti Kool“ 1935 nr. 2, lk. 58—59).

Et abistada õpetajaid koduloo õpetamisel, kogub J. Käis Võru õpet. seminari harjutuskoolis 1922—23. ja 1923—24. kooliaastal omandatud kogemused hoolikalt kokku ja töötab need ümber süstemaatiliseks koduloo töökavaks (II ja III klassile), mis ilmus „Teel töökoolile“ I, lk. 8—10). Teoses „Uusi teid algõpetuses“ II ja III annab ta vahepeal uute kogemuste najal veelgi enam viimistletud koduloo meetoodika, eriti vaateõpetuse osas („Uusi teid algõpetuses“ II, lk. 27—46).

Kui alalhoidlike koolimeeste rünnakud koduloo vastu muutusid üha ägedamateks, ruttas J. Käis neid rünnakuid tagasi tõrjuma. Ta töötab hulga välismaist kirjandust sellelt alalt läbi, kogub andmeid koduloo asendi kohta teiste maade algkoolides ja avaldab ajakirjas „Eesti Kool“ (1935 nr. 2 lk. 56—62) põhjaliku ning veenva kirjutise koduloo kaitseks „Koduloo olemus ja koht algõpetuses“. Kahjuks osutus toorkordne reaktsioon J. Käisist tugevamaks, nagu nähtub 1937. a. kehtetatud algkooli õppekavadest.

Peale koduloo on J. Käis omistanud erilist tähtsust emakeele ja matemaatika algõpetuse meetoodikale (kõnelemata loodusõpetusest, mille juurde tuleme hiljem). Ta käsitleb nende ainete õpetamist käsiraamatus „Uusi teid algõpetuses“ ja esineb loengutega nendel aladel süstemaatilisel õpetajate edasiharimiskursusel 1938—1940. Selle tulemusena ilmuvad tal pikemad kirjutised aabitsakursusest (ajak. „Kooliuuenduslane“ 1938, lk. 81—102, sisaldub ka teoses „Uuenduslikust koolitööst“, 1939) ja matemaatika algõpetusest („Loenguid ja kokkuvõtteid“ II, 1939; olemas ka eribrošüürina pealkirja all „Matemaatika algõpetusest“, 1940). Kui siinkohal arvesse võtta ka seda põhjalikku tööd, mis J. Käis on teinud loodusõpetuse meetoodika kujundamisel, siis näeme, et ta on viljakalt arendanud peaaegu kõigi algkoolis õpetatavate põhiainete meetoodikat, sellega kindlasti jäädvustades oma nime meie algkooli ajaloos.

J. Käisi töö loodusõpetuse meetoodika kujundamisel.

On loomulik, et J. Käis innuka loodusesõbrana ja erihariduselt loodusteadlasena eriti huvitus selle aine õpetamise meetoodikast,¹⁾ seda enam, et ta on teadlik selle aine erakordselt suurest tähtsusest teadusliku, materialistliku maailmavaate kujundamisel. „Igas inimeses elab lapsest saadik seesmine tung looduse poole... Looduse tundmine ja tema elu mõistmine on looduse armastuse eeltingimus, sest

¹⁾ Looduseõpetus algkoolis I, 1927, II 1927, III esimene vihik 1929, teine vihik 1930. I ja III, 1 ning 2 on ilmunud ka „Teel töökoolile“ IV, V, VI; „Looduseõpetuse meetoodikast“ 1940 (koguteosest „Loenguid ja kokkuvõtteid“ II).

armastada võime ainult seda, mis meile tuntav ja meie vaimule ligidal seisab. Kodukoha loodus on tähtsaks kodu- ja kodumaa armastuse allikaks. („Loodusõpetus algkoolis“ I, lk. 5). „Loodusearmastus ja looduserõõm on jõud, mis aitavad üle raskustest meie eluteel“ (ibid. lk. 6). Kuna loodusteadlase hingestruktuurile dogmaatiline mõtlemine ja skolastiline õppeviis on tavaliselt vastuvõetamatud, siis on just loodusteadlaste hulgast võrsunud kõige enam kooliuuenduse pioneere. Nii pole ka J. Käisi juures loodusteaduslike harrastuste ja kooliuuenduspüüete ühtimine juhuse asi. „Ükski teine aine ei paku nii palju võimalusi isetegevuseks, iseseisvaks töötamiseks töökooli põhimõttele kui looduseõpetus. Ta viib õpilasi tõelikkude asjade ja nähtuste juurde, laseb õpilastel endil neid vaadelda ja endil nende üle otsustada ning väljendada nii sõnaliselt kui käetegevusel“ (ibid. lk. 6).

J. Käis hülgab vana süstemaatilis-morfoloogilise käsitluse looduseõpetuses ja asendab selle bioloogilis-ökoloogilise, mis „vaatleb kehaehitust ja eluviisi nende vastastikusel olenevuses ega piirdu ainult väliste vormide kirjeldamisega, ta annab sügavamalt arusaamist eluolevustest ega lepi paljaste loetlustega nende omadustest; tarvitab kasvavat, arenevat ja elavat taime täies elutegevuses, mitte aga kollektanud herbariumi või surnud topiseid...“ (ibid. lk. 69).

Vastavalt sellele põhilähtekohale asetab J. Käis vaatlused tegelikus looduses keskele kohale loodusõpetuses. „Loodusõpetus, mis ei puutu sugugi kokku looduseobjektidega ja -nähtustega, nagu neid pakub loodus ise, ja lepib ainult raamatuteadmusega, ei leia ühtki psühholoogilist põhjendust ja tuleb väärtusetuks tunnustada“ (ibid. lk. 8). „Vaatlusteta võib küll ilusaid jutte jutustada loomadest ja taimedest, kuid see on puhas verbalism, millega tuleb tõsiselt võidelda“. („Loodusõpetus algkoolis“ II, lk. 8). Vaatlustehnika ja -metoodika leiab J. Käisi poolt üsna ulatuslikku ja ammendavat käsitelu. Ta eelistab leiutavat vaatlust tõendavale, soovib vaatlusi rühmades, annab juhiseid vaatlusülesannete õigeks sõnastamiseks jne. Et abistada õpetajaid vaatluste korraldamisel, koostab ta 4 „loodusesõbra vaatlusvihku“ (1. Minu kodukoha looduse elust. 2. Elu kodukoha looduseühiskondades. 3. Missugust ilma oodata homme? 4. Ilmavaatlused — kõik ilmunud 1926). 1939. a. suvel korraldatud õpetajate edasiharimiskursustel selgub talle, et paljud õpetajad vaatlustele loodusloo õpetamisel siiski mitte vajalikku tähelepanu ei pööra. Ta rõhutab uuesti: „See on tõsine kasvatuslik ülesanne, mille parimat lahendust õpetaja peab otsima vaatlustöö üldiste didaktilis-metoodiliste põhimõtete alusel ja tegelikkude olude kohaselt. Loodusvaatluste korraldamine on üks olulisemaid ja suuremaid peatükke loodusõpetuse metoodikas“. („Loodusõpetuse metoodikast“, 1940 lk. 9).

Et õpetajaid ergutada vaatlusi korraldama, asus J. Käis, hoolimata

oma suurest töökoormast, 1939. aastal organiseerima fenoloogiliste vaatluste keskjaama, täites ise neid tülikaid ülesandeid ja avaldades vastavaid ülevaateid trükis („Õpetajate Lehes“).

J. Käis nõuab vaatluste tulemuste tõhustamist joonistamise teel. „Kui leppida vaatlusel ainult sõnaliste seletustega, ei ole meil mingit tagatist, et laps vaatlusel oma vilumata silmadega tõesti näeb kõike seda tarviliku selgusega, mida peame vaatlusobjektis oluliseks, tähtsaks... Sellepärast nõuame lapselt vaatlusobjekti või katsekäigu ja tulemuste kujutamist lihtsa joonisena... Sellega saavutatakse selgus ja täpsus kujutlustes, mis on selge vaate ja asjast arusaamise eeltingimuseks. Juba sellepärast omab joonistamine loodusõpetusel suurt väärtust“ („Loodusõpetus algkoolis“ I, lk. 48). Oma seisukoha kaitseks toob J. Käis ette A. Diesterweg'i sõnad: „Joonistamisel õpitakse vaatlema, ja kes tund aega joonistanud, võidab vaatlusvõime arendamiseks rohkem, kui 10 tundi paljast vaatamisest“ (ibid. lk. 48—49).

Vaba vaatluse kõrval ei jäta J. Käis unustusse ka katseid. „Katse on teatava sihiga ettevõetud vaatlus, ta on küsimus loodusele, millele loodus ise ka vastuse peab andma“ (ibid. lk. 39).

Eriti väärtuslikuks peab J. Käis õpilaste endi katseid väikestes rühmades (2—3 kaupa) ja hoiatab piirdumise eest ainuüksi demonstratsiooni-katsetega, eriti kui õpetaja korraldab viimaseid üksi, ilma õpilaste kaastegevuseta (ibid. lk. 47). Katsete korraldamise kohta annab J. Käis kõnesolevas teoses hulga üksikasjalikke juhiseid.

Hoolimata sellest suurest tähtsusest, mis J. Käis omistab vaatlustele ja katsetele loodusõpetuses, on tal siiski küllalt kriitilist meelt selleks, et hoiduda langemast pragmatistliku pedagoogika liialdustesse, mis nõuab, et õpilased kõik looduseeadused ise uuesti avastaksid — katsete ja vaatluste teel. „Õpetaja peab kasutama kõiki võimalusi, et katseteid küllaldaselt looduseõpetuses igal alal korraldada. Aga see ei tähenda sugugi, et kõik looduseõpetuse tunnid võiks katsetel mööda saata“ (ibid. lk. 46). Teises kohas kirjutab ta, et looduseõpetus algkoolis ei taotlegi looduseeaduste püstitamist induktiivsel teel — küllalt on sellest, kui nad tüübilistel juhtudel leiavad tähelepanekut ja kinnitust (ibid. lk. 65).

Käesoleval ajal on J. Käis oma „Loodusõpetuse algkoolis“ ümber-töötatult ja tublisti täiendatult uueks trükiks ette valmistanud. Selle ilmumine oleks samm, millega ta pälviks kindlasti paljude õpetajate tänu.

J. Käis õppekavade autorina.

Õppekavad on didaktika üheks kõige delikaatsemaks ja vastutusrikkamaks valdkonnaks. Eksimused ja lüngad siin annavad end koolides, kus nad kehtivad kohusliku riikliku dokumendina, valusasti tunda. Sellepärast ongi paljudes riikides kujunenud tavaks, et uusi õppekavu ei kehtestata üldiselt enne, kui nad teatud aja jooksul mõningates koolides katseliselt on järele proovitud.

Eesti kool on oma õppekavu olude muutlikkuse tõttu vahetanud mitmel korral. Asjaolu, et nende koostamine mitmesugustel eri ajastutel korduvalt on usaldatud J. Käisi hoolde, on ilmseks tunnustuseks tema erakordsest ja ainulaadsest positsioonist meie pedagoogilises maailmas.

J. Käisi tegevus õppekavade koostamisel algas varem, kui see meil üldiselt teada on. Nagu selgus, oli J. Käis vahepeal ka ise unustanud, et ta juba 1913. aastal 28-aastase noormehena Riia Aleksandri gümnaasiumi õppejõuna Riia Pedagoogilise Ühingu ülesandel koostas loodusõpetuse õppekava algkoolidele ühes mõningate metoodiliste juhustustega¹. Juba selles kavas on leidnud arvestamist J. Käisi poolt hiljem korduvalt rõhutatud põhimõtte, et loodusõpetuse kursuse läbitötamine tuleb kohaldada aastaegadele (sügis-talv-kevad). Niisamuti on selles kavas leidnud tunnustamist üldõpetuse idee esimesel õppeaastal. Kava sissejuhatuses kirjutab J. Käis: „Esitatava kava aluseks on võetud põhimõtte, et laste tutvustamisel looduse eluga on vaja neid viia võimalikult lähemale loodusele ja vältida raamatulikust ning valjut süstemaatilisust, nagu selle on tavalisest omaks võtnud loodusloo algõpetuse õpikute koostajad — algul eluta loodus, siis taimed, inimene ja viimaks loomad“ (lk. 7).

1920. aastal Eestisse tulles ja tookordses Haridusministeeriumis haridusnõunikuna tööle asudes oli J. Käisi üheks esimeseks ülesandeks algkoolide õppekavade väljatöötamine, mis ka 1921. aastal kehtestati. Need olid esimesed eesti rahvusliku kooli õppekavad — võib arvata, kui palju leidlikkust ja asjatundlikkust oli vaja omada nende koostamisel. 1928. aastal, kui Eesti 6-klassiline algkool oli juba pea-aegu üldiselt teoks saanud, osutus vajalikuks koostada uued õppekavad. See töö usaldati taas J. Käisile, olgugi et ta juba ammu oli ministeeriumist lahkunud ja siirdunud Võru õpet. seminari direktori kohale. Need, 1928. a. kehtestatud kavad, mida hiljem küll tunnustades, küll nõõgates on nimetatud „Käisi kavadeks“, on omaette meistriteoseks. Siin kajastub kogu eesti tookordse pedagoogilise mõtte paremik. Nende kavadega on algkooli esimeseks tähtsamaks ülesandeks sõnaselgelt seatud kasvatus — mõtte, mis tol ajal oli alles uus ja leidis konservatiivsetes ringkondades visa vastuseisu. Ka erinevad need kavad kõigist teistest siamaani Eestis kehtinud õppekavadest selle poolest, et enne õppekavu endid on toodud algkooli kui terviku eesmärkide ja üksikute õppeainete kasvatuslike sihtide, õpetamisülesannete ning keskustusvõimaluste näitamine. Peale selle on iga klassi kohta eraldi määratud kindlaks töö sihid ja eesmärgid selles klassis. Iga õppeaine kava on varustatud asjaliku seletuskirjaga. Kavad ise on paigutatud mitte ainete, vaid klasside kaupa (keskustuse hõlbustamiseks!). Niiviisi moodustavad need kavad omamoodi didaktika käsiraamatu, mis on säilitanud väärtuse veel pärast sedagi, kui kavad

ise asendati uutega. Sellist struktuuri tuleb pidada puhtal kujul J. Käisi isiklikuks loominguks. Kavade projekt koostati kõigis aineis J. Käisi juhtimisel Võru õpet. seminaris; seletuskirjad koostas kõik, peale matemaatika ja osalt ka eesti keele, J. Käis. Kavade läbivaatamisest võttis J. Käisi palvel osa rida ainekomsijone ja üksikuid koolimehi. Valminud kavade „esimene lugemine“ toimus koolide inspektorite (koolinõunike) koosolekul, kuna „viimasest lugemisest“ Haridusministeeriumi kitsamas ringis võttis osa ka tookordne Tartu Ülikooli pedagoogikaproffessor P. Põld, kelle autoriteet koos tookordse haridusministri abi Fr. V. Mikkelsaar'e omaga, oli toeks nende progressiivsete kavade kaitsmisel.

1934. aastal Eestis võimule pääsnud reaktsioonilisele klikele olid „Käisi kavad“ vastuvõtmatud ja 1937. aastal kehtestati nende asemele teised.

Kui 1940. aastal Eestis kehtestati nõukogude võim ja vaja oli koostada uued õppekavad, siis usaldati see ülesanne algkooli osas taas J. Käisile. Põhjalikult muutunud ühiskondlik-poliitiline olukord sundis endisi õppekavu põhjalikult ümber töötama. J. Käis viis selle ülesande edukalt ja kiiresti läbi. Nõukogude võimu taastamisel 1944. a. sügisel mindi meil täies ulatuses üle mõningate erinevustega Nõukogude Liidus kehtivale koolikorraldusele, mille järele senine eesti 6-kl. algkool muutus 7-kl. mittetäielikuks keskkooliks. Arusaadavalt sundis see asjaolu õppekavugi uuesti ümber töötama. Hariduse Rahvakomissariaadi Metoodilise sektori juhataja kohale kutsutud J. Käis koostas paarikümne päevaga uued õppekavad kogu 11-aastase koolisüsteemi jaoks. Need olid suurel määral ajutised üleminekukavad. 1945. a. tuli J. Käisil — nüüd juba viiendat korda asuda uute, püsivate õppekavade koostamisele (J. Käis ise nimetab neid ühes erakirjas „juubelikavadeks“!). Vajadus kavade koostamisel arvestada väga mitmesuguseid erinevaid asjaolusid tegi nende koostamise ja lõpliku kinnitamise küllaltki raskeks ja keeruliseks toiminguks.

Juba see faktide loetelu näitab, milline ainulaadne osa on J. Käisil olnud etendada meie koolide õppekavade saamisloos, ja lubab aimata, millise vilumise ning virtuositeedi ta sel alal on omandanud.

Võime olla õnnelikud, et eelpoolvaadeldud töö sooritaja (mis on muide vaid murdosa J. Käisi kogu elutööst) on alles 60-aastane, milline asjaolu lubab loota selle jätkumist veel mitme aastakümne jooksul.

Joh. Käis eesti kooliuuenduse juhina.

EDG. OISSAR.

Kodanliku Eesti koolielu, eriti aastail 1930—1940 iseloomustas tugev kooliuuenduslik liikumine. Selles uuendusvoolus väljendus selgesti õpetajaskonna progressiivse osa õpositsiooniline meeoleu, mida põh-

justas tollaegne tagasikiskuv hariduspoliitika. „Kooliuuendustöö on võitlus pedagoogilisel ja kultuurilisel rindel“, kirjutab J. Käisi*) ja selles töös kuulus juhtiv osa just temale.

Võib ütelda, et kõik see, mida on olnud kodanliku eesti kooli alal uut, on ühenduses Joh. Käisi nimega. Ja kui nüüd tema 60. sünnipäeva puhul selgitada tema osa selles töös ja valgustada tema vaateid sel alal, siis ei tähenda see mitte, et meenutatakse koolitegelast ta elukäigu mõne ümmarguse aastaarvu puhul ja, aukohustuse täitnud, minnakse oma rada edasi, vaid sellega käsitletakse olulist osa eesti kooli arenguloos. Sellest ei saa Joh. Käisi nime eraldada — nii lähedalt ja tihedalt on mõlemad üksteisega seotud; eesti kooli ilme on otsustaval määral J. Käisi teene. Ta suur ja tõsine pedagoogiline kirg pääsis siin valla ja püüdis kooli kasvava noorsoo heaks korraldada. On oluline märkida, et tema kooliuuenduskatsed ei jäänud teoreetiliseks aruteluks ja pedagoogiliseks kirjanduseks, vaid leidsid teed tegelikku koolitöösse — küll otsekohe noorte õpetajate ettevalmistamise kaudu õpetajate seminaris, küll õpetajate edasiharimise, küll vastava kirjanduse soetamise kaudu. Milline haruldane energia, suur püsivus ja visadus, et väsimata võidelda teel kõrge eesmärgi poole — eesti kooli uues progressiivses vaimus ümber korraldada!

Nüüd, nõukogude kooli taastamisel Eesti NSV-s võime näha, et J. K. arendatud pedagoogilised uuenduslikud ideed kuuluvad nõukogude pedagoogika põhiprintsiipide hulka ja meie õpetajaskonnal on nüüd avarad võimalused nende teostamiseks koolitöös.

Kui tänapäev kooliuuendusliku liikumise nimetust suhu võtta, siis tundub see anakronismina — nii palju selle üksikuid põhimõtteid on üldist tunnustust ja nii laialdast levikut leidnud ning nende kuuluvus pedagoogika raudvarasse on väljaspool kahtlust.

Sageli näib kummalisena, kuidas üldse võidi unustada need põhilised pedagoogilised tõed, mis kooliuuenduslik liikumine on esile toonud ja ellu viinud. Aga ometi on see nii olnud. Tuleb mõõnda, et uuenduspedagoogika erivoolud on liialdanud üksikute kasvatusmomentide teostamiskatsetega, üksikud arengujärgud on ühekülgselt rõhutanud ainult ühte momenti kasvatustõelikkuse tervikus¹⁾. Äärmused ja liialdused eesti kooliuuenduslikus liikumises ei esinenud. Joh. Käisi kainelt kaaluv mõistus nägi alati uuenduspüüete seost tegeliku koolitööga ja oskas arvestada kasvatustõelikkuse võimalusi. Kuid see ei tähendanud mitte järeleandmist ja leiget kompromisse kodanlikus Eestis valitsenud oludega, vaid sirgjoonelist kõrvalekaldumisteta edasiminekut omaksvõetud suunas. Nii on jäänud Joh. Käisi juhitud

*) „Õpetajate leht“ 1934, nr. 35.

1) A. Koort: Kasvatuse ja õpetuse metoodilise põhiprintsiibi kujunemisest uuenduspedagoogikas, Kasvatus 1936.

eesti kooliuuenduslik liikumine reaalsuse piiridesse ja tal puudub see utoopiline või isegi kahjulik laad, mis iseloomustas mõnda uuenduspedagoogika erisuunda. Sellega on ka seletatav, miks kooliuuendus ei jäänud meil huvitavaks katseks, vaid suutis ka tõepoolest kooli edasi viia, kujundades teda uute progressiivsete põhimõtete alusel.

Kooliuuenduslik liikumine oli vana kooli tardunud vormi vastu suunatud. Selle vastase jaoks on pedagoogilises kirjanduses mitu nime; ühed nimetavad teda raamatu-, teised tuupimise-, kolmandad — kuulamiskooliks. J. Käis nimetab vana kooli „mehaanilisele ühetaolisusele rajatud passiivsuskooliks“²⁾, ja näitab ta kaht olulist puudust: ebaloomulik suhe õpetaja ja õpilase töö vahel — kahjuks õpilasele; ebaõige suhe klassikollektiivi ja üksiku õpilase vahel — kahjuks üksiku õpilase individuaalsusele. Kuidas vana kooli ka nimetada, oluline on see, et õpetaja summutas õpilase aktiivsuse, unustades vana pedagoogilise põhitõe, et õpetaja ei pea ütleva, näitama, tegema seda, mida võib ütelda, näidata ja teha õpilane. Õpilase ülesandeks vanas koolis oli kuulata õpetaja seletusi mehaaniliselt, meeles pidada need teadmised, mis õpetaja talle pakkus. Lapse omapära, ta hingeliste jõudude erilaadi, individuaalseid võimeid ei arvestatud; õpetaja korraldas oma töö nn. keskmise õpilase järgi. Niisugusel töökorraldusel ei saanud klass töökollektiiviks muutuda. Kool ei olnud paigaks, kus laps elab; ta oli laste mehaaniline kuhjumine, kusjuures ühendavaks lüliks nende vahel oli ainult kehtiv programm ja meetodi ühetaolisus, mis ei soodustanud õpilaste aktiivsuse arengut. Üks pool nägi teises pooles ainult oma vaenlast ja kaitses end võimalike võtetega selle vastu. Üksteise abistamise vormideks kujunes õpilaste hulgas etteütlemine õpetaja küsimusele vastajale, võistlus aga mandus tuupimise tulemuste ülesütlemiseks.

Kooliuuenduslik liikumine pidas tähtsaks õpilase võimeid ja huvisid. Sellega toimus raskuspunkti nihkumine, — näivalt lihtne, kuid siiski oluline muutus. Kasvataja rakendub kasvava, veel mitte küpse inimese jõudude arendamisele ja ülesehitamisele; ta lähtub oma töös lapsest, lapse nõuetest ja vajadustest, pidades siiski silmas kasvatusel üldesmärki. Laps aga on aktiivne olend, selle põhilaad erineb nii mõneski olulises osas täiskasvanust; ta ei ole täiskasvanu väiksemas ulatuses, nagu seda enesele vana kool kujutles. Lapsed ei suuda kuigi kauaks tähelepanelikult õpetaja kõnelemist kuulata — eriti käib see nooremate õpilaste kohta, — passiivne kuulamine on neile raske, nad tahavad midagi teha, aktiivsed olla. Kui neid sunnitakse kaua passiivselt kuulama, siis ei suuda see nende hingelisi jõude tööle rakendada ja tulemuseks on kas vallatus või unistamine. Esitatav õppeaine ei haara õpilast, lapse mõtted on mujal. Sellepärast ununevad koolis pas-

²⁾ J. Käis: Isetegevus ja individuaalne tööviis, Võru 1936, lk. 39.

siivselt omandatud teadmised peatselt ja koolist lahkunute pead on mõne aasta pärast nagu tühjad vaskkatlad. Õpilaste erihuvid, erilised kalduvused, mis nende tugeva külje moodustavad ja kooli eas ilm- neda võivad, ei leidnud vanas koolis viljelemist. Koolitöö korralda- mine „keskmise“ õpilase järgi osutus kahjulikuks neile, kes üle või alla selle taseme. Tugevamate võimed ja jõud ei leidnud otstarbekat tegevust ja jäid kiratsema; teistel käis töö üle jõu, nad haarasid ainult teadmiste latvu; esimestel polnud küllaldaselt tööd, teistele oli õppe- töö liiga raske.

Kuid kapitalistlikes maades ei häiri valitsevaid kihte rahvakooli nii- sugused puudused, sest nagu ütleb Engels, kodanlus annab töötavale rahvale haridust, ainult niipalju, kuivõrd see on tema huvides. „Neis koolides töölise ja talupoegade noorsugu vähem kasvatati, kui dres- seeriti sellesama kodanluse huvides. Noorsugu kasvatati nõnda, et luua kodanlusele kõlvulisi teenreid, kes oleksid suutelised tooma temale kasu ja kes ühtlasi ei segaks tema rahu ja logelemist“. (Lenin, Teosed XXX, lk. 405).

Kooliuuendusliikumine taotles hoopis teisi eesmärke.

Kooli ja õpetaja ülesandeks uues koolis on elustada õpilase aktiiv- sust, andes talle ta vaimseid jõude arendavat tööd. Õpilane õppigu teadlikult seda, mis laiendab ta silmaringi, millel on tähtsus ühiskond- likus elus; ta omandagu kindlalt ehtsaid teadmisi, mis teda arendavad ja edasi viivad, mitte aga moonutatud teadusi, nagu seda tegi fašistlik kool.

Et anda õpilastele kindlaid ja püsivaid teadmisi, tuleb kasutada nende iseseisvat tööd ja soodustada aine isetegevat omandamist. Mis õpilane koolist kaasa viib, on see, mis ta ise on läbi elanud ja läbi töötanud. „Isetegevus on see jõud, mis äratab õpilastes sügavamat huvi, toob rõõmu õpetusest ja annab rahuldust õppimisel. Ilma sel- leta ei kannu koolitöö soovitud vilja³⁾. Isetegevus on iseseisev, indi- viduaalsete võimete ja huvidega kohandatud töö“⁴⁾. Nii kujuneb ise- tegevuse, aktiivsuse mõiste uue kooli iseloomustusel põhilisemaks ja olulisemaks mõisteks.

Nõukogude koolis ongi aktiivsuse nõue üks õpetuse põhiprintsiipe⁵⁾. Ulevenemaalisel haridustegelaste nõupidamisel augustis 1945 ütles VNFSV hariduse rahvakomissariaadi juhtiv töötaja sm. Parfenova järgmist: „Erilist rõhku tuleb panna õpilaste iseseisva töötamise oskuse küsimusele. Iseseisev töö aitab õpilasi üle saada formalismist, järeli- kult, soodustab nende vaimsete jõudude, mõtlemise arenemist. Isesei- sev töö ei seisne selles, et õpilane üksinda, ilma õpetaja abita täidab

³⁾ Isetegevus ja individuaalne tööviis, Võru 1935, lk. 17.

⁴⁾ Isetegevus ja individuaalne tööviis, Võru 1935, lk. 21.

⁵⁾ Jessipov-Gontšarov. Pedagoogika, peatükk VII, § 10 (käsikirjas, ilmub eesti- keelses tõlkes 1946. a.).

ülesande „siit siiani“, vaid selles, et ta iseseisvalt leiab vastused esitatud küsimustele, kombineerib õppematerjali uuel viisil, koostab oma „näiteid“.

Jaanuaris 1946 VNFSV õpetajaile korraldatavate seminaride töökavas on ka esimesel kohal õpilaste iseseisva töötamise probleem.

Iseseisva töö ja isetegevuse sugemeid leidub juba seal, kus õpilane saab ise valida individuaalset töösammu, ülesanded aga on õpetaja valitud ja näidatud. Kuid isetegevusele jäävad siin üsna kitsad piirid. Järgmisel astmel võib õpilane valida tööülesandeid, organiseerida töö teostamist, nii et ta võib toimida rohkem oma võimete, kalduvuste ja huvide järgi. Eelmisega võrreldes on see juba kõrgem aste. Kui koolitöös hoolitsetakse õpilase isetegevuse eest, siis omandavad peatähtsuse õpilaste iseseisvad vaatlused, tähelepanekud, katsed, iseseisev probleemide leidmine ja ülesannete iseseisvad lahendused.

Niisuguse töökorralduse otstarbekaimaks teostusvormiks osutub individuaalne ehk individualiseeritud tööviis. Siin saab õpilane omaette, sõltumata teistest, loomulikus, individuaalses tempos töötada. Muidugi ei ole igasugune iseseisev töö veel mitte individuaalne töö; tähtsaima nõudena tuleb siin valitavuse moment, kui õpilane oma jõudude kohaselt saab ka ülesandeid valida. Vana kool ei võimaldanud ülesandeid individuaalsete erinevuste kohaselt: kõik harjutused ja ülesanded olid kõigile täpselt samad. Harva kasutati vabakirjandit, mis võimaldab õpilase omapärasuse väljendamist. Kui antud töö, ettekirjutatud ja nõutud ülesanne võib tunduda eba-meeldiva koormana ega liiguta sügavamalt õpilase vaimseid jõude, siis omavalitud töö on seotud rõõmuga, tekitab töötahet ja ergutab. On selge, et niisugust tööd õpilane teeb tõsiselt, otsib paremaid töövõtteid, et antud tööd põhjalikumalt teha ja täiuslikumalt viimistleda, nii et töö sellega omab täielikku kasvatusväärtust.

Õpetuse individualiseerimine, õpilase individuaalne kohtlemine on samuti kujunenud nõukogude pedagoogika põhiprintsiibiks ⁶⁾.

Juba mainitud ülevenemaalisel haridustegelaste nõupidamisel esitas sm. Parfenova nõude: „Tuleb juhtida õpetajate tähelepanu õpilaste individuaalsete tööde vajadusele niihästi koolis kui ka kodus. Nende mõtte on selles, et aidata ühtesid õpilasi järele jõuda, teistele aga anda lisakoormust, et arendada nende võimeid“ ⁷⁾.

Individualiseeritud töökorralduse „iseloomustavaimaks jooneks“ on kirjalikud tööjuhatused, nii et J. Käis individuaalset tööviisi nimetab ka tööjuhatusete menetluseks. Tööjuhatusete mõtte on selles, et õpetada õpilast iseseisvalt raamatu ja teiste töövahendite abil töötama. Et tööjuhatused võiksid oma ülesannet täita, siis tuleb need järgmisi nõudeid silmas pidades koostada: tööülesannete selge sõnastus, konk-

⁶⁾ Jessipov-Gontšarov, Pedagoogika, VII peatükk, § 14.

⁷⁾ Учительская Газета 1945, nr. 35.

reetne sisu ja asjalikkus, nii et õpilane saaks nende järgi iseseisvalt töötada; vajaduse järgi — lühikesi seletusi ja faktilisi ning arvulisi andmeid, mida ei leidu õpperaamatus; juhatusi töövahendite kohta (raamatud, pildid, kaardid, mõõte- ja katseriistad, mudelid); õpilasele valiku võimaldamine; mitmekesisus, kuid ainepärassus; piirdumine olulisemaga; raamatust lihtsa ära kirjutamise võimatus, kui tööülesanded on kirjalikuks vastamiseks; põhiteadmiste kindla omandamise nõue; normaalse ajamäära märkimine. Ja J. Käis on üksikasjalikult ja suure asjatundlikkusega tööjuhatusete menetluse välja töötanud⁸⁾ ja õpetaja jaoks toimetanud, osalt ka kirjutanud metoodilise käsiraamatu „Uusi teid algõpetuses“ (4. jagu, 12. osa), kus kogu algkooli kursus on uue õppeviisi kohaselt läbi töötatud. Liitklasside õpetajaile on ja jääb ta asendamatuks käsiraamatuks. Õppeained, nende ulatus ja sisu võivad muutuda, kuid metoodilisest küljest jääb teos õpetajale näidiseks, mille järgi ta võib orienteeruda ja iseseisvalt oma töökava koostada.

Peale selle on Joh. Käis koostanud tööjuhatusete kogud looduseõpetuse käsitluseks IV—VI klassis ja maateaduse tööjuhatused (koos teiste õpetajatega) samade klasside jaoks. Need töövahendid ilmusid mitmes trükis. Siia kuuluvad ka „Loodusesõbra töövihud“ ja saateainete kogud III—VI klassile.

Iseseisva, individualiseeritud õpetuse organiseerimiseks lõi J. Käis veelgi rea uusi töövahendeid. Matemaatika alal ilmusid ja levisid kiiresti „Matemaatika töövihud“ I—IV klassile ja „Arvutuskaardid“. Need töövihud taotlesid ühtlasi õpetuse ratsionaliseerimist, tehes tarbetuks õpilase töö ülesannete teksti ja numbrite ära kirjutamise sel teel, et arvutused ülesannete lahendamiseks kirjutatakse otse trükitud teksti alla või selle kõrvale töövihus. Arvutuskaardid aga olid määratud täies ulatuses täiendavaks, valitavaks tööks.

Iseseisva, isetegeva töö vahendina emakeele algõpetuses olgu mainitud sedelikeste süsteemis koostatud „Omal jõul“, siis ka „Emakeele töövihud“ I ja II klassile ja tööülesannetega varustatud lugemikud „Esimesed vaod“, mis tänapäevalgi on nõukogude eesti kooli töövahendiks.

Joh. Käisi peen pedagoogiline taip on õieti toimetanud, kui ta, võtnud individuaalse tööviisi, õppetöö individualiseerimise oluliseks momentiks, ei piirdu sellega. Individuaalset tööd täiendavad rühmatööd, kus õpilased kollektiivselt ülesandeid võtavad ja lahendavad. Rühma moodustamise aluseks on ühine huvi, mis loob vajaliku töömeeleolu ja kindlustab töötahet. Rühma võivad kuuluda tugevamate õpilaste kõrval nõrgemad, kes siis esimestelt nõu ja juhatusi saavad. Rühmiti töötamine võimaldab otstarbekalt õppevahendeid kasutada, kuna erinevate tööülesannete lahendusel ei tarvitata korraga samu õppevahendeid; tähtis on see loodusteaduses. Rühmatööd võivad olla

8) Sealsamas, lk. 111—147. Joh. Käis, uuenduslikust koolitööst, 1939, lk. 41.

kaht laadi: üksikud rühmad lahendavad osaülesandeid ühest ja samast laiemast teemast või rühmad saavad iseseisvad ülesanded. Töö tulemusi arutatakse ühiselt. Esimesel juhul esitatakse rühma aruandja poolt lühike kirjalik kokkuvõtte tehtud tööst, mille aluseks on aruandja enda töö, täiendatud teiste rühmakaaslaste tööga. Teisel juhul võib kokkuvõtte teha üksikute õpilaste esitatud töötulemuste põhjal kas mõni õpilane või õpetaja, et üksikud saavutused ja töötulemused ühte tervikusse kokku viia ja mitte lasta omaette jääda ning laiali valguda, nii et õpilased ei näeks seost üksikute tööde vahel. Sellega ei käi õpilase individuaalse joone taotlemine sugugi mitte kollektiivse joone vastu, vaid mõistlikul korraldusel kuulub sellesse. Klassikollektiiv ja töörühm ei hävita üksiku õpilase individuaalsust, vaid just võimaldab selle täielikumat väljaarendamist. Kaldumata äärmustesse oskas J. Käisi terav pilk kollektiivse rühma individuaalse töö õigeid piire näha ja neid kõiki otstarbekalt ühendada ⁹⁾.

Uut kooli, mis taotleb õpilaste aktiivsust, toonitab huvi tähtsust õpetuse viljakuse eeldusena, arvestab õpilase individuaalsust, Joh. Käis nimetab aktiivsuse ehk isetegevuse kooliks, ehkki ta varemil ajal on ka töökooli nimetust kasutanud.

Individuaalset tööviisi hakkas J. Käis hoogsamalt arendama a. 1929. Enne seda oli kooliuuendusliku liikumise olulisemaks nähtuseks peamiselt üldõpetuse kui õpetuse keskustuse vormi teostamine kooli algastmel. Õppetöö keskustamine, sisemine sidumine põhineb marksistliku dialektilise meetodi põhilaulusel: „looduses pole võimalik mõista ainustki nähtust, kui teda võtta isoleeritult, ümbritsevate nähtustega sidestamata... Iga nähtust võib mõista ning põhjendada, kui teda vaadeldakse lahutamatus seoses ümbritsevate nähtustega, tema tingituses teda ümbritsevaist nähtustest“ (UK(b)P ajaloo lühikursus, lk. 87—88).

J. Käis annab üldõpetusele järgmise definitsiooni: „Üldõpetusega mõistame õpetuse keskustust lapse igapäevaste tähelduste, kogemuste ja huvide vallast valitud ainel ehk nn. koduloolise vaateõpetuse asialadel“ ¹⁰⁾. Seega on üldõpetuse tuumaks kodulooline vaateõpetus ehk kodulugu. „Mis vaateõpetuses esile toodud, väljendatakse keeleliselt, kinnitatakse lugemispalade käsitlemisel, võetakse kokku kirjandis, töötatakse läbi arvutamisel, kujutatakse mitmel viisil käe abil, kasutatakse luuletuste ja laulukeste õppimisel, elatakse uuesti läbi dramatiseerimisel, mängudes“ ¹¹⁾. Taotelles niiviisi üldõpetusega õppetöö sisulist seost ja terviklust, rõhutab Käis siiski täie selgusega, et igas õppeaines, eriti oskuste harjutamisel (lugemine, kirjutamine, arvutamine) tuleb käia süstemaatilist, ainepärasest meetodilist teed ja et õpe-

⁹⁾ J. Käis. Isetegevus ja individuaalne tööviis, lk. 125.

¹⁰⁾ J. Käis, Uusi teid algõpetuses II jagu, 1. osa, 1932, lk. 19.

¹¹⁾ Sealsamas, lk. 20.

tus ei tohi muutuda „mingisuguseks ebamääraseks kompleksiks“¹²⁾. Sellepärast ei sattunud J. Käisi poolt arendatav üldõpetus nn. kompleksmeetodi või mõne teise sellesarnase meetodi (Decroly meetod) liialdusse, nagu ta ei pooldanud ka individuaalse tööviisi äärmisi vorme (dalton-plaan, projektide meetod) ja seisis otsustavalt seesuguste moonutuste vastu. Üldõpetus levis üsna kiiresti ja kujunes progressiivseil õpetajail eelistatud töö organiseerimismvormiks I—II (osalt ka III) klassis, ja mitte rohkem. Vanemais klassides on võimalik ainult üksikute ainealade osaline keskustamine, loomulik koordineerimine.

Et hoida kooliuuendusliikumist õigel pedagoogilisel teel, selleks tuli Käisil teha palju selgitustööd, küll mitmesugustel kursustel, küll näite-tundide varal, küll rohkearvulistes kirjutustes. Kõige täielikuma pildi õppetöö keskustusest, mida Käis pidas võimalikuks ja vajalikuks, annavad tema koostatud algkooli õppekavad (1928. a.). Keskustuse nõude teostamist emakeele algõpetuses näitab taas tööraamat „Esimesed vaod“, kus vaate-, kõne-, lugemis-, keele- ja kirjaõpetus on kujundatud tervikuliseks tööks.

Õpetuse keskustuse ja individualiseerimise nõue seisis Käisi poolt juhitud kooliuuendustöös määral kohal. Mitmesuguseid teisi väiksema ulatusega uuenduslikke meetoodilisi võtteid, mis aitavad vältida formalismi, süvendada huvi ja kindlustada aine teadlikku, püsivat omandamist, on Käis õppetöösse toonud, peamiselt Võru seminari kaudu, üsna suurel arvul. Olgu mainitud neist veel näiteks õppejutu, keskustelu arendamine tavalise õppeküsümuse asemel¹³⁾, vaikne lugemine, võistluslugemine, kõneharjutustunnid. Siis veel lahtistest lehtedest koostatud nn. brošüürtööd, mis sisaldavad töid ühele ja samale teemale mitmesugustelt ainealadelt ja teenivad hästi isetegevuse kui ka keskustuse põhimõtet¹⁴⁾.

Käisi progressiivne kooliuuendustöö ei piirdunud ainult klassiõpetusega, vaid hõlmas ka õpilaste klassi- ja koolivälise tegevuse (isetegevusringid, nn. õpilaste omavalitsus), kuid sellest lugegem üksikasjalikumalt teisel (vt. lk. 607 ja järgmised).

Kooliuuenduslik liikumine kujunes Joh. Käisi juhatusel õige laialdaseks nähtuseks. Kuni 500 progressiivset õpetajat moodustasid aktiivi — kooliuuendusrühma õpetajate keskorganisatsiooni juures. See rühm suutis isegi välja anda oma ajakirja „Kooliuuenduslane“, mida toimetas Käis ise (1934—40).

Kuid kooliuuendus hõlmas peaaegu ainult algkooliõpetajaid, kes kodanlikus Eestis üldse olid oma meelsuselt progressiivsemad kui kesk-kooliõpetajad. Seda tõendab ka tõsiasi, et fašistide poolt vangistatud

12) Sealsamas, lk. 21.

13) J. Käis. Isetegevus ja indiv. tööviis, lk. 62 jj.

14) Sealsamas, lk. 135 jj.

õpetajate hulgas oli suhteliselt palju algkooliõpetajaid. Peaaegu kõik okupatsiooni ajal kannatanud õpetajad kuulusid just kooliuuenduslaste aktiivi — kooliuuendusrühma.

Mis puutub kooliuuendusliku liikumise ruumilist levikut, siis on J. Käis ise selle kohta kokkuvõtte avaldanud ¹⁵⁾. Sellest selgub, et kooliuuendustöö peamiseks alaks olid Võru- ja Valga-, osalt ka Tartumaa, mida tuleb seletada Võru seminari mõjuga.

Kuigi õpetajaskonna rõhuv enamik pooldas kooliuuenduslikku liikumist, leidis siiski väiksemaid tagurlikult häälestatud ringe, kus loeti seda „moe-haiguseks“, mis peatselt läbi põetakse ja siis unustatakse. Õnneks ei suutnud need vähesed liikumise hoogu ja jõudu halvata ¹⁶⁾.

Kooliuuendustöö, mis J. Käisi energilisel juhtimisel arenes ja mille hingeks ta oli, oli õpetajaskonna enda asjaks ja ülesandeks. Kodanlikud võimud olid selle suhtes erapooletud, harva heasoovlikud, vahel koguni vaenulikud. Nii näiteks keeldus hamin Pätsi diktatuuri esimesel aastal (1934) toetamast üleriigilist kooliuuenduspäeva, mis siis teostati õpetajate omal kulul. J. Käis tähendab, et kooliuuendustöö, mille juhiks on mõni kodanlik ametlik organ, ei oleks enam sisult uuendustöö (Kooliuuenduslane 1937, lk. 34). Eesti Õpetajate Liidu kaudu suutis ta organiseerida õpetajaid ja abistada neid õppetöö korraldamisel, eriti liitklassides, kus tööjuhatuse menetlust kõige rohkem kasutati ja häid tulemusi saavutati. Kooliuuenduslikus suunas areneb ka nõukogulik eesti kool, sest nõukogude pedagoogika aluseks on kõige progressiivsemad kasvatusteaduslikud ideed. Oma kooliuuenduslikus tegevuses on J. Käis alati hoolikalt jälginud nõukogude pedagoogika arengut ja sellest ammutanud ka neil aastail, mil meil kodanlikud võimud pidasid poliitiliselt kahtlaseks iga avaliku elu tegelast, kes püüdis hoida kontakti nõukogude kutuuri ja teadusega.

Kümme aastat tagasi kirjutas J. Käis tänus oma sõpradelt ja kasvandikelt saadud tervituste ja osutatud lugupidamise avalduste eest: „Kasvataja kutse ei tööta ei rikkust ega välist sära ning hiilgust. See kõik ei sobigi sinna, kus tööd kannavad õilsad ideed ja tunded — armastus kasvava nooruse ja elu vastu. Kasvataja kõrgeim tasu, mida ei saagi maiste varadega hinnata, on tema püüete teostus kasvandikkude vastuvõtlikus ja tänulikus hinges.“ Ta ise on elavalt kandnud eneses seda ideaali ja seda teostanud. Paljud kasvandikud meenutavad tänuga seda juhatust ja õpetust, mis temalt saadud, paljud õpetajad on tema ideede järgi noort generatsiooni kasvatanud. Kodanliku Eesti võimukandjad

¹⁵⁾ „Eesti Kool“ 1939, nr. 6.

¹⁶⁾ Mõningate põhjendamata arvustuste vastu kaitses end Joh. Käis kirjutuses: „Moe ja ühekülguse element kooliuuendustöö arvustuses“. „Eesti Kool“ II (1936).

ei hinnanud J. Käisi tööd, alles Nõukogude võim on andnud talle hoopis laiemad ja suuremad ülesanded Nõukogude Eesti kooli korraldamisel. Pole kahtlust, et alles nüüd, nõukogude kooli avaral kandepinnal, J. Käisi elutöö kannab täit vilja.

Joh. Käis ja Võru Seminar.

R. REIMAN.

1.

„Kool on alati uuendusseisundis,“ ütleb Joh. Käis. Ja kogu oma lühikesel elueal, vaevalt 10 aastat, oli Võru Seminar vahetpidamata võitluses, ründamas kodanlikku koolirutiini isetegevuse ja töökooli lipu all.

See oli 13. märtsil 1921, kui Johannes Käis avas Võru turuäärses valges majas seminari ettevalmistus- ja esimese klassiga, kokku 42 õpilasega. Pidulikult aktusel ütles ta:

„Laps tuleb õpetada tõsiasju teadma, neid otsima ja leidma. Õpilane ei või jääda passiivseks pealtvaatajaks ja kuulajaks, vaid peab ise aktiivselt teadmisi otsima.

Iga laps kannab eneses arenemistungi. Meie kohus on selle tungi väljendusele kaasa aidata. Iseäranis tähtis on seejuures, et kasvataja õigel ajal märkaks lapse ärkavaid võimeid, huvi ja püüdeid. Kui harjutused hilistuvad, kahaneb lapse loomulik and; kui aga liiga vara hakatakse harjutama, võib lapses vastumeelsus tekkida.

Kui nüüd küsida, missugune peaks kool olema, et neid põhimõtteid teostada, siis oleks küll ainuke vastus: see on t ö ö k o o l .

Mis on siis õieti t ö ö koolis ja t ö ö k o o l i s e? Tööks koolis peame igasugust tegevust, mis paneb liikuma ja seega arendab lapse keelt ja meelt, kätt ja jalga, näiteks joonistamine, kirjutamine, lugemine, jutustamine, mõtlemine, õppekäigud metsa, aasale, lillede istutamine aias, papilõikamine, puusaagimine jne. Töökooliks aga nimetame kooli, kus kõik need toimingud taotleavad laste kehalist arenemist, meelte teritamist, vaimsete võimete ja loovate jõudude kasvatamist.“

Eesti õpetaja on varemilgi aegadel katsetanud uuendustega kooli elustamiseks, kuid need ei saavutanud suuremat mõju õieti mõistetud psühholoogilise aluse ja süstemaatilise ülesehituse puudusel. Joh. Käisi kooliuuenduse edu tagas just lapse hinge õieti mõistmine ja selle süstemaatiline arendamine.

„Õpilase algatus, leidlikkus, huvi ja iseseisvus on töökorralduse raskuskeskmeks . . . Niisuguses olukorras kasvab ja tugevneb lapse eneseteadvus, eneseusaldus, laieneb tema individuaalne elu, aga laps tunneb siin ka, et ta võtab osa üldsusest, objektiivselt elusist ning täi-

dab oma elu sotsiaalset ning kultuurilist ülesannet". Nii sõnastab Joh. Käis hiljem oma uuenduspedagoogika põhimõtte individuaalse ja sotsiaalse kasvatuses harmoonilisest tervikust.

Võru Seminar loodi uue koolina. Tal polnud vanu harjumusi ega traditsioone, tal ei tarvitsenud vaadata taha, vaid ette. Seepärast sai ta algusest peale oma temperamentse juhi kooliuuenduslikuks sepi-kojaks.

Joh. Käis ei käsitanud töökooli lääne-euroopa, seisva dogmana. Tema oli töökool elav, arenev organism, mis üha laieneva haarde ja kasvava pingega rakendas tööprintsipi tervikliku aktiivse kodanikuisiksuse kasvatamiseks. Oli täiesti loomulik, et selle teostamisvõtted ja vahendid vastavalt ülesandele vahetpidamata arenesid, kogu põhjalikult muutusid, kui nad ei talunud järjekordset kande-
proovi. Viimane asjaolu võis tekitada vähik-vaatlejas püsimatuse, süsteemipuuduse mulje. Niisugustest mõõdakäikudest olgu nimetada esimesil aastail liialdamine puhttehnilise, manuaalse tööga, mis oli ohus muutuma kopeerimiseks konstrueerimise asemel, õpilasi kasutult väsitades. Kuid Joh. Käisi terav pilk avastas varsti selle kallaku ja järgnes intensiivne püüdlemine ning katsetamine tehnilise ja vaimse ala liitmiseks töötervikuks.

Joh. Käis ei teinud Võru Seminari katsejäneseks, nagu see on sageli omane novaatoreile, raisates üksikmomentidele terviku elujõud. Tema terve pedagoogiline intuitsioon näitas kindlat üldsuunda ja äärmiselt arenenud kasvataja vastutustunne rakendas kõik noored jõud ikka edasiminekaks. Just Joh. Käisile sobib võrdlus väsimatust armastavast aednikust. Ta muutis Võru Seminari kooliuuenduslikuks aiaks, mida iga aastaga külastas ikka rohkem koolitegelasi — õppimiseks, niisama silma-südamerõõmuks või sihilikuks nõrkade kohtade otsimiseks.

2.

Kuidas teostas Joh. Käis uuenduspedagoogika põhimõtteid Võru Seminari tegelikus õppetöös?

Seminaridel ei olnud üldisi õppekavu, iga seminar pidi iseseisvalt välja töötama oma õppekavad. See oli raske ülesanne, kuid soodus kooliuuendusele. Kuigi üldhariduslikes aineis tuli lähtuda keskkooli õppekavadest, vajasid need kohandamist seminari eesmärkidele. Kuid õppeaineis, mis moodustasid õpetajate ettevalmistamise tuuma: pedagoogikas, didaktikas, õppeainete metoodikais tuli minna täiesti iseseisvat teed. Seminari eesmärkide saavutamiseks tuli aineid hoolikalt valida tulevase õpetaja kutsetöö nõuete kohaselt, valitud ainet käsitleda põhjalikult, see tihedalt kontsentreerida kogu õppetööga ja kasutada õppeviise, mis arendaksid isetegevust.

Seminaride tunnikavad anti küll haridusministeeriumi määrusega, kuid neis lubati teha põhjendatud ümberpaigutusi. See paindlikkus omakorda soodustas uuenduslikku tööd.

Suur tundide arv (34—36 tundi nädalas) ja lisatööd: praktikatundide ettevalmistus, tunnikonspektide kirjutamine, konverentsid, muusika-harjutused jm. tegid õpilaste kohusliku töökoorma õige raskeks, mida tuli nende säästmiseks piinlikult reguleerida.

Kõik need raskused tuli Joh. Käisil lahendada ja erinevad tegurid rakendada produktiivseks tööks.

Eriti leidlik, selgepilguline oli Joh. Käis õppekavade koostamisel. Ta määras alati eluliselt ning kindlapiirilisel õppeaine ülesanded seminari jaoks, valis neile vastavalt põhimaterjali, millest ehitas ainesüsteemi ja kontsentreeris selle osavasti teiste ainetega, saavutades õpetusterviku kui ka suure töö-ökoonoomia. Mõlemaks ülesandeks seati sisse igas klassis töö raamatud, kuhu õpetajad kuude kaupa kirjutasid oma töökava, kusjuures klassijuhatajate juhtimisel taotleti ses töös maksimaalset keskustust õppematerjali jaotuses ja jälgiti, et töökoormus, eriti suuremad kodutööd ja kordamisülesanded jaguneksid ühtlaselt. Tööraamatust võisid õpetajad alati näha, mis oli kaasõpetajal parajasti käsitlusel, ja sellega igal võimalusel kontakti luua.

Hiljem koostati terve aasta jaoks kõigi ainete keskustatud õppekava üldskeem, raamkava, mis andis aineõpetajale kindla baasi kuukavade koostamiseks ja töö reguleerimiseks.

Kõige huvitavamad olid Joh. Käisi pedagoogiliste ainete õppekavad oma eluvärskusega. Nende ainete kasvatuseks eesmärgiks oli edendada pedagoogilist mentaliteeti, äratada armastust lapse vastu, kasvatada lugupidamist ning huvi, kohuse- ning vastutustunnet õpetaja kutsetöö vastu. Pedagoogika õppekava aluseks oli lapsepsühholoogia: lapse areng, individuaalsed iseärasused, millest kasvasid karakteri- ja kodanikukasvatuse tegurid ning teed; pedagoogika ajaloo tulipunktiks oli kasvatuse vabastusvõitlus Komensky', Locke'i, Rousseau', Pestalozzi' jt. elutöös ja uusimais vooludes; didaktika andis aluse kõigi õppeainete metoodikaile ja tegelikule õpetustööle, rajades õppeviisid ja töö organisatsiooni õpetuse psühholoogiliste aluste põhjalikule läbitöötamisele.

Loodusteaduse kava, mille materjal pidi olema ühine keskkooliga, oskas Joh. Käis muuta valiku ja koondamisega, eriti bioloogilise aluse maksimaalse rakendamise ja elupraktikasse ülekandmisega haruldaselt eluliseks.

Joh. Käisi otsesel juhtimisel elustusid kõik ained materjali valiku ja süsteemi poolest.

Joh. Käisi õppepraktika põhitingimuseks oli õpilase isetegevus. Selle parimate rakendusteede ja -tegurite leiutamine moodustabki Joh. Käisi kooliuuenduse tuuma. Selle loosungi all töötas terve Võru Seminari õpetajatepere. Seminari kodukord sisaldas nõude:

„Eriliseks kohustuseks õpetajaile on uute pedagoogiliste mõtete jäl-

gimine pedagoogilise ja metoodilise kirjanduse kaudu ja uute teede otsimine ning võimaluste piires kasutamine tegelikus töös õpilaste aktiivsuse ja isetegevuse kasvatamiseks.

Et tutvustada oma ametikaaslasti tähtsamate ideedega vastaval alal, tehakse pedagoogika-nõukogu koosolekuil ülevaateid pedagoogilis-metoodilisest tööst Eestis ja välismaal“.

Edasiharimise otstarbel sooritasid seminari õppejõud mitmel puhul õppereise välismaale. Võõrsil nähtud progressiivsed uuendused töötati läbi, liideti oma otsingute tulemustega ja rakendati õppetöhe. Kõik, mis osutus edasiviivaks, jäi püsima.

Seminariga oli lahutamatult seotud 6-klassiline harjutuskool, neil olid enamuses ühised õpetajadki. Harjutuskoolis toimuski algusest peale uuenduste süstemaatiline kasutamine nii õpetajate kui praktikantide poolt, mispärast ka seal töö omandas peatselt kindla ilme ning suuna. Seminari osas ei jõudnud uuenduslik pale nii ruttu välja kujuneda töö komplitseerituse kui ka kogemuste ja eeskujude vähesuse tõttu.

Uldisim läbitöötamise meetod oli ühine vaatlev arutlus, olgu see keelend, kirjandusteos, matemaatika probleem, loodusnähe või -katse, ajaloomaterjal või -ürrik. Sellele järgnes õpitud teguri konstruktiiivne kasutamine harjutamise või katsetööga. Rühmatööd kui ka õppeained, nagu joonistamine, tööõpetus aga andsid häid võimalusi individuaalseks töökorralduseks: õpilane valis antud teemade sarjast või koguni iseseisvalt ülesande, millest valmistas ettekande, vaatluse, katse, eseme jne., millele järgnes keskustelu eeskätt määratud oponentide, hindajate algatusel — juhtimisel. Uldse kujunesid rühmatööd, mida oli põhiainetes kohta 2 nädalatundi, väga huvitavaiks nii oma sisulise eluvärskuse kui vormilise uudsuse poolest.

Pedagoogiline praktika oli kogu aja Joh. Käisi enda juhtida, kusjuures teda abistasid metoodikate õpetajad ja harjutuskooli õppejõud. Praktikaks oli seminari tunnikavas 4 tundi V ja 6 tundi VI klassis nädalas. Pedagoogiline praktika algas V klassis sügisel hospiteerimisega harjutuskoolis, milleks jäeti tunnitabelis õppetööst vabaks üks päev, mida kasutati juhataja korralduse kohaselt. Töö toimus rühmade kaupa. Praktikantide hospiteerimisaranded töötati läbi konverentsil (kord nädalas), millest võtsid osa kõik õpetajad, kelle tunde kuulati, ja kõik V klassi õpilased.

Teisel poolaastal algasid V klassis praktikatunnid, millede üldkava koostas seminari juhataja. Esimesed harjutustunnid määrati I ja II õppeaastal üldõpetuses, 4 tundi järjest, milledest iga praktikant algul andis vaid ühe, sest terve päevatöö oleks käinud algajal üle jõu. Praktikantidel tuli aga kõik tunnid valmistada ühiselt, millega saavutati seesmine ühtlus. Tundide jaotus teatati praktikantidele nädal ette, et nad võiksid saada aegsasti tunni teema ja tutvuda õpetaja tööga.

Saanud teema, pidas praktikant nõu aineõpetajaga ja esitas talle

parandamiseks töökava. Teisena vaatas läbi töökava metoodikaõpetaja. Lõpuks esitas praktikant töökava seminari juhatajale. Käinud läbi kolmest sõelast, võis praktikant minna tunnile. Tundi jälgisid aineõpetaja ja rühmakaaslased, võimalust mööda ka seminari juhataja ja metoodikaõpetaja. Kui praktikandil hakkas „viltu vedama“, oli õpetaja või juhataja kohus vahele segada ja praktikant raskusest üle aidata, et ta saaks tundi jätkata. Muidugi toimus see taktiliselt, et praktikandi autoriteet ei kannataks.

Praktikatundide konverentsil sai esimesena sõna tunniandja. Selle järel arvustasid tundi aine- ja metoodikaõpetaja ja seminari juhataja (kui kaks viimast olid pealt kuulanud). Siis oli sõna rühmakaaslasil. Sellele järgnes tunni üldhinnang. Nõrku tunde esines pärast niisugust põhjalikku ettevalmistust üsna vähe.

Konverents oli huvitav töö, lahendas palju tegelikke küsimusi ning jagas juhatusi. Algul kirjutati protokoll arutuse kohta, hiljem selle asemel praktikandid esitasid viimistletud tunnikonspektid, mainides selles ka konverentsi mõtteid ja seisukohti.

VI klassis oli hospiteerimine vaba ja konverentsi selle kohta ei peetud. Vajalikke selgitusi andsid aineõpetajad vahetult. Kuid praktikatundide arutamine toimus endiselt.

Et harjutada praktikante töötama liitklassidega, moodustati üksikklassis 2—3 rühma ja töötati nendega liitklassi põhimõttel.

Praktikatundide keskmine norm oli 20 tundi iga praktikandi kohta: 3—4 tundi üldõpetuses, siis igas õppeaines nooremal ja vanemal astmel.

Aprillikuus siirdusid seminari lõpetajad 2 nädalaks algkoolidesse, peamiselt maale. Ka nende õppekäikude vaatlused töötati konverentsil läbi.

Peale hospiteerimise ja praktika oli praktikantide kohuseks veel korrapidamine, osavõtt klassijuhatuses, abistamine eine korraldamisel ja õpilaste ettekannete valmistamisel, nõrkade järeleaitamine, raamatukogu korraldamine jne.

Eriline kohustus oli uute õpilaste tundmaõppimine, vaatluskava, nn. individuaalse kasvatuselehe täitmisega. See kasvatusleht nõudis andmeid: 1) õpilase vanemaist ja õppimise käigust, 2) intellektuaalsetest omadustest (tähelepanu, tajumused, mälu, fantaasia, mõtlemine, keel, apertseptsioon, töövõime, erikaldvused), 3) emotsionaalsetest omadustest (meeleolu, ärritatavus, egoistlikud tunded), 4) moraalsetest omadustest (tahtmused ja soovid, enesevalitsemine, vastupidavus välismõjudele, kõlblad tunded, käitumine asjadega), 5) erilistest omadustest, 6) lühikest karakteristikat.

Seminari lõpetamisele järgnes praktika-aasta õpetajakandidaadina. Järgmisel sügisel olid kolmepäevased kursused. Iga kandidaat esitas pikema aruande oma praktika-aastast. Kursused lõppesid kutsetunnistuse andmisega.

Uusi vagusid ajas Võru Seminar õpilaste hindamises. Õige hindamine pidi hõlmama mitte ainult edasijõudmist õppeaineis, vaid ka õpilase intellektuaalseid, emotsionaalseid, moraalseid ja sotsiaalseid omadusi, kehalist arenemist jne. Neil põhimõtteil koostati 1925. a. uus hindamisleht, mille esimene lk. sisaldas nime, klassi ja aasta; teisel lk. oli 4 lahtrit: 1) tundelised ja kõlbelised omadused, 2) mõistuslikud omadused, 3) elukombed, 4) tervis, mida hinnati vabas sõnastuses; kolmas lk. sisaldas 6 lahtrit: 1) eesti keel ja kirjandus, 2) filosoofia eelkursus, pedagoogika, ajalugu, kodanikuteadus, 3) loodusteadus, tervishoid, maateadus, 4) matemaatika, 5) võõrkeeled, 6) eriained, mida hinnati hea, rahuldav, nõrk; neljandal lk. oli 5 lahtrit: 1) joonistamine, 2) laulmine, muusika, 3) käsitöö ja majapidamine, 4) õpetamisoskus, mida hinnati samuti. Lõpuks oli pedagoogikanõukogu otsus. Need hindamislehed nõudsid klassijuhatajailt ja õpetajailt hoolsat, piinlikku tööd, kuid rahaldasid nii õpilasi kui vanemaid. (Samasugused olid ka harjutuskooli hindamislehed, vastavalt muudetud õppeainete nimestikuga). 1928. a. muudeti see hindamisleht mõningate täiendustega 8-leheküljeliseks vihukuks 7 aasta peale, mis oleks teinud selle huvitavaks noore arenemisdokumendiks, kuid seda saadi kasutada ainult 2 aastat.

Kuigi Võru Seminari individuaalseid kasvatuslehti ja hindamisvihke ei saa pidada täiuslikeks, pakuvad nad esimest enamvähem õnnestunud katset rakendada koolis psühholoogilisi vaatlusi ja hinnanguid laiemas ulatuses.

3.

Võru Seminari kasvatus töö d iseloomustab järgnev lõige koduskorrast:

„Kasvatuse üldsihti peab taotlema kogu õppetöö ja -tegevus, seepärast ei saa kasvatuslikke ülesandeid õpetusest lahutada.

Kasvatustöö on iga õpetaja kohuseks, mida tuleb täita alati, niihästi tundides kui vaheaegadel, koolis kui ka väljaspool kooli.

Kasvatuslikud põhimõtted peavad läbima kogu koolielu ja neid tuleb ühtlustada; õpetajate kasvatustöös peab valitsema täielik kokkukõla, millela pole võimalik saavutada püsivaid tagajärgi.

Sunnimeetodid, karistused, käsud ja keelud annavad kasvatuses hoopis vähem tulemusi kui püsivate harjumuste loomine teotsemisega kooli- ja klassiühiskonnas“.

Kuigi kasvatustööst võtsid osa kõik õppejõud, oli see siiski klassijuhataja eriliseks kohustuseks. Oma kasvandike paremaks tundmaõppimiseks juhatas ta tavaliselt antud klassi läbi kooli.

Distsipliin oli Võru Seminaris tugev, kuigi võõrale võis näida, et õpilaste käitumises avaldus nn. vabadust ja kõrvalekaldumisi tavalise

koolikorra šabloonist. See oli teadlik distsipliin, kasvanud kogu kasvatusüsteemist, üksteise ülesannete mõistmisest ja vastastikustest kohustustest tööühiskonnas.

Kasvatustööle oli rakendatud õpilaste omavalitsus, mille organeiks olid algul nii harjutuskoolis kui seminaris klassiesindused. Õpilastel oli lubatud kaasa rääkida mitmesuguseis koolielu küsimusis, arusaamatuste likvideerimises, eriti klasside seesmises elus. 1926. a. loodi õpilaste omavalitsus uuel kujul õpilaspere nime all, mil olid kaheksa funktsioonid: 1) omavalitsuslikud (kooli seesmise elu ja korra juhtimine) ja 2) enesearenduslikud (vabaharrastused). Viimased õpilaspere võttis üle 1921. a. loodud seminar O. P. P. Noorsoo Ringilt, mis tegutses intensiivselt seminar alguspäevist peale, eriti kirjanduse- ja spordiosakonnas, korraldades järjekindlalt mitmesuguseid õpilasohtuid referaatide, dramatiseeringute, kirjanduslike katsete ja muusikaliste ettekannetega, spordivõistlusi, andes välja õpilasajakirja „Tõrvik“, luues oma raamatukogu, korraldades huvialalisi kursusi ja asutades koolikooperatiivi. Seminaritöö- ja kasvatusüsteemi arenedes tekkis tarve liita omavalitsus ja omaharrastused terve õpilaskonna aktiveerimiseks ja rakendamiseks isetegevuse teel kooli seesmise elu korraldamisele, lähtudes seisukohast, et tulevane kasvataja ei saa püsida passiivse vaatleja osas, vaid kasvataja valitsemise kõigepealt iseennast. See oli kodanlikus Eestis ainulaadne koolinoorte organiseerimisjuhtum nii laialdase õpilasomavalitsuse teostamisega, ainulaadne kooliühiskonna demokratiseerimine seinast seinani ja ülevalt alla.

See Joh. Käisi puhtpedagoogilistest kaalutlustest kasvanud algatus liitus õpilaskonna teadliku-alateadliku autonoomiatungiga ja kandis enesekasvatust ning -distsipliinis head vilja. Ta kaotas tavalise „koolikaebamise“, kasvas teadlikku enesevalitsust, seltsimehelikkust ja ausat vastutust.

Andnud kooliperele idee ja selgitanud selle tegelikud võimalused, jättis Joh. Käis lahendamise ja vormi leidmise õpilaspere hooleks. Kohe loodi ajutine juhatus ja 3 nädalaga oli põhikiri ja kodukord koostatud ja pedagoogikanõukogu poolt kinnitatud. Põhiliste küsimuste otsustajaks nii omavalitsuse kui vabategevuse alal oli õpilaspere üldkoosolek, mille otsused teostati koolijuhataja kinnitamisel. Õpilaspere tegevuse juhtijaks oli õpilasesindus, mis koosnes üldkoosoleku poolt valitavast õpilasvanemast ja iga klassi esindajaist, kelleks tavaliselt olid klassivanemad. Samuti võtsid õpilasesinduse tööst osa vabaharrastusküsimusis vastavate tegevusringide esindajad. Õpilasesinduse otsemaks ülesandeks oli koolikodukorra teostamine. Ta lahendas üldise tähtsusega küsimusi, tarbekorral kutsudes appi üldkogu. Alles siis, kui omavalitsuslikul teel ei leitud lahendust kodukorraküsimusis või konfliktis, lahendasid neid klassijuhatajad, seminarijuhataja, harukorral õppenõukogu.

Klasside seesmine elu oli klasside omavalitsuste hooleks, mis oma piires töötasid õpilaspere autonoomsete üksustena. Küsimusi otsustas klassi üldkoosolek, otsuste teostamine kuulus klassiesindusele klassivanema juhtimisel või eritoimkonnale (vabaharrastuste alal). Klassielu autonoomse korralduse aluseks oli klassi kodukord, mille iga klass töötas välja õpilaspere üldkodukorra raames. Hoolitsemine heakorra, puhtuse, seltsimeheliku läbisaamise, väliskoolilise käitumise jm. eest sai klassidele nende endastmõistetavaks kohuseks.

Õpilaspere omaharrastuslik tegevus koondus vastavasse ringidesse, mis töötasid samuti autonoomsete üksustena oma põhikirjade ja kodukordade alusel. Õpilaspere esindusele kuulus ringide tegevuse koordineerimine, kuna üldine valve õpilaspere asjaajamise ja ka ringide suhtes kuulus revideerivale toimkonnale.

Ringidest tegutsesid kõige intensiivsemalt kunsti- ja teadusering, spordiring, karskusring ja kooperatiiv. Õpilasperel oli seinaleht „Õpilaspere Päevakaja“, mille iga number äratas üldist huvi ja tõi esile vahel elavaid diskussioone. Peale selle olid klassidel oma seinalehed.

Õpilaspere enesekasvatustlik töö katkestati selle arenemise algaastail seminari sulgemisega. Temast oleks täies rakenduses kujunenud Joh. Käisi kooliuuenduse omapäraseim vorm, mis vaevalt oleks mah- tunud kodanliku korra raamidesse.

4.

Võru Seminari töö ja vaim ei jäänud Võru turuäärse maja seinte va- hele, vaid need ründasid, ründasid sõna ja teoga.

Iga-aastane koolinäitus rohkete eksponaatidega (näit. 1923— 566 numbrit, 1925 — 817 numbrit) seadis uue töösüsteemi piltlikult, „asitõendustega“ publiku ette. Näitusi külastasid hulgaliselt lapseva- nemad, õpetajad, õpilased, neile tuldi ekskursioonidena kaugemalt raja tagant, tulid omadki haridusjuhid.

Juba 1923. a. pidi „Päevaleht“ kirjutama: „Võru seminari ja harju- tuskooli näitus oli võimsaks demonstratsiooniks, kui kaugele õpilase isetegevuse arendamise abil töökooli printsiibil ka meil Eestil on jõu- tud, niisama ka lugupidamist teenivaks teenäitajaks uute meetodite otsimisel“.

1928. a. tegi haridusministeerium seminarile ja harjutuskoolile üles- andeks esindada Eestit rahvusvahelisel koolinäitusel Londonis. Sinna saadeti enamasti kevadiselt koolinäituselt valitud 150 eksponanti. Ametlikult Londoni informatsioon konstateeris: „Välisriikidest oli Eesti väljapanek kahtlemata kõige rikkalikum ja äratas rõõmustavalt palju tähelepanu, eriti oma mitmekesisusega. Võru seminari poolt suure hoo- lega valmistatud eksponaadid mitmesugustelt koolielu avaldusaladelt andsid näitusel ülevaatliku pildi Eesti kooliasjanduse tasapinnast ja võitsid seepärast rohkete poolehoidu.“

Joh. Käis ja Võru Seminari õppejõud olid iga aasta sagedased refe-

rendid õpetajate kongressidel, õpetajate päevadel, lektorid suvekurstustel, kus elava sõna ja näitetundidega kandsid oma töö tulemusi õpetajaskonda.

Kõige rohkem aga ründas Võru Seminar trüki sõnaga Eesti Õpetajate Liidu eesrindlik „Kasvatus“ oli 1921. a. peale alati avatud Joh. Käisi ja teiste seminaril õppejõudude artiklitele. Eriti viljakas oli Joh. Käis ise.

Kuid Võru Seminar algas ise kooliuuendusliku kirjanduse tootmist 1924. a. aastaraamatutega „Teel töökoolile“, mida ilmus seminaril keskel 6 annet. Neis aastaraamatuis selgitati ja põhjendati oma töösuundi ja jagati töökogemusi. Need teosed leidsid tunnustust tagurlikemategi ringkondade poolt ja said tähelepanu osaliseks välismaalgi. Mõned aastaraamatute kirjutustest anti välja eriraamatuina (näit. J. Käisi „Loodusõpetus algkoolis“, R. Reimani „Kirjandus algkoolis“). J. Pestalozzi 100. surmapäevaks 1927 koostasid Joh. Käis ja P. Hinnov raamatu „Pestalozzi elukäik ja ilmavaade“. 1924. a. avaldati „Individaalne kasvatusleht“; 1926. a. ilmusid Joh. Käisi 4 „Loodusesõbra vaatlusvihku“; 1929/30. a. trükiti „Liikuv lugemik“, milles kasvasid hiljem „Esimesed vaod“ I ja II.

Kõike vajalikku, eriti õppekonspekte, ei saadud trükkida; paljusid materjale paljundati mimeografeerimisega või muil teil.

Võru Seminaril progressiivse töö katkestas kooli sulgemine reaktioonilise valitsuse poolt 1930. a. Juba aastaid oli seminarid pinnuks silmas tagurlikel haridustegelastel ja käis elav poleemika õpetajate ettevalmistuse küsimuse ümber, mille baasiks peeti kohasemaks keskkooli. Maksuta algkoolile baseeruvad maksuta 6-aastased seminarid said oma õpilaskonna kehvematest kihtidest, kelle mentaliteet ei sobinud valitsevale kodanlusele. Keskkool õpetajate ettevalmistusbaasina oleks andnud propageeritavaile 2-aastastele pedagoogiumidele kindlasti tagurlikuma kallakuga noori. Eriti pahempoolseks, „punaseks“ peeti Võru Seminaril tema kooliuuendusliku suuna ja vaba vaimu pärast. Reaktioonilise koolide koondamisreformi teostajaks sai Hünerson, kelle esimeseks sammuks oli Võru Seminaril täielik likvideerimine 1. augustiks 1930. a. Seminaril varandused osalt jagati teistele riigikoolidele, osalt müüdi, maja anti Võru linnale. Õpilased pillutati laiali teiste seminaride vahel, paljudel tuli oma haritustee katkestada. Õpetajad „arvati reservi“, s. t. vallandati.

1932. a. sulges reaktsioon kõik seminarid. Lõppes Eesti hariduselu korralduses nende otsiv, loov uuenduslik töö, milles esikohal oli Võru Seminaril oma.

Kuid Joh. Käis ei surnud. Väsimatu võitlejana jatkas ta oma kooliuuenduslikku tööd Eesti Õpetajate Liidu sekretärina, „Kasvatuses“, „Kooliuuenduses“, peamiselt aga teoste sarjas „Uusi teid algõpetuses“.

Võru Seminar oli Joh. Käisi looming, nad olid üks ja seesama. Nende külvitööd jätkame Nõukogude Eestis, selles on meil nüüd avarad võimalused. Ootame ka Võru Seminari taastamist.

Õnnitlen oma õpetajat ning seltsimeest tema 60. sünnipäeval. Naeratileme vist mõlemad nukralt: ars longa, vita brevis est!

Joh. Käis Eesti Õpetajate Liidus.

ENN MURDMAA.

Artiklis „Eesti Õpetajate Liidu tegevus õpetajate edasiharimistöö ja kooliuuenduse alal“ lausub Joh. Käis („Kasvatus“ nr. 4/5 1937):

„E. Õ. Liidu ja ka kohalike organisatsioonide tõsiseks kohuseks jääb, nagu see oli juba Liidu loomispäevil, arendada õpetajate edasiharimistööd ja kooliuuendust sihi- ja kavakindlalt, et meie kool ikka suudaks sammu pidada kaasaegse pedagoogikaga ja anda kasvavale põlvkonnale võimalikult kõike, mida kool peab andma rahvahariduse ja -kultuuri tõstmiseks.“

Õpetajate edasiharimistöö ja kooliuuendus ongi olnud Joh. Käisi peamine tööala E. Õ. Liidus. Seda tööd ta on teinud E. Õ. Liidus umbes 20 aasta vältel, alates 1921. aastaga ja lõpetades 1940. aastaga, mil E. Õ. Liit likvideerus. Joh. Käisi tööd E. Õ. Liidus võib jagada kaheks võrdseks perioodiks: I periood hõlmab aja, mil Joh. Käisi otsene tööala oli väljaspool E. Õ. Liitu (Haridusministeeriumis, Võru Õpet. Seminaris, Paldiski Gümnaasiumis), II periood — aja, mil ta töötas E. Õ. Liidu teadusliku sekretärina.

A. TÖÖ ESIMESEL PERIOODIL.

E. Õ. Liidu üheks tähtsamaks ülesandeks oli hoolitsemine õpetajate hariduse täiendamise eest. Selleks Liit organiseeris ning korraldas kursusi, ekskursioonijaamu, aineõpetajate kui ka üldkongresse, pedagoogilisi nädalaid, õpetajate päevi ja muid koosolekuid ja andis välja oma ajakirja „Kasvatus“. Sel alal Joh. Käis on olnud E. Õ. Liidule alaliseks, ustavaks ja viljakaks kaastööliseks. See töö I perioodil kandis siiski enam-vähem juhuslikku ilmet, mida põhjustas asjaolu, et Hamini poolt Liidule õpetajate edasiharimiseks määratavad toetussummad olid üsna väikesed ja juhuslikud. Ka nõudis Joh. Käisilt, kelle õlul on seisnud õpetajale edasiharimistöö kandvaim osa, väga palju aega ning energiat tema peamine tööala—Võru Õpetajate Seminari juhatamine. Siiski ka juba I tööperioodil oli Joh. Käisi töö E. Õ. Liidus õpetajate edasiharimise alal vägagi laiaulatuslik.

I. Joh. Käisi töö õpetajate kursustel, õpetajate päevadel ja muil üritustil.

1. Juhatab õppevahendite valmistamise kursusi: Võrus 1921., 1922. ja 1923. a. ja Kuressaares 1925. a.

2. Esineb lektorina: a) kursustel Tartu Ülikooli juures teemal „Õppekäikude korraldamisest“; b) kursustel Võrus 1924. a. üldõpetuse metoodika alal; c) kursustel Tallinnas 1925. a. koduloo ja loodusloo metoodika alal; d) Irboska ekskursioonijaamas 1926. a. teemal „Loodusloolised õppekäigud ja nende läbitöötamine“, e) Tallinna Õpet. Seltsis 1926. a. loodusõpetuse metoodika alal; f) sama — keskkooliõpetajaile Tallinnas 1926. a.; g) 1927. a. Valgas, Paides, Tallinnas ja Võrus korraldatud kursustel loodusõpetuse ja kõlblusõpetuse metoodika alal; h) kursustel Tartu Ülikooli juures 1929. a. loodusõpetuse metoodika alal; i) pedagoogilisel nädalal Narvas 1929. a. teemal „Vaba töö koolis“; j) kursustel Tartus 1929. a. teemal „Üldõpetus ja töö kahe klassiga“; k) kooliuuenduslikul nädalal Tallinnas 1930. a. teemadel „Individaalne tööviis“, „Missugustel aladel vajame uuendust koolitöös“ ja „Üldõpetuse alused“.

3. Esineb näitetundidega: a) Võrumaa õpetajate päevadel 1923. a. koduloos; b) Võrumaa õpetajate päeval 1924. a. üldõpetuses; c) Petserimaa õpet. päevadel 1926. a. märtsis üldõpetuses, sama aasta oktoobris loodusloos; d) Petserimaa Vene Õpet. Seltsis 1927. a. üldõpetuses; e) Valgamaa õpetajate päeval teemal „Kutsevalik“.

4. Esineb paljudel õpetajate, koolijuhatajate ja koolinõunike peävaldel, kongressidel jm. järgmistel referaatidega:*)

1. Loodusteaduse edusammudest. 2. Urginimese jäänustest. 3. Kooli lähendamisest töökooli põhimõttele. 4. Loodusteadus keskkooli õppekavas. 5. Uuest ja vanast koolist. 6. Loodusteaduslikud õpperaamatud. 7. Kõlblisest kasvatusel. 8. Kas on usuõpetus koolis tarvilik. 9. Õpetaja ülesanded kodumaa looduse uurimisel. 10. Tööprintsip loodusloo õpetamisel. 11. Õppetöö rajamisest eksperimendiaalsele pedagoogikale. 12. Kasvatustööst meie koolides. 13. Loodusteaduse õpetamise põhi-joontest. 14. Õpetajate ettevalmistusest. 15. Õppekäikudest. 16. Töökooli põhimõttest. 17. Koduloo tähtsus ja koht algkoolis. 18. Loodusloo käsitlusest. 19. Üldõpetusest. 20. Loodusõpetuse metoodikast. 21. Noorsoo hingeelust murdeas. 22. Emakeele algõpetusest. 23. Algkooli sihtidest ja ülesannetest. 24. Uutest õppekavadest. 25. Kõlblusõpetuse metoodikast. 26. Kasvatuse tegurid koolitöös. 27. Individuaalsest tööst. 28. Õpilaste omavalitsusest. 29. Seksuaalkasvatusest koolis. 30. Õpetajate kutse omandamisest. 31. Töökorraldusest ühendatud klassides.

II. Joh. Käisi kirjutised „Kasvatusest“.

E. Õ. Liidu ajakirjas „Kasvatusest“ Joh. Käis on avaldanud rea artikleid pedagoogilise sisuga, milledest tähtsamad on järgmised:

¹ Esitan referaadid kronoloogilises järjekorras. E. M.

a) „Kooli lähendamine töökooli põhimõttele“; b) „Loodusteaduse edusammud kultuurielu alusena“; c) „Õpetajate ettevalmistus ja õpetajate seminarid“; d) „Õpilaste hindamisest“; e) „Kõlblusõpetus algkoolis“; f) „Huvi on õpetus edu eelduseks“; g) „Individaalne tööviis — uus tähtis probleem koolitöös“; h) „Algkooliõpetajate ettevalmistuse alused“; i) „Töökooli ideed ja kuju gümnaasiumis“.

Peale selle on Joh. Käis kirjutanud I tööperioodil rea artikleid ka teistes ajakirjades ja kirjutanud ning koostanud õpikuid ja muid raamatuid, milline töö aga ei kuulu minu kirjutise raamidesse, kuna see töö ei olnud otseses teoses E. Ö. Liiduga. Ulaloodud ülevaadegi annab tunnustust Joh. Käisi töö avarusest ja väsimatust energiast.

B. TÖÖ TEISEL PERIOODIL.

Et täielikult mõista ja hinnata Joh. Käisi tööd E. Ö. Liidus II perioodil, tuleb pisut vaadelda olustikku, milles see töö toimub.

Kui kodanluse korra algaastail E. Ö. Liit, kelle ridadesse kuulus progressiivseim osa õpetajaskonnast, oli suutnud nii mõndagi hariduse- ja koolielu korraldamise alal kätte võidelda, siis nüüd hakatakse seda kõike tagasi kiskuma. Järkjärgult on poliitiline võim üle kandunud täiesti tagurlike elementide kätte. Esinevad mitmed depressiooni-nähted, milledest olgu nimetatud: klasskomplektide koondamine (u. 300), palkade kärpimine, progressiivsete õpetajate tagakiusamine, ühtluskooli lammutamine, kooliuuendustöö halvustamine, toetuste vähendamine ja hiljem lõpetamine E. Öpetajate Liidu üritustele jne. jne.

Selliste depressiooni-nähtede loetelu võiks suuresti pikendada ja selles survekeskkonnas ajavahemikus 1931. a. — 1940. a. tuli töötada E. Ö. Liidul kui ka Joh. Käisil, kes 1931. aastal taandus koolidirektori kohalt Paldiski Gümnaasiumis ja samal aastal asus E. Ö. Liidu teaduslikuks sekretäriks.

Joh. Käis võttis südilt osa Ö. Liidu võitlusest kasvava tagurlusega. Seega on talle Ö. Liidus juurde tulnud uus tööala:

Võitlus tagurliku koolipoliitika vastu.

Selles võitluses Joh. Käisi relv on peamiselt ajakirjandus, eeskätt „Õpetajate Leht“, milles pidevalt ilmuvad ta tugeva argumentatsiooniga kirjutised. Kuna neid kirjutisi on väga palju, siis esitan neist ainult tähtsamad:

1. „Kas tagasi keskaja poole?“ (Ö. L. 1931 nr. 20).
2. „Kui kaugele võib määrustega kooliellu tungida.“ (Ö. L. 1932 nr. 10).
3. „Koolisüsteemi ümberkorralduste kavatsustest.“ (Ö. L. 1933 nr. 6).
4. „Demagoogiline rünnak koolile“ (Ö. L. 1933. nr. 21).
5. „Koolitöö ülevaade ja kooliuuendus“ (Ö. L. 1932 nr. 12).
6. „Mida võib loota eksameilt“ (Ö. L. 1933 nr. 51).
7. „Kolmeklassiline keskkool ühtluskooli vajaliku lülina“ (Ö. L. 1935 nr. 48).

8. „Koolielu muredest“ — J. K. märgib, et „koolielus tikub tagurlik võim esile tungima“ (Õ. L. 1937 nr. 37).
9. „Koolielu muresid“ — J. K. rõhutab, et õpetajate tegevus väljaspool kooli olgu vabatahtlik (Õ. L. 1937. nr. 33).
10. „Ulepingutustest meie tänapäevases koolipoliitikis“ (Õ. L. 1937 nr. 11/12).
11. „Kooliuuendustööst kasvatusel“ — J. K. arvustab õpilaste kiskumist Noorte Kotkaste organisatsioonides, kelle juhtideks on võhikud kasvatusel (Õ. L. 1938 nr. 1).
12. „Mis häirib usaldussuhteid?“ — J. K. märgib, et koolijuhataja on ametlikult asetatud õpetajate suhtes pealekaebaja ossa (Õ. L. 1938 nr. 14/15).
13. „Kooliuuendustöö isiksuse kujundamise ja sotsiaalse kasvatusel teenistuses“ — J. K. arvustab „haritlaste üleproduktiooni“ ideed („Kasvatus“ 1938 nr. 1).
14. „Kuidas tõsta algkooli õpilaste arvu“ („Uus Eesti“ 1939 nr. 137).
15. „Õpetaja on väsinud“ (Uus Eesti“ 1939 nr. 145).

Reaktsioonilise koolipoliitika vastu on Joh. Käis võidelnud ka kõnedes ning sõnavõttudes õpetajate kongressidel, päevadel jm.

Joh. Käisi teine ja peamine tööala Õ. Liidus on aga II tööperioodil *pedagoogiliste ja metoodiliste küsimuste, eriti kooliuuenduse küsimuste selgitamine.*

Joh. Käisi kui E. Õ. Liidu pedagoogilise sekretäri lähemad ülesanded sel alal on fikseeritud Liidu protokollis järgmiselt: „... kooliuuenduslike küsimuste selgitamine ja tutvustamine, nõuanne õpetajaile pedagoogilises töös ja pedagoogilise ning metoodilise kirjanduse referimine „Kasvatuses“, pedagoogiliste nädalate ja edasiharimiskursuste ettevalmistamine ja Liidu Pedagoogilise Toimkonna mitmesuguste algatuste ja kavatsuste edasiarendamine ja elluviimine.“

Õ. Liidu teadusliku sekretärina Joh. Käisi elus algab nüüd uus, viljarikka tegevuse ajajärk, mis on olnud suureks õnneks meie koolile, sest Joh. Käis on olnud asendamatu progressiivse kooliuuendustöö viljelejana. Kooliuuendustööd ei ole suutnud summutada ka kõige tagurlike ajajärk meil koolielus. Kooliuuenduse küsimuste esirinda nihutamiseks on nüüd ka pind juba kaunis hästi ette valmistatud. Võru Õpetajate Seminar Joh. Käisi osaval juhtimisel on suutnud meie koolipõllule saata suure hulga noori progressiivseid õpetajaid. Kooliuuendus on nakatanud ka paljusid teisi noori õpetajaid, keda teised õpetajad ettevalmistavad õppeasutused meie koolidesse on saatnud. Ka paljudele vanadele õpetajaile on kooliuuendus saanud südamelähedaseks. Seda esiteks. Teiseks on meie koolil seljataga juba 10-aastane katsetamisaeg, mis kooliuuenduslasi on rikastanud kogemustega. Võidakse tööd jätkata juba sihiteadvamalt ning kavakindlamalt. Kolmandaks on meie suurim kooliuuenduse viljeleja Joh. Käis ise saanud

kooliuuenduse alal suuri kogemusi tegelikus koolitöös ja on eriti süvenenud individuaalse tööviisi küsimustesse. Äratust selleks on ta saanud inglise ja nõukogude koolimeestelt. Ta ei kopeeri seejuures välismaa koolimehi, vaid kohandab nende ideid meie oludele. Et kooliuuenduse küsimuste vastu õpetajaskond tõesti suurt huvi tunneb, näitab selgesti Õ. Liidu poolt 1930. a. suvel Tallinnas korraldatud kooliuuenduslik nädal, mis kestis õieti 2 nädalat ja millest osa võttis meil ennekuulmatu arv õpetajaid — üle 2000 õpetaja! Osa võtsid ja esinesid referaatidega ka mitmed nimekad välismaa koolimehed, nende hulgas ka A. J. Lynch Inglismaalt. Nagu eespool märgitud, esines ka Joh. Käis sellel nädalal kolme põhjapaneva referaadiga.

Joh. Käis E. Õ. Liidu sekretärina pühendab oma tööjõu eeskätt kooliuuenduse küsimuste lahendamisele. Õ. Liidu Pedagoogilise Toimkonna kõrvale asutab ta

Kooliuuendusrühma,

kelle tegelikuks juhiks saab ta ise. Kooliuuendusrühma on koondunud üle 400 progressiivse õpetaja. Kooliuuenduslased vahetavad omavahel õpilastööde näiteid, avaldavad rühma ajakirjas töövõtete kirjeldusi, hangivad mitmesugust informatsiooni, selgitavad ankeetide kaudu kooliuuenduslaste huviküsimusi jne. Kooliuuenduslaste rühmad moodustatakse võimalikult iga kohaliku õpetajate ühingu juures. Rühma tegevuse edukamaks viljelemiseks asutatakse ajakiri

„Kooliuuenduslane“,

mille tegelikuks toimetajaks saab Joh. Käis. „Kooliuuenduslases“ selgitatakse koolielu praktilisi küsimusi: kirjeldatakse kooliuuenduslikke töövõtteid, antakse rühma liikmeile vajalikku informatsiooni jne.

Kooliuuenduse põhjapanevamaid küsimusi selgitatakse ajakirjas

„Kasvatuses“,

kus seatakse sisse eriline osa — „Kooliuuendusnurk“, mille toimetajaks saab ka Joh. Käis. Hiljem, Enn Murdmaa haigestumise puhul, võtab Joh. Käis ka „Kasvatuse“ tegevtoimetaja töö oma õlule. Seda tööd teeb ta kaks aastat suure hoole ja innuga ajal, mil „Kasvatuse“ väljaandmine on seotud suurte majanduslike raskustega. Ta avaldab „Kasvatuses“ rea põhjapanevaid artikleid, peamiselt kooliuuenduse alalt, nagu:

„Individuaalse tööviisi kasutamise üldõpetuses“,

„Õppeainete keskustus algkooli vanemais klassides“,

„Kooliuuendustöö isiksuse arendamise ja sotsiaale kasvatuse teenistuses“ jne.

Joh. Käisi suurima tegevusala E. Õ. Liidu teadusliku sekretärina II tööperioodil moodustavad õpetajate päevadel, edasiharimiskursustel, pedagoogilisel ja kooliuuenduslikel nädalail, kongressidel ja muil üritustil peetud

referaadid, loengud ja näitetunnid.

Ta on 10 aasta vältel esinenud:

107 referaadiga, 9 korda näitetundidega, 13 korda loengutega kursustel.

Peale selle on ta juhatanud pikemaajalisi kursusi Tartus 1938., 1939. ja 1940. aastal, pedagoogilist nädalat Pärnus ja kooliuuenduslikku nädalat Tartus, Valgas, Kuressaares.

Joh. Käisi referaatide ja loengute teemad on järgmised:

1. Töökorraldus liitklassides.
2. Töökooli ideed ja kuju gümnaasiumis.
3. Õppeainete keskustus.
4. Individuaalse tööviisi rakendus.
5. Õpilaste hindamisest.
6. Mida peame jätma õpilastele iseseisvaks tööks.
7. Õpilaste isetegevust elustavaid võtteid.
8. Kodu ja kooli koostööst.
9. Üldõpetus.
10. Kodanikuõpetus koos kasvatusõpetusega.
11. Uuendustööst kasvatusel alal.
12. Kooliuuendustöö sihtidest.
13. Test hindamisvahendina.
14. Missugused peaksid olema moodsad emakeele tööraamatud.
15. Vaatlus õpilaste tundmaõppimise vahendina.
16. Tööjuhatused indiv. tööviisi rakendamisel.
17. Õpetajate ettevalmistusest Eestis.
18. Pedagoogiline psühholoogia koolis.
19. Võõrkeelte õpetamisest.
20. Mahajäänud õpilastest.
21. Kuhu tüürib meie koolireform.
22. Looduslooline õppekäik.
23. Eluligiduse nõue koolitöös.
24. Luge-mise algõpetusest.
25. Individuaalsuse ja sotsiaalsuse põhimõte.
26. Keskkooli õppekorraldus uuenduspedagoogika seisukohalt.
27. Uue kooli sihid ja teed.
28. Uuenduspedagoogika nõuete teostamisest.
29. Soome algkool ja ta õpetaja.
30. Miks on laps sõnakuulmatu.
31. Emakeele õpetamisest ja õpikuist.
32. Eesti algkool ja ta uuendus-püüded.
33. Loodusühiskondadest.
34. Kooliuuendus ja kooli kasvatus-likud ülesanded.
35. Õpetajate edasiharimisest ja kooliuuendustööst Eestis.
36. Kuidas õpetada lapsi lugema.
37. Kooliuuendustöö isiksuse kujundamise teenistuses.
38. Isetegevuse teostamise võimalusi.
39. Soome pedagoogil. kirjandus.
40. Emakeele meetodikast.
41. Psühholoogilised vaatlused.
42. Isetegevuse pedagoogilis-psühholoogilised alused.
43. Õpetuse individualiseerimisest.
44. Rühmatööst.
45. Üldõpe-tuse põhimõtte õpetuses.
46. Aabitsa-kursus.
47. Uutest õppekavadest.
48. Meie õpetajate ootusi ja lootusi oma kutsetöös.
49. Õppetöö kohan-damine õpilase individuaalsusega.
50. Loodusteadusliku õppematerjali jaotus õppekavades.
51. Kuidas elustada loodusõpetuse käsitlust.
52. Õpilaste edasijõudmise küsimus.
53. Matemaatika üldõpetuses.
54. Vaatlused loodusõpetuses.
55. Loodusloolised õppekäigud.
56. Üldhariduslikud ained täienduskoolides.
57. Ekskursioonide meetodika.
58. Meie uue lastekirjandus.
59. Algkooli lõpetajate küsimus.
60. Uusi teemasid üldõpetuses ja koduloos.
61. Uusi põhimõtteid pedagoogikas.

Näeme, et kuigi Joh. Käisi referaatide ja loengute teemastik on väga laiahaardeline, nende kaugelt suurem osa tiirleb siiski ühise telje ümber — ja see on kooliuuendus.

Loengud, referaadid ja kursused ei suuda anda kõike seda, mis oleks

vajalik kooliuuenduslike võtete ellurakendamiseks koolis. Sellepärast Õ. Liidu Pedagoogiline Toimkond Joh. Käisi ettepanekul otsustas välja anda rea metoodilisi käsiraamatuid pealkirja all „Uusi teid algõpetuses“. Nende käsiraamatute koostamisel peeti silmas töö keskustuse põhimõtet individuaalse töö rakendusega. Raamatute toimetamine jäi Joh. Käisi hooleks. Metoodil. käsiraamatutele lisaks on Joh. Käisi tometusel koostatud „Töö- ja abiraamatuid õpilasile“ on kokku üle 30, nii et Joh. Käisi töö sellelgi alal on olnud väga suur. Peale selle on Joh. Käisi koostanud palju teisi pedagoogilisi raamatuid, milledest eriti tähtis on tema „Isetegevus ja individuaalne tööviis“, kuid sõnavõtt nende raamatute kohta ei ole käesoleva kirjutise ülesanne, sest nende koostamine ei ole otseses ühenduses Õ. Liiduga. Tartus kolmel suvel peetud pikaajaliste täienduskursuste loengud on Joh. Käisi toimetusel ilmunud pealkirja all „E. Õ. L. Täienduskursused. Loenguid ja kokkuvõtteid“ (I—II), milles sisaldub väärtuslik materjal kooliuuenduse mitmesuguste küsimuste kohta.

Näeme, et Joh. Käisi töö E. Õ. Liidus 20 aasta vältel on olnud väga suur, laiahaardeline ja viljakas. Eriti väärib tõsiselt tunnustust tema võitlus progressiivsete püüete eest koolipõllul. Dr. A. Koort kirjutab:

„Individuaalne tööviis, nagu seda arendatakse J. Käisi juhtimisel, on loobunud paljudest äärmuslikest võtetest, nagu neid võib leida dalton-plaani juures. Meie individuaalse tööviisi meetod on seatud avarale alusele ja hästi läbi mõeldud. Kahtlematult leiab ta varsti väarikat rakendust meie õppekorralduses.“
(„Kasvatus“ 1936, lk. 257—258.)

Mul on õnn olnud Joh. Käisiga koos töötada kogu selle aja vältel, mil ta on töötanud E. Õ. Liidus. Tuli alatasa imestada ta suurt töötahet, suurt tööoskust ja organiseerimisannet. Ja küll on tema suur töö kandejõuks ka suur armastus eesti kooli vastu.

Õnn kaasa edaspidiseks tööks!

Joh. Käis ja pedagoogiline ühing „Võru Seminar“.

AL. IVASK.

Võru seminari sulgemise järele oli kõigil Võru „Valge maja“ kasvandikel päevaselge, kustpoolt puhusid kadeduse- ja kustpoolt kartuse-tuuled. Joh. Käisi nimi oli saanud niivõrd populaarseks, et teised „kah suurused“ nägid ilmselt oma igakülgset allajäämist progresseeruva elutempo ees, millist arendas Võru seminar eesotsas oma looja Joh. Käisiga.

Need vabameelsed ideed ja lähimurdmise hoog iganenud ning pehkinud traditsioonidest kiskusid kõiki noori kaasa sellise hooga, et vaevalt leidis teist õppeasutust, mis oleks olnud võrreldav Võru seminaoriga oma töösaavutuste ja ühtekuuluvustunde poolest.

Ka tollaegse kodanliku valitsuse tagurliku poliitika juhid, kes olid enamuses häälestatud otse koolivaenulikult, nägid ilmset ohtu oma haridust-pidurdavale ja -õõnestavale tööle Võru seminaris võrsuvat. Võru seminari nimi sai populaarseks väljaspool oma riigi piiregi ja võitluses tagurliku ajavaimuga rakendati seal ellu järjest uusi progressiivseid ideid ning ratsionaalseid töövõtteid ega unustatud kasvandike silmaringi laiendamist poliitilis-maailmavaatelistes küsimustes.

Need olid, lühidalt väljendatult, põhjused, milliseid tajusid eranditult kõik kasvandikud Võru seminari sulgemise kampaania puhul. Ilmne ebaõiglus, mis paistis läbi kogu sellest mustast loost, täitis vihaga iga tuimemagi hinge.

Kõigi seminariperelaste otsus oli kindel ja vankumatu: astuda võitluses tagurliku kliki alatu tegevuse vastu siis ja edaspidigi. Selleks oli tarvis aga kindlat organisatsiooni ja head sidepidamist.

Omavahelistel kokkupuutumistel oligi peamiseks keskustelu temaks arutelu sellise organisatsiooni loomise võimaluste üle. Kuna aga kõik endised Võru seminari kasvandikud asusid laialipillatult üle kogu maa, polnud organiseerimistöö ning sidepidamine sugugi lihtne. Ka võis arvestada tugevat vastuseismist valitsevate võimude poolt.

Seepärast kalduti arvamusele, et organisatsioonile tuleb leida võimalikult legaalne vorm. Joh. Käis pidas kogu aja kirjavahetust väga arvuka kogu seminariperelastega, kes kõik otsisid vastust küsimusele: „Mis saab edasi?“ „Mis teha?“ Tema seisukoht oli kaljukindel: lootusetult käsi rüppe langeda lasta ei või — tuleb tegutseda. Tuleb tegutseda ühtse, koordineeritud taktikaga. Moraalne õigus oli vaieldamatult meie poolel. Käis oli tähelepanuväärt täpne kirjavahetuse suhtes. Igale temale lähetatud kirjale saabus kohtane vastus ja lootustandva julgustava sisuga. Võib väita, et Käis oli tol ajastul suurima korrespondentsiga isik, kes taotles puhtühiskondlikke huve.

Joh. Käisil oli südame asjaks oma elutöö jätkamine, samuti kui oma endiste kasvandike saatuski, ja selleks oli ta valmis ohverdama iga oma vaba hetke. Erilist rõhku pani Käis aga oma endiste kasvandike edasiharimistöö jätkamisele ja suunamisele, andes isiklikult juhendeid ja näpunäiteid kõigile, kes aga suvatsesid tema poole pöörduda suuliselt või kirjalikult. Isegi väljaspool Võru seminari peret palju õppejõude pöördus Käisi poole otseselt mitmesugustes pedagoogilistes, didaktilistes, metoodilistes ja puhtpraktilistes õppe- ning kasvatus-tööga seoses olevates küsimustes. Kõik said lahkesti nõu ja abi ning kunagi ei kuuldunud Käisi nurinat, kuigi selline sadade soovide rahuldamine nõudis tohutu palju energia- ja ajakulu.

Selline oli üldolukord, milles küpses idee ja sai teoks kõigi Võru seminariperelaste ühendamine.

1930. a. septembrikuu 7. päeval Võru seminariperelaste koosviibimisel „Valges Majas“ astuti esimesed sammud ühingu loomiseks.

Esialgne juhatus, kelle hooleks jäi ühingu põhikirja väljatöötamine ja registreerimine, valiti järgmises koosseisus: Joh. Käis, Anette Budkovsky (hiljem Joh. Käisi abikaasa), Meinhard Aleksa (muudetud nimega Enn Tuuling), Karl Kisand ja Aksel Pallits.

Põhikiri koostati kiiresti Käisi eestvõttel, teostati organiseerimistööd ja 13. dets. samal aastal oligi põhikiri juba registreeritud. Organisatsiooni ametlikuks nimeks võeti: Pedagoogiline Ühing „Võru Seminar“.

Põhikirja kohaselt oli ühingu eesmärgiks „endise Võru seminari lõpetajate ja õppejõudude koondamine, sõbralikkude sidemete loomine oma liikmete vahel ning nende ainelise ja vaimse kaasabi ja toetuse pakkumine kasvatuslikus tegevuses, eriti kaasaegsete kasvatusviisidega tutvumiseks ja nende teostamiseks“.

Ühingu liikmete arv kasvas pidevalt, kuna ühingusse astusid paljud neistki kasvandikest, kes olid sunnitud oma haridust jätkama teistes seminarides pärast Võru seminari sulgemist. Ka teisi haridustegelasi astus ühingu liikmeks, sest ühing arendas intensiivset tegevust ja selle kavas oli lai edasiharimistöö programm ja tõhus kirjandustegevus.

Alates 1932. aastast hakkas ühing välja andma oma ajakirja „Teated“, mida saadeti küll ainult ühingu liikmetele. „Teadete“ toimetajaks oli Käis, kes alati hoolitses nende huviküllase teadusliku sisu eest ja kes oli äärmiselt täppis kõigi organiseerimisega seoses olevate küsimuste suhtes. „Teadete“ kaastöölisteks olid enamuses oma ühingu liikmed, kes valgustasid uuemaid töövõtteid, arvustasid kehtivaid korraldusi ning tõid lühikokkuvõtteid ja kommentaare päevakorra kerkinud pedagoogiliste ning metoodilis-didaktiliste küsimuste kohta. „Teadetes“ leidis kaastööd ka väljaspoolt. Ajakirja ilmumist oodati huviga ja see loeti tavaliselt kohe „soojalt“ läbi algusest lõpuni.

Ühingu juurde asutati kirjastuskapital (osamaks 5—10 kr.), millega liideti pärast Võru seminari sulgemist likvideeritud Harjutuskooli Õpetajate Ühingu kirjastuskapital. 1935. a. kirjastas ühing „Teel töökoolile“ VII — Joh. Käisi „Isetegevus ja individuaalne tööviis“ — raamatu, milles autor andis mitmekülgse põhjenduse koos praktiliste juhiste ja näidetega isetegevuse ja individuaalse tööviisi rakendamiseks tegelikus koolitöös. Raamat sai sooja vastuvõtu osaliseks ja lõppes peagi müügilt.

Järgmise suurema ülesandena kirjastustegevuse alal asuti koostama ja välja andma koguteost „Võru Õpetajate Seminar — tegevus ja uuenduspüüded“. Eeltööd kestsid kaunis kaua, kuna kaastöölised elasid pulveriseeritult üle kogu maa. Raamat aga tahtis valgustada Võru seminari tööd ja püüdlusi kõigekülgsest. Samuti pidi biograafiline osa saada täielik. Käis kulutas suurema osa oma ajast üldtoimetajana, kuid ei

jätanud enne, kui raamat sai täiuslik. Käis kirjutab raamatu eessõnas muuhulgas: „Nüüd, millal võidakse seminaride kasvatuslikule tegevusele vaadata juba pisut objektiivsema pilguga, kui see oli võimalik teatavate hariduspoliitiliste vaadete ja voolude võitluskeerises möödunud aastakümne teisel poolel, selgub, et seminaritüübil oli siiski palju positiivseid külgi ja et seminare asendanud uus õpetajaid valmistav õppeasutus, mille eeskujuks võeti eeskätt Saksamaa pedag. akadeemiad või instituudid, ei ole kaugeltki nii ideaalne kui seda alul arvati. Seda võib juba kuulda haridustegelaste avalikest sõnavõttudest (näit. kooliuuenduspäevadel Tartus 1936. a.)“.

*

Raamatu sisus leidusid peatükid:

1. Eessõna — J. Käis.
2. Ulevaade Võru Õpetajateseminarite tegevusest 1921.—1930. a. (35 alateemat) — J. Käis.
3. Võru Õpetajate seminarite pedagoogiline pärandus (11 alateemat) — R. Taba.
4. Õpilaste omaharrastused Võru seminaris (6 alateemat).
5. Mõtte- ja mälestuskilde Võru seminarist.
6. Pedagoogiline ühing „Võru Seminar“.
7. Elulooline osa (3 alateemat).
8. Lisad: 1) Võru seminarite pere tegevus õpetajate edasiharimise alal.
2) Bibliograafilisi andmeid Võru seminarite pere kirjandusliku tegevuse kohta.

Raamatu ilmumist oodati põnevusega. Väärtuslik teos aitas tugevdada seda ühtekuuluvustunnet, mis muidu paratamatult aegade keermises kipub haihtuma. Raamatu kaastöölised olid ohtralt kasutanud oma väljendustes „paksu värvi“, kuna viha kalli alma mater lammutamise pärast võimumeeste vastu polnud veel lahtunud. Toimetusel tuli järjest retušeerida kaastöid, kuna vastasel korral oleks ähvardanud raamatut konfiskeerimine.

Veel 1941. a. sügisel poliitiseliselt ülekuulamisel päriti minult, kas ma oman raamatut „Võru Õpetajate Seminar“, milline olevat „puha kommunistlik propaganda“. Soovitasin toleaege tsensori poole pöörduda. Raamatut aga hoian kui kalleimat mälestust.

Pärastpoole tehti eeltöid sarja „Teel töökoolile“ jätkamiseks.

1934. a. asutati ühingu juurde ainelistesse raskustesse sattunud liikmete abistamiseks toetusfond, millega sageli laenude näol aidati oma liikmeid — kodanluse võimu ajal Eestis oli õpetajate töötajäämine sagedane nähtus. Tõsiste raskuste puhul loobuti laenu sissenõudmisest.

Ühing korraldas igal aastal enne õppetöö algust omavahelisi koosviibimisi, millised kujunesid meeltulendavateks üritusteks ja tööleõhutamiseks energiaallikateks.

Koosviibimised kestsid tavaliselt 2—3 päeva. Neist esimesel päeval — pedagoogilisel päeval — käsitleti mitmesuguseid pedagoogilisi probleeme kooliuuenduslikus vaimus. Referentideks olid enamikus seminariperelased ise, kuna Käis pidas väga oluliseks vilumuse omandamist avalikuks esinemiseks ja oma ideede ja saavutuste tutvustamist kolleegadele. Kuid ka väljaspoolt oli referente, peamiselt eriteadlasi ning teiste seminaride õppejõude.

Koosviibimise teisel päeval korraldati tavaliselt kinnisi kontserte ja omavahelisi koosviibimisi. Alkoholi mingisugusel kujul ei tarvitatud, kuid ometi valitses koosviibimistel alati pidulik-ülev meeleolu.

Koosviibimise kolmas päev oli pühendatud ekskursioonidele ja väljasõitudele. Käis kui loodusteadlane oli alati valmis neil puhkudel oma kaasabi pakkuma, küll loodusühiskondade, küll taimede omapärasuste ja maastiku iseärasuste, geoloogiliste struktuuride, pinnase omaduste vaatlemisel. See kõik sündis koduses huumoriküllases vaimus, mistõttu sellised väljasõidud omandasid eriti meeldiva ja kasuliku ilme.

Eriti mälestusrikas on ühingu 10 a. juubeli koosolek 1940. a. varsti pärast juunipööret. Siis võidi vabalt kõnelda (ühingu tegevust jälgisid teravalt kodanlikud võimumehed, eriti reaktsiooni mustemail aastail, pärast a. 1934. — see nõudis juhatuselt küllaldast ettevaatlikkust); siis esinesidki esimeste marksistlike referaatidega ENSV Ülemnõukogu noored saadikud ühingu liikmete hulgast — Ruut Liiv, Leonhard Hallop, — ja praeguse ENSV Ametiühingute Kesknõukogu aseesimees Ferdinand Eisen. Nende ettekannete sisu huvitas vägagi fašistlikku poliitseid areteeritud ühingu liikmete, nende hulgas ka Käisi ülekuulamisel.

Ühingu astus ka energilisi samme oma liikmete vastu asjatult tõstetud süüdistuste tagasitõrjumiseks ning Võru seminari suhtes sihilikult mitte tõele vastavate süüdistuste ja valeandmete ümberlukkamiseks mõningais ajalehis avaldatud artiklite puhul.

Ka pühitseti väärikalt Johannes Käisi 50. sünnipäeva, mil puhul ilmus „Teadete“ pidulik number Käisi elutöö tähistamiseks ja anti üle kunstnik Nikolai Triigi poolt maalitud portree, milline deponeeriti Tallinna pedagoogilisele muuseumile.

Ühingu mälestas veel surma läbi lahkunud liikmeid ja pidas kartoteeki kõigi liikmete kohta.

Ühingu asjaajamine oli alati parimas korras ja seda peeti suurima täpsusega. Käis valvas isiklikult iga sammu ühingu töös ja pidas seda oma südameasjaks. Eeskätt tema hoolitsusel võis ühingu püsida sellises tööhoos ja arendada koordineeritud tegevust, mis tagas pideva tõusu ja teenitud tunnustuse kogu arvuka liikmeskonna poolt.

Pedagoogiline ühing „Võru Seminar“ oli oma ajastu majakaks, mille

valgus suunas paljusid püüdlejaid karistel rannikutel ja murdlainte neelus. Sm. Käis aga oli tulukeseks majakas, milleta oleks majakaski kaotanud oma otstarbe.

Suurima tänulikkusega mälestavad seminariperelased seda tööd ja hoolt, mis neile ohverdati Käisi poolt ilma igasuguse tagamõtteta — omakasupüüdluseta.

Jätkugu armastatud töömehel veel kauaks jõudu ja tervist meie nõukogude kooli metoodilise ja pedagoogilise töö suunamisel ja elustamisel!

Joh. Käis tegeliku pedagoogina.

V. ORDLIK.

Õpilasel arvustada õpetajat-kasvatajat — see ei ole kerge ülesanne, sest kasvandiku suhe kasvatajasse on alati küllalt kaugel objektiivsusest. Kuid ei ole vist karmimaid õpetajate arvustajaid, kui seda on õpilased. Seetõttu on vähe neid, kes suudavad olla koolis seda, mida saab koondada ühte suurde sõnasse — kasvataja.

Seda aga suutis olla mulle Võru Seminari direktorina Johannes Käis ja seda mitte üksi minule, vaid kogu Võru Seminari perele — nii õpilasile kui õpetajaile.

Ma ei saa enese kohta ütelda, et ma oleksin astunud Võru seminari, kantuna kutsumusest saada õpetajaks-kasvatajaks. Ei, unistused ja huvialad olid hoopis muud, kuid olukord sundis. Tean, et paljud teisedki toimisid samuti kui mina.

Kohe esimesel päeval Võru Seminaris tõmmati mind üldisse voolu, millele kindla suuna andjaks oli direktorina sm. Käis. Eelmistes koolides, kus ma olin viibinud, olid direktorid vaid mingid kaugelseivad isikud, kelle pilk ja käsi ei ulatunud nagu üldse minuni. Minu mälestus ei ole pilte isiklikest kokkupuuteist nendega.

Eriti iseäralikuna tundus, et direktor Käisi oli kogu aeg, hommikust õhtuni, näha õpilaspere keskel. Seejuures on ta mällu jäänud kogu aeg liikuvana, kuhugi ruttavana, peatatuna kogu aeg õpetajate ja vanemate õpilaste poolt, kellele ta jagas kiiresõnalisi vastuseid, sagedasti katkestamata seejuures liikumist.

Hoopis imelikuna tundus, et direktori kabinett ei olnud mingi „püha paik“, vaid sinna võis oma murede ja hädadega pöörduda igal ajal, isegi hoopis hilistel tundidel. Ja seda luba kasutati isegi väga palju. Ma usun, et sm. Käis praegugi veel mäletab, kui ma ühel õhtul rõõmust säravana jooksin tema poole teatama, et püüdsin raadioaparaadiga (sel ajal oli Võru Seminar Võrus esimesi pioneere) kinni Tallinna saatema. Mulle tundus see täiesti loomulikuna, et sellisest suursündmusest pean teatama temale, nii nagu laps pöördub esmajoones oma rõõmude ja muredega isa või ema poole. Nii ei toiminud mitte üksi mina,

vaid paljud meist, teades, et sm. Käisis leiame alati seltsimehe, kes suudab meid mõista ja on valmis meid abistama. Teistes koolides olid mulle isegi õpetajad kauged, välja arvatud mõni üksik erand. Tulid tundi, tegid oma töö ja läksid.

Ma juba enne seminari astumist olin veidi huvitatud loodusteadusest. Kas selle huvi äratas minus vastava aine õpetaja (Keerd), kes erandina laskus kateedril õpilaste juurde ja suutis meid kõita, või oli see tingitud mingist sügavamast huvist looduse vastu, ei suuda ma praegugi otustada. Võru Seminaris sattusin ka siin uude ilma, kuna sm. Käis loodusteadlasena eriti kõigest, mis puutus sellesse ainevalda, võttis erilise innu ja armastusega osa. Ta juhtis isiklikult loodusloo rühma tööd. Töö selles rühmas sai ka minu eriharrastuseks ja sealt ongi pärit minu esimesed pidevamad kokkupuuted sm. Käisiga.

Pean alla kriipsutama sm. Käisi erilist oskust õpetada meid ümbritsevat elu, loodust ja seal esinevaid nähteid vaatlema ning üleskerkivaid probleeme lahendama. Seejuures juba siis, kui individuaalne meetod ei olnud oma paika õppetöös meil veel leidnud ja Võru Seminar võitles üldõpetuse eluõiguse eest, loodusloo rühmas leidis ta sm. Käisi poolt täit rakendamist. Kes suutis rohkem, kellel oli aineala vastu rohkem huvi, sellele ta leidis ja mõistis anda alati ergutavat, edasi viivat tööd. Ja seda ei taoteldud mitte ainult loodusloo rühmas. Peagu igal suurearvulise õpilaspere liikmeist oli oma „eriala“: kes harrastas muusikat, kes joonistas, maaliskes, kes tegi katseid kirjanduspõllul, kes treis ja meisterdas töökojas. Nii igaüks tundis, et tal üldises peres jääb alles „oma nägu“, kuigi üldsiht — õpetajakutseks vajalike teadmiste ja oskuste omandamine — oli ühine. Ainult mõni üksik meist võttis seminaris olemist kui ajutist etappi, et hiljem siirduda mõnele teisele alale. Ja need üksikud tugev selektsioon sõelus aegsasti välja.

Ei ole näinud seejuures ühtsemat kooliperet, kui see oli Võru Seminaris. Sm. Käis direktorina ja osava pedagoogina suutis nii õpetajaskui õpilaskonna ja need omavahel liita selleks, mida võib nimetada koolipereks, kõrge moraaliga ja vastutustundega koolipereks. See haaras isegi kõiki kooliteenijaid. Tundsiime, et meie kätte usaldatud kooli varandus on meie kõikide varandus. Hoolimatu suhtumine sellesse oli seetõttu meile võõras, kuigi meile oli selle kasutamisel antud selliseid vabadusi, mida vaevalt kujuteldakse koolides. Nii ei olnud takistatud iseseisev ilma õpetajate juuresolekuta töötamine töötubades, kabinetites. Meil kellelgi ei tulnud mõttesse seda usaldust kurjasti tarvitada. Seda ei saavutatud käskude ja keeldudega, vaid see oli nagu iseeneestmõistetav, et see pidi olema nii. Ei meenu ühtegi juhust selle 4 aasta vältel, mis ma Võru Seminaris õppisin, et kogu õpilaspere oleks kutsutud kokku ja sm. Käis direktorina oleks pidanud meid avalikult noomima. Seda ei olnud vaja. Vajalik kasvatati meisse teisiti.

Meenub üks iseloomustav juhtum. Tegutsedes veidi fotoasjandusega ühel hilisõhtul ilma kellelegi teatamata — teatamise nõue oli kehtiv —

läksin füüsikaklassi ja valmistasin seal pilte. Õpetaja, kes oli selle ruumi hooldaja, tabas mind töös ja päris, kellele ma olen teatanud enese sealviibimisest. Valetasin, et direktorile, sest kartsin õpetajat, kuna mulle tundus, et ta ei suhtu minusse just hästi. Tema mu valet ei näinud uskuvat. Hommikul vara enne tunde ruttasin direktor Käisi juurde ja kandsin ette oma töötamisest kellelegi teatamata. Tema mõne sõnaga selgitas mulle, et see siiski on vajalik. Kui mind tabanud õpetaja nõudis minu karistamist, siis sm. Käis seda ei pooldanud ja ma jäingi ametlikult karistamata. Võin kindlasti ütelda, et sarnane usalduslik suhtumine minusse mõjus palju positiivsemalt kui rangeim karistus.

Usaldus äratub usalduse — see oli üheks aluseks, millele sm. Käis rajas kasvatustöö Võru Seminaris. Kõigele eeltoodule lisaks võib mainida näiteks, et vanemate klasside õpilasil oli õigus käia kinos, pidudel ilma luba nõutamata, kuid enne tuli märkida õpetajatetoas asuvasse vihikusse, kuhu mindi. „Kuigi ma tean, et teie tulevaste õpetajadena ei lähe sinna, kuhu ei ole sobiv, peame siiski teadma, kus teie õhtul olete“ — kasvatas meid kriitiliselt suhtuma ja iseseisvalt otsustama.

Võiks arvata, et sellised vabadused mõjusid distsipliini laostavalt. Seda aga ei olnud. Teadmine, et meist tulevad õpetajad, kellele kutseetika seab üles suuri nõudeid, et meie käitumise järgi hinnatakse Võru Seminari, oli meis erakordselt tugev. Selles vaimus kasvatamine sündis märkamatuks ja sai meie veendumuseks. Näiteks meie klassis ükski ei suitsetanud ja alkoholsete jookide tarvitamine oli meile võõras. Vähesed meist muutsid pärasises elus selles tõekspidamisi.

Noorus vajab meelelahutust, otsib seda ja sagedasti leiab nii teed kahtlase ja väheväärtusliku juurde. Et meid väärsammudest hoida, selleks korraldati koolis laupäeva õhtuil ja tähtpäevil väga sagedasti isetegevusõhtuid. Eeskava osas esinesid nii õpilased kui õpetajad. Ei jäänud eemale sellest ka sm. Käis. Ja kui eeskavale järgnes tants, siis võttis ka sellest osa õpetajaspere eesotsas sm. Käisiga. Nii aktiivselt kõike kaasa tehes ei tundunud õpetajad sugugi korrapidajatena, vaid koosviibimisest osavõtjatena. Saavutatud kasvatuslik mõju oli tähelepanndav. „Töö, pingerikas töö tööajal, puhkus ja meelelahutus siis, kui töö tehtud“ — seda mõistis sm. Käis direktorina koolis õieti ja tagajärjekalt rakendada.

Saada tublideks õpetajateks, selle eesmärgi poole püüdsime kõik, nii need, kes kutsumusest aetuna astusid seminari, kui ka need, kes selle kutse valisid muil põhjusil. Olime kõik kaasa tõmmatud õpetajaskonna püüdeist teha igast tunnist meisterteos. Ja meie kõik imetlime direktor Joh. Käisi tunde ja seda väsimatust ning kõigi alade, ainete tundmist, kui meil tuli proovitundidele ettevalmistamisel tema poole pöörduda lõppresolutsiooni saamiseks, et esitatud kava on kõlvulik. Kriitika sm. Käisi poolt oli tugev, vägagi tugev ja sagedasti tuli

palju ümber teha seda, mida aine- ja metoodikaõpetaja olid juba heaks kiitnud. Kuid see sündis kõik nii, et see ei alandanud sugugi nende autoriteeti.

Võru Seminaris sulgemise üheks küllalt mõjuvaks põhjuseks oli asjaolu, et seal tulid välja inimesed, kes mõistsid kriitiliselt suhtuda tagurliku valitsuse sammudesse. Et selline suhtumine ei olnud meelt mööda kodanlasile, see on pikema seletuseta arusaadav. Avalik võitlus kodanliku ideoloogia vastu Võru Seminaris ei olnud sel ajal muidugi mitte mõeldav. Aga meie õppisime elunähtusi vaatlema, neisse kriitiliselt suhtuma. Ja et meie valdav enamik oli pärit töötava rahva hulgast, kellel oli vägagi palju raskeid elukogemusi, siis andis see õige aluse maailmavaate kujundamisele. Kuna õige rohkesti õpetajaid eesotsas direktor sm. Käisiga võttis aktiivselt osa poliitilisest elust ja seda mitte kodanlaste rühmituste poolel, siis see muidugi avaldas õpilaskonnale omajagu mõju.

Koolist lahkudes ei katkenud meil sidemed Võru Seminariga ega meie „vaimse isaga“ sm. Käisiga. Ka siis mitte, kui Võru Seminar kustutati koolide nimestikust. Sm. Käisi algatusel loodud pedagoogiline ühing „Võru Seminar“ koondas enese ümber kõiki lõpetajaid. Igal sügisel tuldi traditsiooniliselt kokku Võrru endistesse kooliruumidesse viljakaiks töökoosolekuiks, töökogemuste vahetamiseks ja mälestuste värskendamiseks. Valge maja — nii nimetame oma kooli — kutsus meid igal sügisel. Kuna lõpetajaid ei tulnud enam juurde, siis ühtsemat vilistlasperet saab vaevalt ette kujutada. Neil kokkutulekuil hingeks oli samuti kui kooliajalgi sm. Käis.

Väga paljudega meist oli sm. Käis pärast kooli lõpetamist pidevas kirjavahetuses. See oli iseenesest mõistetav, et tegelikus töös esinenud küsimused, mida ise lahendada ei suudetud, suunasime sm. Käisile. Tema leidis kõigile aega vastata. Ja mitte üksi vastata. Tema omalt poolt pidevalt innustas meid uuringutele, ergutas kirjutama pedagoogilistes ajakirjades ja -lehtedes. Kui mõni jäi „vaikivasse olekusse“, siis võis ta olla kindel, et varsti saabus kiri, milles päriti, et mis on juhtunud temaga. Sm. Käis pedagoogina jälgis ja jälgib veel praegugi oma endiste õpilaste tööd. Tundub isegi, et mõndagi meist on ta kasvatanud pärast kooli rohkem veel kui koolis.

Sellepärast meie kõikide siiras ja palavaim soov on sm. Käisi, meie „vaimse isa“ 60-ndal sünnipäeval, et ta meid suudaks kasvatada ja juhtida veel kaua, kaua. Meil on veel väga palju vaja õppida, et meist ja kogu Eesti õpetajaskonnast kasvaksid väärtuslikud nõukogude kooli õpetajad-kasvatajad.

Johannes Käisi tegevus Hariduse Rahvakomissariaadis.

JOH. SEILENTAL.

Joh. Käisi pedagoogiliselt loov vaim ja vilgas uute teede otsimine tardumusse vajunud ametliku pedagoogika valitsemispäevil polnud leidnud hindamist ja veelgi vähem rakendamist ei Haridusministeeriumi varasemal ajal ega eriti Pätsi diktatuuri ajajärgus. Lisaks ametlikule mugavusele, mis ei hinnanud loovat pedagoogilist tööd ja nägi selles ainult „mängimist“ ning rutiinipärase juhtimistöö raskendamist, seisis Käis Haridusministeeriumis poliitiliselt kahtlase inimese maines, kusjuures toodi põhjendiks vargamäelik fiktsioon, et Käis olevat olnud seminaride hauakaevaja. Võitlusseisund, milles Käis polnud mitte taganeja pool, kestis kuni 1940. a. juunikuuni ja saavutas haripunkti sama aasta kevadel, mõni nädal enne pehkinud kodanlise režiimi kukutamist. Lahkunud koloneli mundris haridusministrile avaldatud „järelhüüdes“ esitatud seisukohad tundusid aga lahkunud ministri endistele töökaaslastele, kes jäid Haridusministeeriumi veel mõneks ajaks edasi, häbematusena, pedagoogilise takti puudumisena, puudutas samavõrd ka neidki, sest kõik „reformid“ olid leidnud sobiva kõlapinna nendeski. Võimetuna muuks, keeldusid juhtivamad Haridusministeeriumi töötajad esinemast lektoritena õpetajate suvekursustel põhjusel, kuna neid juhatas J. Käis. Seegi pisijuhtum näitab, kuivõrd oli Käisi pedagoogiline tegevus hinnatud ametlikult. Oldi valmis maha jätma kogu õpetajaskond.

Kohe pärast juunipööret, mil Haridusministriks sai J. Semper ja Haridusministeeriumis hakkasid liikuma värskemad tuuled, kutsus ta J. Käisi, arvestades tema pikaajalisi kogemusi, uute algkooli õppekavade koostajaks. Kavad, mis pidid kujunema üheaastaseks üleminekukavadeks, valmisid juba pärast nõukogude korra kehtestamist, enne koolitöö algust. Käisi otseseks loominguks on neis kavades kõige enam sissejuhatav osa, mis näitab meie kooli uued, nõukogulikud eesmärgid ja ülesanded.

Uhtaegu õppekavade koostamise ülesandega sai Käis ka ettepaneku asuda Haridusministeeriumi häälekandja toimetaja kohale, kuna senine toimetus polnud suutnud sisse elada toimunud pöördesse hariduselus ja jätkas rahulikult plaanitud minna-laskmise tööstiili.

Uue ajakirja esimene number ilmus septembrikuus 1940. a. juba ENSV Hariduse Rahvakomissariaadi väljaandel „Nõukogude Kooli“ nime all.

1940./41. õppeaastal pühendas Käis kogu oma loova jõu peaaegu täiel määral „Nõukogude Koolile“, muutes selle ideeliselt kõrgetasemeliseks õpetajaskonna suunajaks. „Nõukogude Kooli“ kaudu tehtud õpetajaskonna ideoloogiline suunamistöö oli rajatud soliidsele alu-

sele, püüdes neile tutvustada nõukogude kooli ja kasvatuse põhialuseid (näit. J. Käis: Lenini õpetus haridusest ja kommunistlikust kasvatusest — „N. K.“ nr. 1/2 — 1941. a.), sisendada ja süvendada plaanipärase koolitöö organiseerimise oskust eesti koolis, vahendada pedagoogiliste kogemuste levitamist.

Toimetamistöö kõrval esines Käis paljudes kohtades (näit. Tallinnas, Rakveres, Võrus, Paines, Türil, Tapal jne.) loengutega nõukogude pedagoogika põhialustest. Pikemas süstemaatilises käsitluses esitas ta nõukogude pedagoogika ja didaktika põhimõtted õpetajate kursustel Tallinnas (16 loengut) ja Võrus (10 loengut).

Selle kõrval võttis Käis vähemal määral osa ka Hariduse Rahvakomissariaadi metoodilisest tööst, näiteks õppekavade ja õpperaamatute koostamisest, kusjuures see töö siiski oli üsna tagasihoidlik põhjusel, et mõnda aega püsisid juhtival kohal isikud, kellega Käis oli olnud opositsioonis kodanlikul võimu ajal ja kelle käest küsinud: kuhu viite te eesti kooli?

Hiljem muutus Käisi kaastöö Hariduse Rahvakomissariaadis metoodilisel alal laiemaks ja 1941. a. suvel kavatsatud õpetajate edasiharimiskursuste plaani ja õppekavade väljatöötamine langes peamiselt tema õlule. Ühtlasi pidi ta tegelikult juhatama Võrus toimuvat kursust, kuhu ta välja sõitiski. Kiiresti arenevad sõjasündmused tabasidki Käisi Võrust. Kolmeks pikaks ja temale isiklikult väga raskeks aastaks oli tema pedagoogiline looming tehtud olematuks. Käis oli jõudnud ringiga tagasi sinna, kus ta ükskord oli alanud oma teed — kodukohta karjaseks.

Pärast Punaarmee võidumarssi läbi Võrumaa järgis Käis otseteed oma kutsumust ja juba esimestel õpetajate seminaripäevadel, ajal, kui alles mõnikümmend kilomeetrit kaugemal toimus äge lahingutegevus, esines Käis ettekandega Võrumaa õpetajaskonnale.

Pärast Hariduse Rahvakomissariaadi siirdumist Tallinna asus Käis Metoodilise sektori juhataja kohale, kus ta on töötanud käesolevate ridade kirjutamise ajani.

Käisi tegevus Metoodilise sektori juhtajana on olnud viljakas. Juba enne Tallinna jõudmist tuli tal välja töötada Võrus ajutine õppeplaani esimestena tööd alanud Võrumaa koolide jaoks. Üsna lühikese aja vältel valmisid tema sulest üldhariduslike koolide õppekavad, mis olid mõeldud üleminekukavadena. Kohe pärast ülemineku kavade valmimist asus ta koos Metoodiliste ainekomisjonidega 1945./46. õ.-a. kavade koostamisele, missugune töö lõpetati 1945. a. suveks.

Rööpselt töötab Käis Hariduse Rahvakomissariaadi poolt väljaantava pedagoogilise ajakirja „Nõukogude Kooli“ toimetajana. Alates jaanuarist 1945 kuni käesoleva ajani on ajakiri ilmunud reeglipäraselt ja avaldanud vastuvaieldamatut sügavat suunavat mõju eesti õpetajaskonnale.

Suur ja vastutusrikas töö on tulnud Käisil teha õpikute toimetamisel ja ettevalmistamisel. Kui 1944./45. õ.-a. algpäevadel ei saadud kasutada kui ideoloogiliselt nõukogude koolide vastuvõtmatut praaki enamikku okupatsiooniaegseid õpikuid, siis õppeaasta vältel suudeti varustada kogu üldharidusliku kooli 11. õppeaastat küll kaugeltki veel mitte etteheideteta, kuid ometigi tarvitamiskõlvulike õpikutega. Selles hiigel-töös kuulub rõhuv osa Käisile, kes väsimatult kiirustas käsikirjade sissetulemist, jälgis raamatute tehnilist valmimiskäiku ja tüdimatult jagas autoreile ja toimetajaile nii sisuliselt kui ka meetodiliselt väärtuslikke näpunäiteid.

Käisi tegevus Hariduse Rahvakomissariaadis on olnud põhjapanevam kui see paistab pealiskaudsele vaatajale. Raugematu energiaga ja tööõõmuga on Käis haaranud igast uuest pedagoogilisest algatusest ja parandusettepanekust ning püüdnud seda kogu õpetajaskonnale selgitada ning näidata selle rakendamise viise. Reas artiklites, nii „Nõukogude Kooli“ kui ka „Nõukogude Õpetaja“ veergudel, on ta avaldanud selgitavaid kirjutusi nõukogude koolipoliitika ja nõukogude koolipraktikas päevakorraks kerkinud probleemide kohta. Nõukogude valitsus ja Partei on hinnanud vääriliselt Käisi suurejoonelist pedagoogilist tegevust nii uute teede rajajana ja värkete tuulte toojana eesti kooliellu kui ka tema tööd hariduselu juhtivas asutuses talle „ENSV Teenelise Õpetaja“ aunimetuse andmisega.

See on tunnustus Käisi pedagoogilisele tegevusele, mis ei vaja enam mingisuguseid lisakommentaare.

Keemia õpetamisest.

K. KARK.

Keemia on suure praktilise väärtusega teadus. Keemia on teadus, mis koolikäsitluses mõjub kasvatavalt ja mõistust arendavalt.

Silmas pidades keemia suurt tähtsust seab keemiaõpetaja endale järgmised ülesanded:

1. ta püüab õpilastes äratada huvi keemia kui katselise teaduse vastu;
2. ta leiab meetodeid, mis panevad õpilase töötama süvenenult;
3. ta juhib tähelepanu täpsusele ja piinlikule puhtusele katsete juures, mis on vajalikud õigete tulemuste saamiseks;
4. ta annab õpilastele kindlaid teadmisi ja varustab neid oskusega rakendada neid teadmisi igapäevases elus.

Õpilasi kõita ei peaks raskusi tegema, sest õppimise objektiks on loodus ise oma mitmekesisusega, mis äratav tähelepanu ja tekitab tugevaid muljeid.

Mis puutub meetoditesse, siis on siin valitseval kohal katseline meetod. Katse on see, mis võimaldab meie oletusi ja tõekspidamisi kinni-

tada. Keemia teoreetiline õpetamine muutub õpilasele mälu koormavaks, kusjuures jäävad kõrvale peale õige mulje saamise täpsate tööoskuste omandamine ja tähelepanuvõime arendamine.

Katsed, mis on keemias põhilise tähtsusega, kannavad aga vilja sel juhul, kui peetakse silmas katsete teostamisviise, õpilaste ettevalmistust katsetele ja nähtuste selgitamist pärast katseid. — Nii siis on katseline meetod tihedas seoses teooriaga.

Asudes katselise õpetamise lähemale vaatlusele, märgin katsete läbi viimise kaht vormi: 1) katsete demonstreerimine õpetaja poolt ja 2) õpilaste eneste katsetamine. Esimesel juhul tuleb õpetajal näidata oma meisterlikkust eksperimentaatorina, teisel juhul peab õpetaja olema õpilase osav juhtija. Nii õpetaja esimene kui teine tegevus nõuab oskusi ja ettevalmistust.

Vaatleme demonstreeritavate katsete korraldamist, sest see osutub valdavamaks vormiks meie koolides laboratooriumide puudumisel ja reaktiivide ning keemias tarvisminevate nõude vähesuse tõttu.

Katsete demonstreerimisel tuleb silmas pidada üldisi nõudeid: otsarbekohasust, lihtsust, selgust. Katse tuleb esitada nii, et iga õpilane oleks võimeline seda vastu võtma.

Mida tuleb ja mida peab demonstreerima keemia kursuse läbivõtmisel? Iga ainet, iga nähtust peaks demonstreerima. Iga keemiaõpetaja peaks siinkohal maksimumi poole püüdma. Meie teame, et ükski jutustus, ükski sõnaline kirjeldus ei saa asendada demonstreeritavat katset.

Õpetaja peab hästi tundma demonstreeritavat objekti. Ta peab ette nägema kõrvalekaldumisi katsete tegemisel, ta peab oskama vastuseid anda igasugustele küsimustele. Kõik see nõuab õpetajalt katsete iga-külget tundmaõppimist. Õpetaja peab olema katsetamisel seisukorra peremees, mis on aga võimalik ainult heade teadmiste ja küllaldaste eksperimentaalsete vilumuste abil. Õpetaja peab katseid läbi viima kindla kava järgi, kuid ta peab oskama ka vajaduse korral katse käiku muuta. Katse peab olema õpetaja käes paindub ja sõnakuulelik vahend. On soovitatav, et õpetaja katsed enne demonstreerimist läbi teeks. Ainult teoreetiliste teadmistega, ilma praktiliste kogemusteta satub õpetaja sageli ebasoovitavasse olukorda, rääkimata sellest, et õpilased niisugusel juhul katsetamisest midagi ei omanda, ning kordumisel kutsuvad ebaõnnestumised esile õpilaste huvi languse.

Missugused materiaalsed eeldused on vajalikud katsete korraldamisel?

Ideaalseks tuleb pidada olukorda, kus koolil on kasutada keemia-klass (laboratoorium) tõmbekapiga, vee- ja elektrisisseseadega (või gaasiga), katseteks tarvisminevad riistad ja reaktiivid — kõik praeguse-aja tehnika nõuetele vastavalt. Niisugust ideaalset olukorda käesoleval õppeaastal ei oma meil vist ükski kool. Meil tuleb sageli leppida miinimumiga, s. o. klassiruumiga, riistadest katseklaasi ja klaastoruga ja väheste reaktiividega. Sellest hoolimata ei saa me loobuda katsetamast.

Me peame olema leidlikud, peame püüdma sidet leida teiste keemia-õpetajatega, et ühise nõu ja jõuga raskustest üle saada. Katseteks tarvisminevaid aineid tuleb kasutada vähestes hulkades. Katsel tekkinud aineid tuleb võimalust mööda säilitada, et nende koosseisu vajaduse korral jällegi muuta. Katseteks puuduvad ained tuleb asendada olemasolevatega (näit. O saamilisel kasutada $KClO_3$ asemel H_2O_2 ; H saamilisel Zn asemel Al).

Missugused on need nõuded, mida õpetaja peab silmas pidama katsete näitamisel?

1. Katse peab olema nähtav tervele klassile. Selleks peab katsete laud seisma tunduvalt kõrgemal õpilaste laudadest. Aparatuur, mille abil katse läbi viiakse, peab olema küllalt suur. Aparatuuri ehitus peab olema selline, et tema üksikosad on nähtavad. Katsete tegemiseks tarvisminevaid aineid ja katsetamisel saadud aineid tuleb õpilastele lähedalt näidata kas pinkide vahel liikudes või etiketiga varustatud katseklaasi liikuma pannes. Katsete nähtavust tuleb suurendada dekoratiivsete võtetega, kasutades erilist valgustust või värvilist tagapõhja.

2. Katse peab olema arusaadav. Seda saavutatakse jällegi siis, kui katse on lihtne ja näitlik. Mõnikord osutub otstarbekohaseks raskemaid, mittemõistetavaid osi korrata. Katse on mõistetavam, kui õpilased on katse jälgimiseks ette valmistatud, kui õpilastes on äratatud huvi asja vastu. Sellepärast on tarvilik materjali süstemaatiliselt käsitleda.

Ka näitlikkude õppevahendite kasutamine tabelite näol arvustikulise ainega, skeemide, piltide, mudelite ja teiste vahendite näol võimaldab keemiliste protsesside selgitamist ja arusaadavamaks tegemist.

3. Katsete korraldamisel tuleb silmas pidada esteetilise kasvatuse nõudeid. Selleks tuleb katsevahendid lauale asetada nägusalt, korrastatult, puhtalt, lihtsalt. Hooletu ja inetu katselaud ärritab õpilasi ja mõjub kahjulikult.

Sel juhul, kui katse on lihtne, näitlik, huvitav, toimub tema omandamine ilma suurema kahtluseta. Õpetajal tuleks siin aga jälgida, et katse näitamine ei tekitaks õpilastele ebaõigeid kujutlusi. Tuleb kontrollida õpilasi katse üksikasjus ja tarvitusele võtta abinõud, mis tagaksid muljete tekkimist õiges suunas. Katse on teatud aja jooksul kulgev nähtus. Katse dünaamika on pedagoogilises mõttes aga kaheteraga mõõk. Ühelt poolt ta teritab oma dünaamika tõttu õpilastes tugevaid muljeid, mis on väga soovitatav nähtus, teiselt poolt reaktsioon kulgeb väga kiirelt. Me saame oma tähelepanu peatada lähteainetel ja lõppsaadustel. See, mis vahepeal sünnib, vajab selgitust, arutlust. Et selgitust läbi viia, on otstarbekohane katset tahvlil skitseerida. Visand võimaldab peatuda üksiknähtuste juures. Visandist üksi aga ei piisa, vaid see nõuab lisaks sõnalist selgitust. Sõnaline selgitus vajab üleskirjutata-

mist, mida tunduvalt kergendab sümbolite tarvitamine. Skitseerimine ja tahvlile kirjutamine nõuavad aga õpetajalt hoolsust ja eeltööd sel juhul, kui tal puudub osavus meisterlikult kasutada kriiti.

Kui pakutav materjal on õpilaste poolt tunni ajal hästi tajutud, hästi omandatud, ei tähenda see veel, et õpilased neid teadmisi meeles peavad, neid praktilises elus kasutama hakkavad.

Kestvamalt peetakse meeles sel teel, kui läbivõetavad katsed ja probleemid õpilaste eneste poolt konsektiivselt üles märgitakse. Siiski ei või õpperaamat teisele kohale jääda. Ulesmärgitud skitse ja sõnalist materjali korrates meenub õpilasele õpetaja seletus ja loetud materjal raamatust.

Tuleb nõuda õpilastelt kordamist ja selleks klassis uue aine käsitluse kõrval tingimata aega leida. Kordamisel tuleb õpilaste teadmisi siduda mitmesuguste nähtustega igapäevases elus ja arendada sellega nende oskust näha looduses valitsevaid seaduspärasusi.

Silmas pidades eelpool kirjeldatud nõudeid ja omades huvi aine enese ja õpetamise vastu äratav õpetaja huvi ka õpilastes ja saavutab neid harivaid ja kasvatavaid tagajärgi, mida keemia suudab pakkuda.

Et käesoleval õppeaastal toimub keemia õpetamine iseseisva õppeainena mitteamalises keskkoolides esmakordselt, esitan siinkohal praktilisi näpunäiteid 7. õppeaasta keemia-kursuse ühe tähtsama osa käsitlemise kohta:

„Happed, alused ja soolad“.

Meie püüame rajada uusi teadmisi varemini saadud ja omandatud teadmistele ja esitame kõigepealt küsimusi, millele püüame saada klassilt vastuseid. Need oleksid järgmised: 1. Nimetage mõningaid happeid, mida kasutatakse igapäevases elus. Õpilased nimetavad äädikhapet, sidrunihapet, võib-olla ka väävelhapet, soolhapet ja veel teisi.

2. Missuguste tunnuste järgi eraldame happeid teistest ainetest? Õpilased jõuavad otsusele, et see tunnus on hapu maitse.

3. Milleks kasutatakse happeid? Ka sellele küsimusele saame mitmekesiseid vastuseid.

Järgnevalt valmistame lahuse, segades tuhka veega, mida suur osa õpilasi tunneb tuhaleelise nime all, mida õpetaja aga nimetab aluseks. Kui meie lahuse mõne minuti seisab, siis settib tuhk põhja ja meie võime vee tuha pealt teise nõusse valada. Soovi korral võib lahust kurnata. Saadud lahuse omadustega tutvume, andes seda õpilastele maitsta ja sõrmedega katsuda. Õpilased teevad järelduse: alus on lääge (tuhavee) maitsega, libe vedelik.

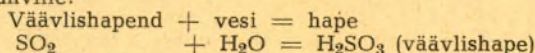
Hapete ja aluste kindlaks määramiseks tutvume täiendavalt indikaatoriga. Klassikaline indikaator on lakmus (tinktuur ja paber), nende puudumisel võib kasutada jõhvika-, peedi-, lilla kapsa mahla jne.

Valmistame antud ainetest selged värvilised lahused ja kasutame neid indikaatorina. Näitena olgu võetud lakmus. Valame lakmuslahust 3 katseklaasi. Esimene katseklaas on täidetud selleks, et võrrelda hilisemaid värvimuutusi alglahusega. Teise katseklaasi tilgutame hapet. Lahus muutub punaseks. Kolmandasse katseklaasi tilgutame alust. Lahus muutub siniseks.

Anname õpilastele definitsiooni indikaatorite kohta.

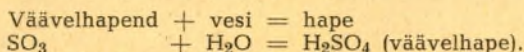
Pärast seda, kui õpilased oskavad praktiliselt ära tunda happeid ja aluseid, asume hapete lähemale tundmaõppimisele. On soovitatav alata hapete saamisega hapendeist. Tuletame meelde ja saame uuesti väävlisshapendit (SO_2) ja sõehappegaasi (CO_2). Rõhutame, et need on mittemetallihapendid. Laseme defineerida, mis on hapend ja missugune nähtus on hapendumine.

Teeme katseid mitmetallihapenditega. Võtame purgi, milles saime SO_2 , valame sinna mõni cm^3 vett ja loksutame hästi segamini. Katsume lahust lakmusega. Lakmus muutub punaseks. Maitseme — lahus on hapu. Järeldused teevad õpilased. 1) Toimus keemiline reaktsioon, sest tekkis uus aine uute omadustega. 2) See uus aine on hape. Kirjutame tahvlile:

Ka kogutud süsihappegaasist (CO_2) saame vee toimel happe ja arutleme samuti, nagu tegime seda H_2SO_3 saamise puhul.

Väävelhape (H_2SO_4) on suure praktilise väärtusega hape, seepärast on soovitatav siinkohal seda hapet veidi käsitleda. H_2SO_4 saamine praktiliselt klassis on raskendatud, mispärast tuleks ainult nimetada, et teda saadakse väävelhapendist (SO_3) vee toimel.

Ka soolhapest tuleb anda kujutlus. Nimetame, et teda saadakse keedusoolast, millest ta on saanud oma nime, samuti, et teda leidub maomahlas. Mainime, milleks teda kasutatakse tööstuses. Lõpuks anname tema valemi.

Olles tuttavad mitme happega, selgitame nende toimet metallidele. Selleks võtame katseklaasi lahjendatud väävelhappega ja asetame sinna rauapuru (Fe). Sulgeme katseklaasi korgiga, millest on läbi pistetud klaastoru. Juhime klaastoru otsa veega täidetud purki. Eraldub gaas, mis põleb. See on vesinik. Kirjutame reaktsiooni: $\text{H}_2\text{SO}_4 + \text{Fe} = \text{H}_2 + \text{FeSO}_4$. Teeme veel teise katse, sarnaselt eelmise katsega, valides aga mõne teise happe ja metalli. Näit.: $2\text{HCl} + \text{Zn} = \text{H}_2 + \text{ZnCl}_2$. Siis asume happe valemi lähemale vaatlusele. Kirjutame tahvlile üksteise alla happe vahemid, millest eelpool on kõneldud ja milleledele vastavalt klassis on katseid tehtud (H_2SO_3 , H_2SO_4 , H_2CO_3 , HCl). Ulesanne: Leida kõikides üleskirjutatud valemities ühiseid elemente. Õpilased leiavad, et igas happes on vesinik (H). Tuletame meelde, mis juhtus happe vesinikuga, kui asetasime happesse metalli. Õpilased annavad vastuse, et metallid tõrjuvad happet vesiniku välja. Eraldame valemis vesiniku joonega ja rõhutame, et vesinik (H) on see osa happest, mille metall välja tõrjub. Järgnevalt näitame happejääki öeldes: „See osa happest, mis ühineb metalliga, kannab happejäägi nime.“

Pärast neid seletusi esitame küsimused:

1. Mitmest osast koosneb happe valem?
2. Kuidas nim. happe valemi osi?

Aluseid. Aluste käsitlemisel on soovitatav materjalina kasutada metalset naatriumi ja kustutamata lupja.

Teeme katseid. Näitame Na põlemist, mille tagajärjel saame naatriumhapendi (Na_2O). Purgi põhja, kus toimub Na põlemine, jätame veidi vett. Na_2O tekkimisel purgis eraldub kulbilt hapendi kübemekesi, mis satuvad purgi seintele, samuti ka vette. Suurem osa Na_2O jääb aga kulbile, mispärast teda sealt tuleb noaga purgis olevasse vette kraapida. Hapend lahustub. Vaatame saadud vesilahu mõju lakmusele. Lakmus läheb siniseks. Anname lahust õpilastele näppudega katsuda. Lahus on libe. Õpilased märgivad:

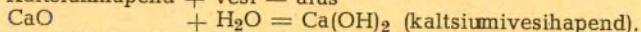
1. Tekkis uus aine uute omadustega.
2. Uus aine on alus.

Kirjutame: Naatriumhapend + vesi = alus
 $\text{Na}_2\text{O} + \text{H}_2\text{O} = 2\text{NaOH}$ (naatriumivesihapend).

Järgnevalt kasutame aluse saamiseks kustutamata lupja. Õpilased tuletavad meelde, misusugustest ainetest lubi koosneb, ütlevad, mis liiki ühend see on (metallihapend). Küsitleme õpilasi, mida nad teavad lubjast. Nüüd teeme katse. Võtame katseklaasi ja asetame sinna 3—4 cm^3 kustutamata lupja, millele lisame vähehaaval vett. Laseme õpilasi katseklaasi katsuda. Nad veenduvad, et katseklaas läheb kuumaks. Hoiame katseklaasi kõigile õpilastele nähtavalt. Õpilased näevad, et aine katseklaasis paisub ja eraldub auru, mis tiheneb katseklaasi ülemises osas veetilgakesteks. Tuletame meelde, et soojuste vabanemine katsete juures on üks keemilise reaktsiooni tunnuseid. Valame katseklaasi vett nii palju juurde, et tekiks vesilahus. Kurname vesilahust,

millega eraldame lahustamata sademe. Vesilahus on nüüd selge. Vaatleme saadud vesilahuse mõju lakmusele. Punane lakmus läheb siniseks. Õpilased märgivad jälle: On tekkinud alus, nimelt kaltsiumi vesihapend ehk kustutatud lubi.

Kirjutame: Kaltsiumhapend + vesi = alus

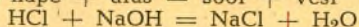
Nüüd võtame vaatluse alla aluse valemid NaOH ja Ca(OH)₂. Õpilased leiavad ühiseid elemente aluses. Nad leiavad, et igas aluses on H ja O. Märgime, et H ja O esinevad aluses koos ja kannavad vesijäägi ehk hüdroksüülrühma (OH) nime. Õpilased nimetavad elemente, mis hüdroksüülrühmaga koos moodustavad aluse valemi. Tuletame meelde, et need elemendid on metallid. Lõpuks esitame klassile küsimusi: 1) Mitmest osast koosneb aluse valem? 2) Kuidas nimetatakse neid aluse osi?

Aluseid niiviisi läbi töötades teeme lõpuks kokkuvõtte, täiendades õpilaste teadmisi aluste osas, kõneldes neile aluste kasutamise võimalustest igapäevases elus.

Omandanud aluste ja hapete mõisted, asume soola mõiste selgitamisele. Teeme seda hapete ja aluste kesendamise kaudu. Teeme katse, mõjudes happele alusega (alusele happega), kuni lakmus jääb muutmatuks. Võtame katsekaasi lahjendatud soolhappega ja tilgutame sinna vähehaaval lahjendatud naatriumialust, kuni lakmus muutub siniseks, siis uuesti tilkhaaval hapet, kuni lakmus muutub punaseks; siis jälle tilgake alust, kuni oleme saanud lahuse, milles lakmus ei muuda oma värvi (illa). Lahuse maitsemisel tundub ta meile väga nõrgalt soolasena. Võtame portselankausi ja laseme selle sissepinda õpilastel sõrme otstega proovida. Kausi pind on sile. Nüüd valame kausi soolalahust ja kuumutame tulel. Vesi aurab. Kui vett on poole või kahekolmandiku võrra ära auranud, siis laseme õpilastel sõrmeotsa lahuse kastes lahust maitsta. Nad leiavad, et lahus on tugevasti soolasemaks muutunud. Aurutame vee lõpuni välja. Kausi põhja jääb veidi valget tahket ainet, mille olemasolus õpilased veenduvad, katsudes kausi põhja sõrmega. See on sool.

Siis teeb õpetaja lühikese kokkuvõtte, märkides, et nähtust, kus happe ja aluse vastastikusel toimel kaovad happe ja aluse omadused ning tekivad uued ained — vesi ja sool, nimetatakse kesendamiseks (neutraliseerimiseks).

Tahvlile kirjutame: hape + alus = sool + vesi

Esitame küsimuse: Missugused happe ja aluse osad annavad soola ja missugused vee?

Kirjutame: happejääk + metall = sool

Anname definitsiooni: Keemilist ühendit, mille valem koosneb metallist ja happejäägist, nimetame soolaks.

Lõpuks mõni sõna soolade tähtsusest koduses majapidamises ja tööstuses.

Läbi töötanud teema happed, alused ja soolad, milleks kulub tavaliselt 3—4 tundi, peaksid õpilased võimelised olema ette kujutama neid ühendeid, s i d e t nende ühendite vahel ja oskama vastata järgmistele küsimustele:

1. Missugused üendid tekivad metalli ühinemisel hapnikuga?
2. Missugused üendid tekivad mitmetalli ühinemisel hapnikuga?
3. Missugused üendid võivad tekkida metallihapendi ühinemisel veega?
4. Missugused üendid võivad tekkida mitmetallihapendi ühinemisel veega?
5. Kuidas praktiliselt teeme kindlaks, et tegemist on happega, alusega?
6. Missugustest osadest koosneb happe valem? aluse valem?
7. Missugust nähtust nim. kesendamiseks?
8. Missugustest happe ja aluse osadest koosneb soola valem?
9. Milleks kasutatakse happeid, aluseid ja sooli igapäevases elus?

Hapete, aluste ja soolade käsitlusele tuleb eriti rõhku panna. Selle osa omandamine on aluseks järgneva kursuse osa läbivõtmisele.

„Nõukogude Kool“ 1945.

SISUKORD:

1. ÜHISKONDLIK-POLIITILISE JA ULDPEDAGOOGILISE SISUGA ARTIKLID.

ENSV Rahvakomissaride Nõukogu ja EK(b)P Keskkomitee Määrus koolitöö pa- randamise abinõude kohta	1
ENSV Hariduse Rahvakomissari käskkiri nr. 19 — 5. jaan. 1945	6
Intelligentsi ülesanded majanduslikus ja kultuurilises ehitustöös Eesti Nõukogude Sotsialistlikus Vabariigis. — EK(b)P KK sekretär N. Karotamme kõne I eesti intelligentsi kongressil 28. jaan. 1945	9
Eesti ja vene haritlaskonna ajaloolisest koostööst. — ENSV Hariduse Rahva- komissar J. Nuudi kõne I eesti intelligentsi kongressil	27
Uibo, A. Punaarmee väearamatu võimsuse alused	33
Belousov, S. N. ULKNU KK XII pleenum ja pedagoogika ülesanded	37
Taev, K. Eduard Vilde tänapäeval	97
Aleksei Tolstoi — suur nõukogude kirjanik-patrioot	101
Golant, E. J. Lenini õpetus kommunistlikust kasvatuses	177
Nuut, J. Viis aastat	229
Haberman, A. Nõukogude Eesti õpetajaskond ja ta ülesanded	233
Nõukogude Eesti hariduselu tänapäeval	237
Valsiner, A. Kolm aastat Nõukogude tagalas	258
ENSV Õpetajate I Vabariiklik Kongress 15.—17. augustil 1945. a. Tallinnas. EK(b)P KK sekretär sm. Karotamme kõne	289
Nõukogude Eesti kooli kasvatusülesannetest — Hariduse Rahvakomissar prof. J. Nuudi kõnest	300
Eesti NSV järjekordsed majanduslikud ja poliitilised ülesanded — ENSV RKN esimees sm. A. Veimeri kõne	309
Läkitus eesti õpetajaile ja haridustöölisele	323
Nõukogude Liidu suurele juhile sm. Stalinile	325
ENSV Õpetajate I Vabariikliku Kongressi resolutsioon	327
ENSV RKN aseesimees sm. N. Andreseni lõppsõna	333
Fr. Engelsi pedagoogiline süsteem	336
Puusner, H. Kommunistliku noorsooühingu ja pioneeride organisatsiooni osa kooli õppe- ja kasvatustöös	338
Golant, E. J. N. K. Krupskaja pedagoogilised vaated	377
NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi seadlus NSVL Ülemnõukogu valimiste teosta- mise kohta	433
NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi seadlus „NSVL Ülemnõukogu valimiste mää- ruse“ kinnitamise kohta	433
NSVL Ülemnõukogu valimiste määrus	434
Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 28. aastapäev	448
Moosberg, H. Muistseist idaslaavlast	456
Keller, B. A. Ivan Vladimirovitš Mišurin	468
Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 28. aastapäev — V. M. Molotovi kõne Moskva Nõukogu pidulikul istungil 6. nov. 1945	497
Rägastik, R. Õpetaja osa valimiskampanias	510
Mitšin, M. Engels kui filosoof	514
Petrov, I. NSV Liidu kodanike põhiõigused	561

2. NÕUKOGUDE PEDAGOOGIKAST JA KOOLIST.

Aret, A. Nõukogude kooli kasvatus- ja õppetöö tänapäeva taotlusi	46
Jessipov, B. Õpetuse põhimõtted nõukogude koolis	67
K. D. Ušinski pedagoogilisest pärandist	120
Käis, Joh. Kuidas õpetusega kindlaid teadmisi ja oskusi saavutada	137

Käis, Joh. Õppetöö organiseerimisest	188
Pint, A. Õppimise motiivid nõukogude koolis	382
Golant, E. J. Nõukogude pedagoogilise teaduse tähtsaim allikas	451
Käis, Joh. Õppetöö organiseerimine liitklassides	480
Pint, A. Kasvatuse ja õpetuse põhiprintsiipe nõukogude koolis	521
Aret, A. 28 aastat nõukogude kooli	533

3. METOODIKAST JA KOOLIPRAKTIKAST.

Geograafia õpetamisest Suure Isamaasõja tingimustes	83
Litvinov, V. Õppetunni tüübilisi puudusi	94
„Kalevipoja“ käsitlusest koolis	111
Rägastik, R. Noorte naturalistide töökava	155
Sõjalis-kehalise kasvatuse õppetund algkoolis	167
Dormidontova, S. Esimene aasta vene keele õppimist	202
Salum, M. Sõjaasjandus matemaatika tundides	211
Golant, E. J. Tundide külastamine koolitöö juhtimise vahendina	219
Mõningaid märkmeid Konstitutsiooni õpetamise kohta	262
Aret, A. Kooli ettevalmistus uueks õppeaastaks	268
Bernadski, V. N. Ajalooliste isiksuste iseloomustamisest ajaloo õpetamisel	343
Viires, P. Praktilise keeleravi teostamisest keeleõpetuse süstemaatilise kursuse kõrval	352
Aret, A. Plaanimine koolis	359
Prääts, M. Konstitutsioon õppeainena üldhariduslikes koolides	389
Tulp, H. Geograafia õpetamise tähtsusest ja meetodikast	397
Pokrovski, S. F. Vaatlus ja eksperiment kodustes füüsikaülesannetes VI ja VII klassis	413
Altoa, V. Kirjandusteooria käsitlemisest	556
Kärk, K. Keemia õpetamisest	633

4. KIRJUTUSED JOHANNES KÄISI 60. SUNNIPÄEVA PUHUL.

Lohk, Juh. Johannes Käis 60-aastane	566
Aret, A. Joh. Käis võitluses kodanluse tagurliku koolipoliitika vastu	574
Elango, H. Joh. Käis didaktikuna	587
Oissar, Edg. Joh. Käis kooliuuenduse juhina	598
Reiman, A. Joh. Käis ja Võru Seminar	607
Murdmaa, Enn. Joh. Käis Eesti Õpetajate Liidus	616
Ivask, Al. Joh. Käis ja pedagoogiline ühing „Võru Seminar“	622
Ordlik, V. Joh. Käis tegeliku pedagoogina	627
Seilental, Joh. Johannes Käis Hariduse Rahvakomissariaadis	631

5. KIRJANDUSE ULEVAATED.

Toimetusele saanud kirjandus	96, 178
Kirjandust NSV Liidu Konstitutsiooni õpetamiseks	496

Väljaandja : ENSV Hariduse Rahvakomissariaat. Kirjastaja RK „Pedagoogiline Kirjandus“. Vastutav toimetaja J. Seilental. Tegev toimetaja J. Käis. Toimetuse aadress : Tallinn, Tõnismägi 11. Ladumisele antud 4. detsembril 1945. MB-03671. Trükkimisele antud 19. detsembril 1945. Trükipoognaid 5. Lisaleht 1. Trükiarv 3700. Trükikoja tellimise nr.1123. Trükikoda „Punane Täht“, Tallinn.

На эстонском языке „Ньюкогуде Коол“ (Советская школа),
орган Наркомпроса ЭССР.

Ilmub üks kord kuus. Uksiknumbri hind 5 rubla. Tellimishinnad: 6 kuud — 30 rubla,
12 kuud — 60 rubla.

Rbl. 5.—